

1988. XLII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Horváth Zoltán: Idegen (külföldi) tőkések gyáralapítási kísérletei Sopronban 1918 előtt

Horváth Zoltán: Idegen (külföldi) tőkések gyáralapítási kísérletei Sopronban 1918 előtt

1. A nagy üzemek, gyárak létesítésének alapvető feltétele a nyersanyag, az olcsó munkaerő és a tőke. Előnyt jelentenek a település jó földrajzi fekvése, a jó közlekedési hálózat objektumai, utak, vasutak, folyók, esetenként a lakosság anyanyelvűsége is, a helybeli vagyonosok és a külföldi tőkések vállalkozó kedve, valamint nem lényegtelen az ország- és városvezetők ipart pártoló vagy azzal szemben álló politikája sem. Mindezek a feltételek többé-kevésbé Sopronban is megvoltak, mégis a helyi vállalkozói szellem csekély számú tőkés pénzügyi és ipari létesítményt produkált.

A soproni kereskedő polgárság kezén a XIX. század első felében tekintélyes tőke halmazódott fel. A soproni vagyonosok magánembereknek 6%-os kamatra 1858-ban 3,8 millió koronát (átszámítottuk a pengő forintot), 1910-ben 1 742 789 K-t kölcsönöztek.¹⁽¹⁾ A kamatjövedelem után 5% tőkeamatadót fizettek. Adómentes volt a takarékpénztárakban, a részvénytársaságokban elhelyezett pénzük, amelynek kimutatásától ezúttal eltekintünk. Megemlíjtük azonban, hogy 1912-ben a városkörnyéki biztosítási, ipari és kereskedelmi részvénytársaságok Sopron kilenc pénzintézetében elhelyezett összítőkéje 7,1 millió korona. A dunántúli pénzintézetek összítőkéjének rangsorában Győr után Sopron következett.²⁽²⁾

Munkaerő is volt elegendő. Feltártuk a soproni őstermelők vagyoni differenciáltságát 1858-ban: a földdel nem rendelkezők száma 129 családfő, a csak személyi adót fizetők száma és a törpebirtokosoké (akik földjükből megélni nem tudtak) 826, a napszámosoké 314, összesen tehát 1269 fő. Ehhez számukkal hozzájárultak a többi foglalkozási főosztályban: iparban és kereskedelemben a létminimumért dolgozó segédek, inasok és szolgák. A városban kerestek munkalehetőséget a falvak nincstelenjei, akiket a nagybirtok által összezsugorított faluhatár már nem tudott eltartani. A népszámlálások szerint Sopronban a bevándorlási többlet 1880–1890 között 2654, 1900-ig 1540 lélek. A helyi felesleges munkaerő Nyugat-Magyarország és Ausztria gyáraiban talált munkalehetőséget, ahol 1900-ban 4429 soproni illetőségű, a lakosságnak 14%-a (!) kereste a kenyerét.³⁽³⁾

Sopron egyetlen ipari nyersanyaga a brennbergbányai szén volt. A kapitalista nagyüzemi vállalkozások aspektusából azonban csak „nagy ígéret” maradt. ¹⁹⁴A bánya nagyon mélyen rejtette kincsét, a jó minőségű barna kőszén. Több tőkeberuházást kívánt, mint az ország bányáinak többsége, ugyanakkor a tulajdonos, Sopron város közönsége a bányát csak rövid időtartamra adta bérbe, magas összegért és a bérleti idő, azaz szerződés lejártá után a beruházások a város tulajdonába mentek át.⁴⁽⁴⁾ A bérelő hasznát,

jövedelmét csökkentette a város lakosságának és iparosainak kedvezményes áron eladott szén is. Másutt azt olvashatjuk, hogy számos soproni szénigényes ipari üzem, Sopron város és a bányabérlő között kötött szerződés miatt a szénszállítás szempontjából erős hátrányt szenved és e hátrány azok üzemeltetésére hat vissza. Újabb szerződés megkötésére lenne szükség, amely az ipar és a városi közösség érdekeit jobban megvédené.⁵⁽⁵⁾ Alaposabb elemzést kíván még a bányabérlők és Sopron város kapcsolata. Tény azonban, hogy a Brennbergben előállított szén drága volt, az 1857. évi szerződés megkötése után is. A szén árának csökkenését a Soproni Kereskedelmi és Iparkamarai jelentés készítői 1860-ban a sopron–kanizsai vasútvonal megépítésétől remélték, illetve annak folytatásaként Kottorin keresztül, a pécsi kőszénteleppel való összeköttetéstől.⁶⁽⁶⁾

Sopron hátramaradását a múlt században, a többi városhoz viszonyítva, sokan annak tulajdonították, hogy a várost elkerülték a fő vasútvonalak, másutt épültek ki a közlekedési csomópontok, és még vízi útja sem volt, mint Győrnek. Már korábbi munkánkban bemutattuk Sopron, Győr, Székesfehérvár, Pécs és Szombathely között a múlt század második felében – időszakonként is – lezajlott egyenetlen fejlődést.⁷⁽⁷⁾ Megállapítottuk, hogy a fentebb említett négy város – Szombathely kivételével – a Dunántúlon és országos viszonylatban is, a leginkább polgárosult lakosságú és, ha megcsonkított önkormányzattal is, de az ún. törvényhatósági jogú városok jogával rendelkezett. Ez előnyt adott arra, hogy bizonyos mértékben gazdasági és társadalmi érdekeinek hangot adhasson. Az öt város között a városias fejlődés területén zajló verseny a századfordulón végérvényesen még nem dőlt el.

Győrtől az 1880-as években a gazdasági élet visszaesett, a magántőke jelentős része Budapestre vándorolt, miután ez lett a gabonakivitel központja. A soproni sertéskereskedők – a piac elvesztése után – több ezerholdas nagybirtokot vásároltak.⁸⁽⁸⁾ A nagykereskedők a környék cukorgyáraiba fektették pénzüket, csak néhányan kíséreltek meg nagyipari vállalkozást. Így a Lenck-Bauer csoport Brennbergbányát bérelte. Flandorfferék a récenyit bérelték, az egyik Lenck pótkávégyárat alapított. Az utóbbi kettő csődbe jutott. A polgárok magánkölcsonei, a hitelintézményekben és részvénytársaságokban elhelyezett pénze nem akkumulálódott, illetve csak annak csekély része. Közüzemeket létesítettek vagy olyan intézményeket, amelyek a mindennapi életüket tették kényelmesebbé (gázgyár, uszoda stb.).

A soproni kereskedő polgárok felhalmozott tőkéjükből tehát helyben nem alapítottak jelentős üzemet, gyárat. Miért nem? A kérdésre a választ közvetve adjuk meg, mégpedig az idegen, külföldi tőkések, tőkés csoportok meg nem valósult ¹⁹⁵gyáralapítási terveinek egyenkénti ismertetésével, majd a gátló tényezők összefoglaló elemzése alapján. A tervek jelentős számából következik, ha közel egyharmaduk megvalósul, akkor a már megvalósultakkal együtt Sopron a századfordulón nagyiparával a magyarországi városok rangsorában az elsők közé került volna. Megvalósult a Világítási és Erőátviteli Rt. (1898), a Sopron–Graz Vasárugyár Rt. Lágymas és Acélsütőde (1909), a Haas-féle Szőnyeg és Bútorszövetgyár (1909), a Soproni Serfőzde és Malátagyár (1895). Hasonló számban létesültek gyárak a fentebb említett többi városban is, ámbár nagyobb munkáslétszámmal, mint Sopronban. Az ottani tervek számát azonban nem ismerjük. A soproni tervek teljes számának kimutatására mi sem törekedtünk. Ez a dolgozat csupán „mellékterméke” az 1828–1918 közti társadalom-gazdaságtörténeti forrásanyag komplex, többirányú feltárásának. A korszak alaposabb megismerése érdekében városunk tőkés jellegű nagyüzemi iparosodásának gátjait a negatív eredményeket tartalmazó iratok alapján mutatjuk be.

2. Az 1840-es évek előtt már jelentkeztek a városi tanácsnál idegenek (külföldiek) gyáralapítási tervekkel, köztük néhány „feltaláló” irreális elképzelésével. Mindezekről Csatkai Endre már adott ismertetést.⁹⁽⁹⁾ Ezt kiegészítjük az 1840–1870 közti időszak terveivel (esetenként néhány helyi kezdeményezést is ismertetünk)

majd 1875 után beszélhetünk valójában a külföldi, az idegen tőkések nagyüzem-alapítási szándékáról.

Kocsigyár. Goldmann Antal nagycenki kocsigyáros 1844. december 23-án kelt folyamodásában arra kérte a városi tanácsot, hogy műhelyét helyezhesse át a Magyar kapu elé. Boór Sámuel és Handler József szomszédságába, a nemrég épült 116. számú házába.¹⁰⁽¹⁰⁾ A tanács előtt is ismeretes – írja, hogy Nagycenken 25 év óta van kocsigyár. Összesen 675 új kocsit készített és számos mesterembert képzett ki. Az áttelepüléssel üzemének jobb előmenetelét remélte, a nyersanyagot egyébként is a soproni kereskedőktől vásárolta, a gyártáshoz alkalmazottakat pedig a népesebb városban könnyebben talál. Hivatkozik az 1840. évi XVII. törvénycikkre, amely lehetővé teszi, hogy segédeként szabadon alkalmazhat, és „gyárműveit a gyárban nagyban és kicsinyben eladhatja”. A kocsigyártás azzal a reménnyel kecsegteti, hogy a „különféle mesteremberek, nevezetesen a nyereggyártók, bognárok, kovácsok, lakatosok, asztalosok, mázolóok vagy lakkozók és egyéb egyének e műipar méhében teljesebb kiképzésre találnak alkalmat”. Goldmann Antal tehát az egyre nehezebb anyagi körülmények közé jutott céhbeli mesterembereknek a megélhetés lehetőségét kínálta.

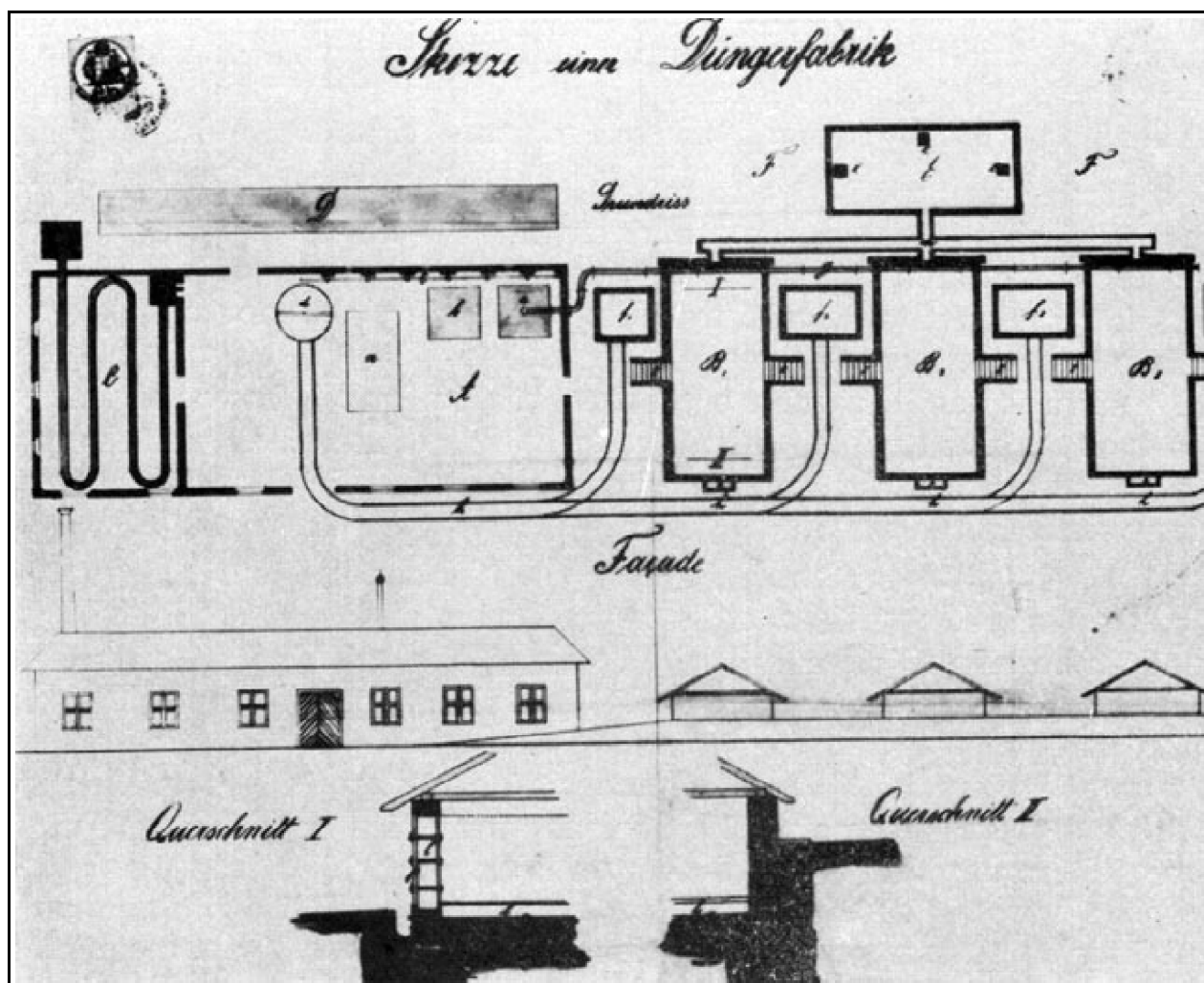
Goldmann egyébként a soproni nyeregcsináló céhnek mint falusi mester 1816. szeptember 4-től volt tagja. Vállalkozása, illetve kilépése ellen a céh nem emelt kifogást, valamint az asztalosok, mázolóok és lakkozók sem. Nem úgy a bognár-kovács és a lakatos céh, amely az 1840. évi 16. tc. 2. §-ára hivatkozott. Ez utóbbi a szab. kir. városokban azt a gyakorlatot kívánta megtartani, hogy a vállalkozó köteles bizonyítani, mesterségét miképpen és hol tanulta, azt három évben vándorlásában tökéletesítette, gyakorolta és a szükséges alapismereteket megszerezte. A folyamodó Goldmann csak a nyereggyártó mesterséget tanulta meg, nem tehető fel, hogy elegendő jártassága lenne a bognár-kovács és lakatos munkában. Céhük az itteni közönséget és a „vidékieket is elegendő árukkal jutányos áron ellátja”. Végül mégis mint a fentebb említett nyereggyártó stb. mesterek hozzájárultak Goldmann gyárának áttelepítéséhez. Így a tanács az engedélyt ¹⁹⁶1845. február 7-én megadta, azzal a feltétellel, hogy „a gyáron kívüli munkától tartózkodjék és a céhbeli tagokra igényt ne formáljon”. Sopron városa Goldmann Antal cenki „Kotsi gyárnok”-nak, a Magyar kapun kívül 1838. június 6-án eladott egy házhelyet. Itt, „a nem régen épült” 116. számú házba akarta elhelyezni kocsigyárát 1844-ben; erre az engedélyt 1845. február 7-én megkapta. Goldmann Antalnak azonban anyagi gondjai voltak, mert 1846. október 31-én Friedenreich András javára 248 fl adósságot bíróilag hajtottak be rajta. Az 1846/47. évi telekkönyvben az évi adó összege egyenlő a korábbi év hátralékával, ipara után pedig jövedelemadót nem fizetett. Véleményünk szerint Sopronban kocsit nem gyártott, vagy csak néhányat, mert teljesen áttért a takarékos tűzhely gyártására, ugyanis korábban Nagycenken tűzhelyet is állított elő. A fentebb említett bognár, kovács és lakatos céh tagjai, amikor 1844-ben tiltakoztak a kocsigyár áttelepítése ellen, azt írták epésen, hogy gazdasági tűzhelyei Sopronban alkalmatlanok, nem felelnek meg a célnak. Sopronban tűzhelygyártásra engedélyt csak 1850. november 10-én kapott,¹¹⁽¹¹⁾ polgárjogot pedig 1851. augusztus 13-án. A csehországi Nimburból származott. Kocsigyáráról 1850 után nem találtunk adatokat, viszont tűzhelyeit, gyorsforralóit és fűtőberendezéseit Bécsbe és a kamarakerületbe szállította.¹²⁽¹²⁾ A tűzhelygyárról írunk Sopron manufaktúrái és gyáripára a XIX. században című kéziratunkban.

Cikóriakávégyár. Buchholz Fülöp és Prützmann Henrik katáng cikóriakávé előállítására, illetve gyár alapítására (*Cichorienfabrik*) kértek engedélyt 1845. október 24-én. Poroszországból, Greifswald városából érkeztek, egyikük vendégfogadás, másikuk asztalos volt.¹³⁽¹³⁾ Bánfalván laktak 1844. októberétől és Greilinger Ferdinándtól öt hold szántóföldet vettek a Ziegel-dűlőben. Az üzem számára Hild Gusztávnak az Újteleki kapun kívüli házát bérelték ki. A katáng kávé készítését a Greifswald szomszédságában lévő gyárban tanulták meg. Gyártmányukat – írták – készek vegytani vizsgálatnak

alávetni, amelyből kitűnik, hogy előállításában ártatlan vegyszereket használnak. A vegyelemzést Spiesz Antal gyógyszerész végezte el és írta le. Dr. Töpler Károly városfizikus a leírást 1846. március 19-én kelt jelentéséhez csatolta és tanúsította, hogy az előállított cikóriakávé az egészségre nem ártalmas. A tanács március 20-án az engedélyt megadta és 2 fl (pengőpénz) adó ideiglenes kivetését elrendelte. Az üzem működéséről nem tudunk.

Papírmalom. Thalmann Károly papírmárványozó, színes papírok előállítása végett papírmalom létesítésére kért engedélyt 1845. október 13-án,¹⁴⁽¹⁴⁾ az Ikva (*Furth-* vagy *Spital-Bach*) patak Anger-réti részén. Vállalkozásának a célja, az itteni kereskedők papírigényének kielégítése volt. A Furth-dűlőben azonban a telektulajdonosokkal megegyezni nem tudott, ezért társával Fertőrákos községi és Sopron város határán, ott ahol a határt jelentő patak keresztezi a Pozsony–Varasd országot, akarták „gyárukat” felépíteni.¹⁵⁽¹⁵⁾ A tanácsnak tehát a „Kőhíd” (vö. Sopronkőhida) közelében lévő 928 öl telkéért négyszögölenként 9 fl-ot (váltópénzben) ígértek.¹⁶⁽¹⁶⁾ Az engedélyt a papírmalom alapítására 1846. április 8-án ¹⁹⁷megkapták a kért helyen, a közlegelőre szolgáló réten. Május 11-én azonban a gyáralapítás terheit Thalmanntól a társa, Reichenhaller Károly ügyvéd vette át, aki végül is csődbe került. Tekintve, hogy más vállalkozó nem akadt, a gyáralapítást 1847. július 14-én „boldogabb időre halasztották”.¹⁷⁽¹⁷⁾

Gyufagyár. Braun Kristóf fia, Lajos, apjától ugyan megtanulta a szappanfőzést, már mester, amikor 1850. február 9-én gyufagyár létesítésére kért engedélyt.¹⁸⁽¹⁸⁾ Sopron környékén nincs gyufagyár írta és az itt előállított gyufa olcsóbb lenne, mint az ide szállított, valamint télen-nyáron 60 embernek adna munkát. A tanács megadta az engedélyt és nyomban 10 fl jövedelemadót vetett ki rá. Később Braun azért folyamodott, hogy üzemét országos gyárnak ismerjék el, de mivel egy bécsi cég megelőzte, kérelmétől elállt. A gyufagyár nem épült fel, mert Braun Lajos 1850 májusától Bécsben élt. Ott volt gyufagyára és háztulajdona, végül 1861-ben a tanácstól a községi kötelékből való elbocsátását kérte.¹⁹⁽¹⁹⁾

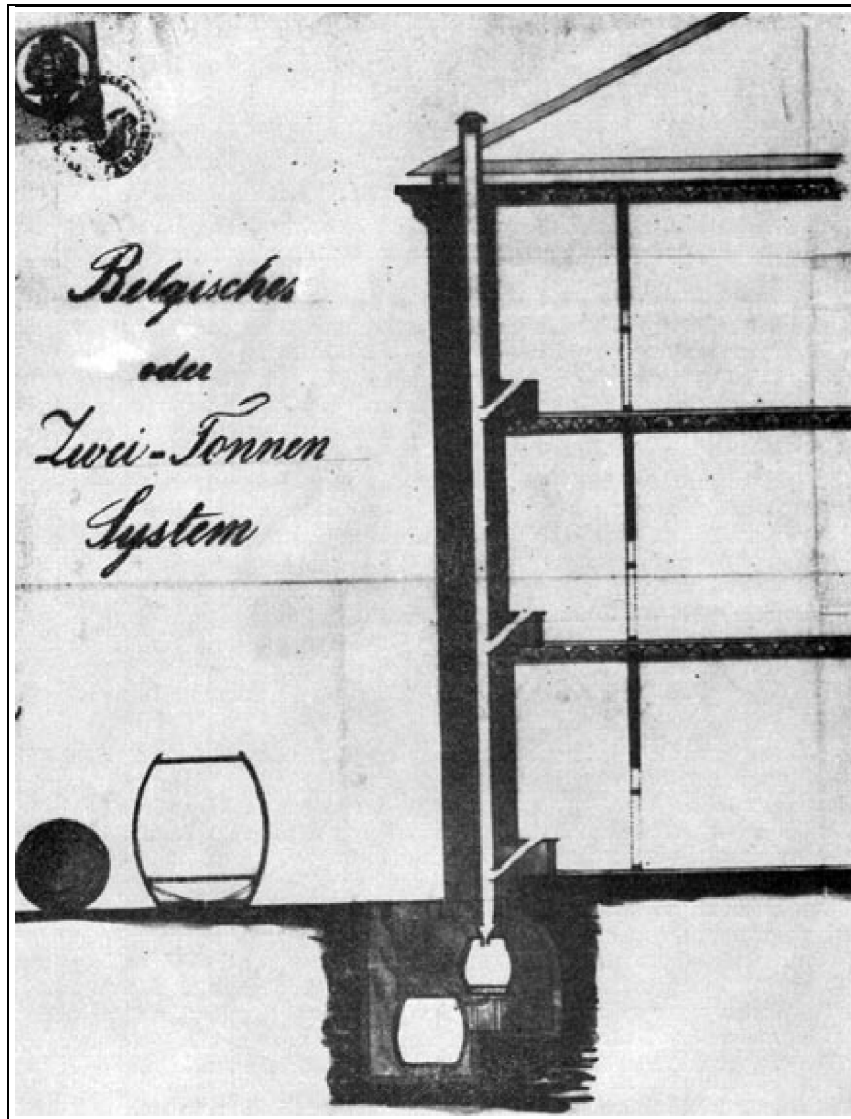

1. A Haugg-féle műtrágyagyár terve (1875)

Műtrágyagyár. Anton Haugg bécsi mérnök 1875. április 9-én kelt folyamodásában²⁰⁽²⁰⁾ a városban „az árnyékszékekben a tonnarendszer behozatala és chemicus trágyagyár felállításra” kért engedélyt (1. kép). A kérelmet a városi tanács ¹⁹⁸különbéféle szakbizottságai 1875–1876-ban vitatták meg. Tanulmányozták Graz városának a vállalkozóval ötven évre megkötött szerződését is, amely szerint Haugg a hordókba gyűjtött fekáliát műtrágyának dolgozza fel. Az elszállításért a háztulajdonosok akónként (*Eimer*) 8 krajcárt fizetnek. Az összegyűjtött fekáliát azonban saját kertjükben sem használhatják fel. Az összegyűjtött fekáliából a gyár 50 000 mázsa foszfátrágyát (150 000 frt értékben), 10 000 mázsa kénsavasammóniákat (100 000 frt), 40 000 mázsa műtrágyát (40 000 frt) állít elő; az elszállításért Graz városától 40 000 frt-ot kap. A gyár bevétele 330 000 frt, kiadása 270 000 frt. évi nyeresége 60 000 frt (1876. aug. 7). A Graz városa 1875. november 9-én kelt átiratában kedvező tájékoztatással szolgált. Náluk már 30 év óta működik a gyár, a tonnarendszer 6000 lakóházukból kb. 5300 lakóházban van fekáliagyűjtő. Déli szél esetén (a gyár ebben az irányban másfélóránnyira fekszik, 6–9 km) a bűz miatt a lakosság panaszkodik. A rajzokat a soproniak rendelkezésére bocsátják és a gyárat szívesen megmutatják Sopron küldötteinek.

A városi tanács egészségügyi bizottsága 1875. április 15-i ülésén Haugg tervét örömmel üdvözölte. A mi csatornarendszerünket – olvassuk a jegyzőkönyvben – nem lehet átöblíteni, és így az tulajdonképpen egy messze elnyúló ciszterna rendszer, amelyben a kártékony állatok (patkány) elszaporodnak, tehát sürgős szükség volna arra, hogy évenként többször is kiürítsék. Ami a pöcegödröket illeti, azokra is ez áll, azzal a súlyosbító körülménnyel, hogy még az ivóvizeinket is megfertőzik. Ezeket a hátrányokat megszüntetné a hordós rendszer, ezenkívül a vállalkozó fertőtlenítené is a hordókat. A fekália (hamuval, homokkal keverten) elszállítását szívótartályokkal (*Saugkesseln*) tervezték (2. kép).

A városi törvényhatósági bizottság közgyűlése érdembeli határozatot 1876. július 28-án hozott. A közgyűlésen egész terjedelemben felolvasták Haugg beadványát, a különféle bizottságokból alakított vegyes bizottság és Gebhardt József ügyész véleményét és javaslatát. Hosszas és élénk vitába kezdtek arról a kérdésről, hogy a közgyűlés beleegyezzék-e a szerződés megkötésébe, mielőtt a trágyagyár helyét megállapítanák. A szerződés megkötése mellett 24 képviselő, ellene 9 szavazott. Így a szerződéstervezet 10. pontjába foglalták, hogy Haugg Antal a szerződés megkötése napjától számítva három hónapon belül a trágyagyár épületének helyét a város közönségének egyetértésével megjelöli és tulajdonának megszerezni köteles. A szerződés megkötése 1876. augusztus 30-án megtörtént. Haugg mérnök november 22-én kelt levelében négy helyet is parcellaszámmal jelölt. Az I. jelzésű helyet (helyrajzi szám: 2729 + 2731 + 2735 + 2736) kérte, amely a legkedvezőbb a gyáralapításra. A szerződés „végleges” megfogalmazására 1877. március 9-én került sor. A városban felgyülemlett fekáliából egy trágyagyárat létesít. A város monopóliumot adott neki arra, hogy más a fekáliát nem viheti el. Haugg 40 éven át 600 frt-ot fizet be a város pénztárába és 3000 frt kauciót tesz le kamatra.²¹⁽²¹⁾ A műtrágyagyár megépítéséről nincs tudomásunk.

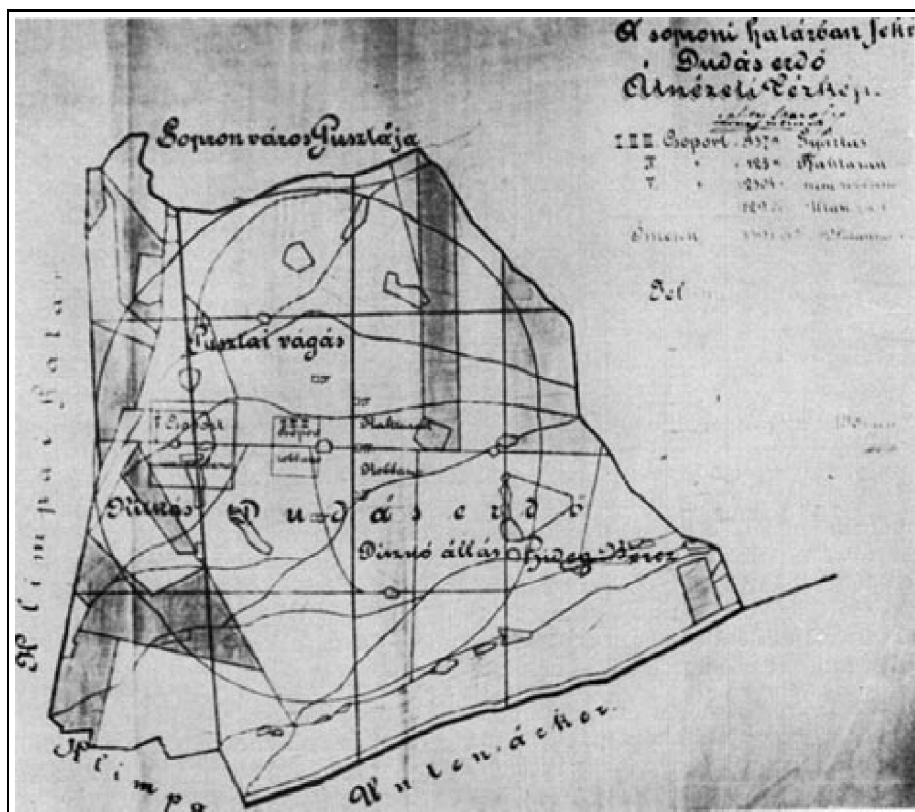

1992. A Haugg-féle fekália-gyűjtő

Dinamitgyár. A gyáralapítási kísérletek közül az egyik legnagyobb vihart a dinamitgyár terve kavarta (3. kép).²²⁽²²⁾ A hamburgi „Deutsche Sprengstoff Actien Gesellschaft”. 1885. április 17-én meghatalmazottja, München Hugó bécsi mérnök útján fordult engedélykérelmével a városi törvényhatósági bizottsághoz. A társaság a dinamitgyár alapításához a legalkalmasabb teret a város Dudles erdejében találta. A vállalat ötvenkilenc hold erdőrészt kért bérbe 40 év időtartamra, ²⁰⁰hogy „ott hatóságilag engedélyezett robbanó anyagok gyárát felállíthassa és üzembe” vehesse. Tervük szerint az 59 holdból beépítenének 22 holdat, közlekedési utakra 8 holdat használnak fel, tehát 30 hold erdőt irtanának ki. A többi, 29 hold megmaradna „biztosítási területnek” és ott az erdő üzemi művelése zavartalanul folytatható. A fiórintézet székhelye Sopron lenne. A gyár munkásait – a technikai személyzet kivételével – Sopronból és vidékéről szerződtetnék, kb. 100 munkás találna igen jövedelmező foglalkozást. A város új adófizetőt nyerne és a társaság a brennbergi szén legfőbb vásárlója lenne. Hangsúlyozták a beadványban, hogy a dinamit és egyéb

robbanóanyagok gyártása „a technika mai nagy fejlettsége” mellett semmiféle veszéllyel nem jár. Megemlítik példaként a pozsonyi, gyárat, ahol 12 év alatt egy esetben fordult elő, hogy az egyik munkás, az elővigyázati szabályok figyelmen kívül hagyása miatt, megrokkant. Nobel Alfréd 1868-ban a korábban használt, igen veszélyes robbanószert, a nitroglicerint sejtkovával lekötötte, s így az teljesen veszélytelenné vált. A társaság és a város képviselői megegyeztek, hogy a térképen megjelölt 60 holdból 30 hold erdőt kiirtanak és a fennmaradó 30 hold biztonsági célt szolgál. Az előbbi minden holdja után 50 frt, az utóbbi után 30 frt évi bér jár. A bérleti idő negyven évre szól. A vadászati jog törlését rendezik. „A dinamit esetleges felrobbanásából a városra hárítható kár biztosítására a vállalat 15 000 forintnyi összeget papíráradék kölcsönkötvényekben a város házi pénztáránál letesz.” A társaság a város beépített területéről („háztérétől”) 2 és 5/10 kilométernyire szállíthatja és rakhatja fel a robbanó anyagot a vasúti kocsikra, az utat a saját költségén kell megépítenie és azt a város faszállításra ingyen felhasználhatja. A törvényhatósági bizottság közgyűlése az érdembeli tárgyalás előtt javaslatot kért a közbiztonsági szakosztályból és az erdészeti bizottmányból alakított vegyes bizottságtól. A városi tanács a gyáralapítási kérelmet tehát alaposan fontolóra vette, felelősségteljesen a közgyűlés elé terjesztette. A törvényhatósági bizottsági tagokra minden körülmény olyan meggyőző hatást gyakorolt, hogy a terület bérbeadása ellen senki sem szólt, csupán Gráf Gyula kérte a bérleti idő leszállítását. Így a bérbeadást, amely egyúttal „a dinamit gyár felállítását magában foglalta” – az 1885. július 3-án tartott közgyűlés 58 szavazattal egy ellenében elfogadta.

A polgármester a belügyminiszterhez küldött felterjesztésében, 1885. július 11-én hangsúlyozta a város érdekében a dinamitgyár alapításának fontosságát. „Sopron szab. kir. város egy az osztrák és stayer hegyek kiágazásának lábainál elterülő, habár termékeny, de fölötté vízszegény vidéken fekszik. miután határait csak a Bánfalvi- és az Ikva patak, mint jelentéktelen erek metszik át, s így gyárak létesítésére nem alkalmas. A déli vasútnak Kanizsa felé való meghosszabbítása, az ebenfurti vasút megépítése, oly nagy mértékben decentralizálták a kereskedelmi forgalmat, hogy az napjainkban máris jelentéktelennek mondható”. A városnak és a hercegi szomszéd uradalomnak nagy kiterjedésű erdőségei vannak, de folyó vagy egyéb alkalmas víz hiányában a fát csak tüzelésre értékesíthetik. Örül a város közönsége. Sikerül végre gyárat létesíteni, ezáltal a forgalom is emelkedik. A város „olcsóbb néposztályainak pedig mindenütt tapasztalható elszegényedése ellensúlyozására jó és biztos jövedelmet” szerez.

3. A Dudás (Dudlesz) erdő helyszínrajza a dinamitgyárral (1885)

„A gyár felállítására ilyen alkalmas hely messze földön nem volna található.” Mert 15 méter mélységű katlanba kerül és a hat kilométerre lévő várost a bécsi és Galgenberg nevű 40 méter magasságú dombok védik. Kelénpatak (Klingensbach) községtől 2700, a bécsi országúttól 2000 méterre, a városi pusztától 1800 és a pozsonyi országútra épült fegyháztól 4000 méterre fekszik. A szakértők szerint [201](#)a biztonsági célra 500 méter távolság elég. „A törzsvagyron átalakítása csekély méretű lesz.” A város tizenegyezer hold erdejének, egy különálló része, a Dudlesz erdő 2000 kat. hold, a 30 hold erdő kivágásával „sérülést nem szenved”. A város biztosítást kért a vállalatától, ha az üzem megszűnik, az erdőt helyreállítja. A gyáralapítás tervét másképpen látta és tiltakozott ellene számtartója révén, a rákosi uradalom tulajdonosa, a győri püspökség, és Frank Antal Kelénpatak bírása, valamint gróf Széchenyi Gábor, Lenck Emil és lovag Carstanjen Gusztáv az erdő vadászati jogának bérlői, végül ellenvéleménnyel élt: dr. Keszler Károly, Vághy Mihály és Scheller Sámuel képviselő is. A kelénpatakiak azt írták, hogy a gyár közvetlenül „a határukban van és levegőben vettetiünk” (1885. június 1). A sopronkertesiek (Baumgarten) szerint a város azzal elismerte a dinamit szállításának nagy veszélyét, hogy nem engedélyezte annak Sopronban való feladását. Csak a kertesi állomáson lehet feladni, panaszolták és kérték a belügyminisztériumtól az engedély megtagadását. Dr. Keszler Károly és társai több érvet is felsoroltak 1885. november 13-án kelt levelükben. A gyár a városnak sem anyagi, sem szellemi felvirágoztatására nem szolgál. Akár az ágfalvi, akár a Dudlesz erdőben épül meg a gyár, azt az ágfalviak, illetve a kelénpatakiak élvezik. Nemcsak a kérdéses 60 hold veszté értékét, hanem a többi is. A [202](#)szállítás a város közelében veszélyes. Az idegen nyugdíjas tisztviselőket, akik a város egészséges és gyönyörű fekvése miatt szeretnék itt letelepedni, a veszélyes gyár elriasztja. Sőt, az itt lakók is eltávoznak. Nem lehet figyelmen kívül hagyni a közbiztonságot

sem: „Európa minden államából kiutasított anarchisták és szocialistáknak éppen a gyár felállítása következtében gyül- és menhelyül fog szolgálni, miután céljuk elérésére a robbanó anyagnak az itteni munkások segítségével könnyen birtokába juthatnak.” Hasonlóan tiltakoztak a „közbiztonság érdekében” a vadásztársaságok tagjai is, „ily népesebb városokban összetömörülő munkás elem a már-már hozzánk is átszivárgó szocialista és anarchista tanok által inficiálva a dinamit gyárakban vajmi könnyen tehet szert azon veszélyes eszközökre, melyeket a terrorizmus az állami rend megingatására már Európa legfőbb államaiban sikeresen felhasznált” (1885. június 4). Lenckék a vadászati jogért évente 600 frt-ot fizettek. A bérleti szerződést hat évre 1885. január 30-án kötötték. (Két hónappal korábban, mint a gyáralapítási terv szóba került.) A szerződéstől nem állnak el, várjon a város öt évig. A belügyminisztérium pedig nem siet el a „dolgot”.

A város a kérelmét, mint láttuk 1885. júliusában küldte meg a minisztériumnak. Végül kénytelen sürgetően kedvező elintéztést kérni 1885. november 18-án, hogy ne essen el a kedvező ajánlattól. Hivatkoztak a m. kir. földművelésipari- és kereskedelemügyi minisztérium 1885. október 15-én kelt leiratára, amelyben a kérdéses területnek kiirtása ellen nem tesz kifogást. Az erdőirtásra az őszi idő kedvező lenne, mert ekkor a legolcsóbb a kézinapszám is. A belügyminisztérium 1886. január 3-án válaszolt: a társulat a kormányhatósági engedélyt nem szerezte meg, azért a város az erdőterület átengedéséről hozott határozatát akkor terjessze fel, ha az megtörténik. A gyáralapítók 1886. március 6-án a vadásztársaság tagjaival közvetlenül is tárgyaltak, hogy kárpótolják őket, de eredménytelenül. Nem tehettek egyebet, mint kérvényüket 1886. április 17-én visszavonták. Erre kényszerítette a vállalatukat a „minisztérium részéről tapasztalt teljes hiánya az előzékenységeknek”, a város kisebbségének és különösen a vadászati jog bérlőinek megtörhetetlen ellenállása. A belügyminisztérium mulasztásával ezidőtájt Sopron esetében nem első ízben találkoztunk. Ehhez hasonlóan veszítette el Sopron 1882-ben sertéspiacát.²³⁽²³⁾

Fegyvergyár. A dinamitgyár alapításában ért kudarc arra sarkallta a városi vezetőket, hogy pótlásként mielőbb más gyárat telepítsenek. 1887-ben értesülnek arról, hogy a központi szervek Magyarországon fegyvergyár elhelyezésére. Sopront geográfiai és hadműveleti aspektusból nagyon alkalmasnak tartják.²⁴⁽²⁴⁾ A város közössége nevében a vezetők megkeresték az „illetékeseket”, de miután tudomásukra jutott az, hogy a fegyvergyárat Budapesten építi fel, további lépéseket nem tettek.

Dinamitgyár. Egy évtizeddel a hamburgiak vállalkozásának kudarca után, 1896. május 20-án a Maros Szlatinai Union nevű részvénytársaság jelentkezett, hogy Singularit robbanószergyárat létesít Sopronban.²⁵⁽²⁵⁾ A város törvényhatósági közgyűlése már május 28-án elhatározta a terv erkölcsi támogatását és erről értesítette a vállalkozót. Sőt a polgármester levélben megkereste Fabiny Teofilt, ²⁰³a város országgyűlési képviselőjét, kérve, hogy a gyár Sopronba kerülését szorgalmazza. Tárgyalásra nem került sor.

Műtrágyagyár. Ismét a telephely kijelölése a legfőbb gond. Schuster Gyula bécsi lakos, mint a Rotschild-ház birtokainak központi igazgatója, kért a Jadov-féle műtrágya előállítására 1899 januárjában iparhatósági telepengedélyt.²⁶⁽²⁶⁾ A „Jadov”-néven szabadalmazott műtrágya növényi gyökérnedvek által átitatott közegből állt.²⁷⁽²⁷⁾

4. Az Erzsébet-kert a XIX. század végén (August Stefan Kronstein vízfestménye)

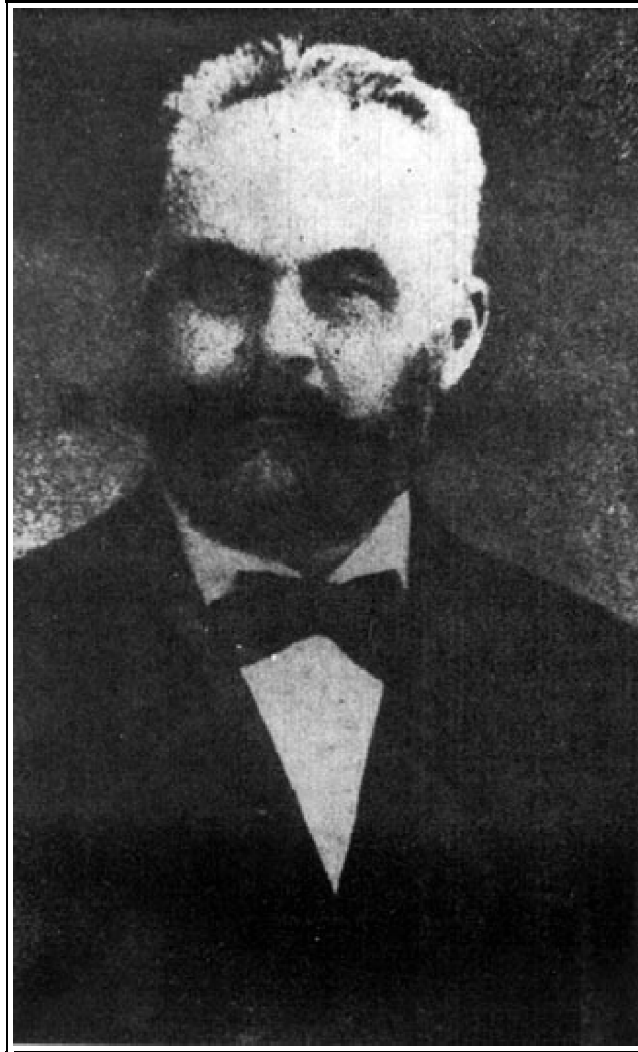
A gyárat a már megyei joghatóság területén lévő Bánfalván akarták felállítani. Szemben az Erzsébet-kerttel (*Neuhof*), korábban a megyei Gazdasági Egylet, a volt „Agricola”, majd Steiner György kádár telkén. A város 1899. január 28-én, a telek helyszíni szemléjén képviseltette magát, tekintve hogy a gyárat a városhoz közel és főleg annak leglátogatottabb üdülő és sétáló helyei tözsomszedságában akarták felállítani (4. kép). A tanács szerint nem látható előre, hogy a gyár büzt terjeszt-e, mert ha igen, akkor káros a városra. Egyébként örömmel üdvözölte a gyáralapítási tervet, főképp ha a gyár a város másik oldalára, Sopron területére kerülne.

A főszolgabíró elutasította Schuster Gyula gyáralapítási kérelmét, ugyanakkor az alispán az 1894. XVIII. t. c. 25. § értelmében április 11-én megadta a telepengedélyt, azzal a feltétellel, ha a gyár biztosítékot nyújt, hogy a közvetlen szomszédokat, a távolabbi villatulajdonosokat, a gyár mellett elhúzóúdon a város közönségét az üzemből származó zaj, füst, por vagy szag nem érinti kellemetlenül. Sopron város már április 24-én a kereskedelmi miniszterhez fellebbezett. Hivatkozott a belügyminisztérium jóváhagyott szabályrendeletére, amely 204 meghatározza az építési zónahatár vonalát, amelyen túl, a Lövérekben, „a villatelepnek nyilvánított területen semmi néven nevezhető gyárat létesíteni nem szabad.” Az engedélyt – írták – ugyan az alispán feltételekhez kötötte, „de tapasztaltuk már, hogy ha valamely vállalat egyszer létesült, az meg is marad, mert az emberi természet nagyon nehezen határozza el magát egy már meglévő értéknek megsemmisítésére”. A kereskedelmi miniszter, miután a felterjesztett tervrajzokból és műszaki leírásokból meggyőződött arról, hogy „a gyár termelése a lakosság háborgatásával nem jár együtt, ezért –

írta – feltételek, biztosítékok nélkül is engedélyezem a gyár felállítását.” Schuster Gyula mégis úgy határozott, hogy a város erkölcsi és anyagi támogatásának hiányában lemond a gyár alapításáról.

Selyemgyár. Hermann Schuh et Co., Ausztria egyik legnagyobb gyárosa Dr. Tuszka Ödön nevű pesti megbízottja útján 1899. március 2-án²⁸⁽²⁸⁾ jelentkezett gyáralapítási tervvel. A cég 300 szövőgéppel és ezer munkással termelne, a gyárat egy év múlva üzembe helyezné, magyar illetőségű munkásokat alkalmazna, idegent csak betanításukra, „Mindenesetre szabadulni óhajtunk az igen drága idegen munkásoktól, amint csak lehet”. A cég kérése: négy hold építőteleknek ingyenes rendelkezésre bocsátása a város közelében, a város elintézi, hogy a városi villanytelep 60 lóerőnek megfelelő áramot adjon évi 40–50 frt-ért, a várostól az építkezésekhez 200 000 frt-os 4%-os hitelt kapjon, amelyet 2%-kal törleszt, végül 15 évi adó és vámfizetés alóli mentesség. A pénzügyi szakbizottság március 21-én tárgyalta a cég feltételeit. Javasolta az ingyen telek, a kő- és homok ingyenes rendelkezésre bocsátását, ötven évre a vám és községi adómentességet. Ígérte, hogy közbenjár a villanytelepnél az olcsó áramszolgáltatás ügyében. Az építkezéshez szükséges tőkét azonban nem biztosíthatja a város, mert ahhoz kormányhatósági hozzájárulást nem kap. A vállalkozás – olvassuk a pénzügyi szakbizottság véleményében – emeli az ipart és meghonosít itt nálunk egy olyan iparágat, amely Magyarországon eddig még gyermekéveit éli, és legalább ezer munkást foglalkoztat majd. A selyemgyártás műipar lévén, a munkás osztály intelligenciájának képzését a külföldi szakemberek elősegítik. A pénzügyi szakosztály javaslatát a városi közgyűlés elfogadta. Tuszka 1899. április 1-jén írt levelében közli, hogy megbízói a kedvezményt kevésnek tartják. A város előnyeire utal, hogy a gyár évente kettőszázezer forintot fizet ki munkabérre. Építse fel a gyárat Sopron és a cég a tőkét 20 év múlva a kamatok nélkül visszafizeti. Addig a város jelzálogjoga az épületen marad. A városnak csupán a kétszázezer forint után 1%-os kamatot kell fizetnie. Még áprilisban a Schuh-cég ismét jelentkezett, hogy a kedvezmények megadásáról tárgyaljon. Gebhardt József polgármester (5. kép) 40 főből álló ankétot hívott össze, amely április 22-én egyhangúlag elutasította a céget. A „Soproni Napló” című újság kommentálta a cégalapítás ausztriai visszhangját. Leírta, hogy az egyik bécsi lap már egy hete nagyhangú cikkben tárgyalta azt az Ausztriára szörnyűséges dolgot, hogy Schuh Magyarországon gyárat alapít, s a magyar kormány anyagilag is kész támogatni.²⁹⁽²⁹⁾

Konzervgyár. Tschurtschenthaller Alajos (bozeni cég) 1900. június 15-én jelentkezett a városnál, hogy gyümölcs-, zöldség- és húskonzervgyárat létesít (6. kép).³⁰⁽³⁰⁾

2055. Dr. Gebhardt József polgármester (1895–1901)

206Az ajánlatot a pénzügyi szakbizottság már június 21-én tárgyalta és jelentette, hogy a gyár létesítésének eszméje „a legnagyobb örömmel felkarolandó”, az a városra előnnyel jár. A gyümölcsstermesztést és a kertészetet a talajviszonyoknak megfelelő szintre emelné. A gyümölcs és zöldség eladásának lehetősége az intenzív művelésre, a gyümölcsfák nemesítésére vezetne. Így a soproni gyümölcs az évtizedekkel korábbi jó hírnevét visszaszerezné. A szakbizottság javasolta a gyártelep részére 1 1/2–2 hold föld átengedését, ingyen terméskövet és homokot, valamint 15 évi községi adó- és vámmentességet. A tanács keresse meg a vállalkozót, hogy a területet kijelölhessék és a feltételekről tárgyalhassanak. A gyáralapítás további fejleményeiről nem tudunk.

Pamutszövőgyár. Sopron város közgyűlése 1904. szeptember 23-án a belügyminisztériumhoz felterjesztést készített, miszerint Kann és társa, bécsi lakosok, az obendorfi pamutszövőgyár tulajdonosai fiókgyárat akarnak városunkban létesíteni.³¹⁽³¹⁾ Megbízható forrásból tudják, hogy Kann és társa a gyárban 200–300 munkást alkalmazna, majd bővítés után, a kötöttfonalgyárban további 300–400 munkást. A város támogatja a vállalkozást, mert „a maga nemében az első gyár Sopronban, s a kartonkészítés útján a

háziipar is meghonosodik”, továbbá közvetlen haszna pedig a munkások nagyszámú alkalmazása. A város ad kilencezer négyszögölnyi telket, vagy húszezer koronát telekvásárlásra, építőanyagot önköltségi áron, 15 évre községi adó-, kövezet-, útvám fizetése alóli mentességet. A céggel folytatott újabb tárgyalások eredményeként a város még húszezer koronát ígért a téglamennyiség helyett. A város a hozzájárulást nem tartotta túl magasnak, tekintve, hogy a cégnek a gyár megépítése kb. 1 200 000 koronába kerül. A városi közgyűlés azonban kikötötte, hogy támogatást csak abban az esetben adja meg, ha a cég az előírt feltételekkel az állami dotációt is elnyerte. A Kereskedelmi Minisztérium sajnos arról értesítette a belügyminisztert és azon át a várost, hogy a cég az állam által kikötött feltételeket nem teljesíti, ezért a közgyűlés határozata tárgytalan.

Az állami dotáció és előírások egyik a gyakorlatban előfordult példáját mutatjuk be a következő gyáralapítási terv ismertetésekor.

Selyemfonó- és kikészítő gyár alapítási tervével jelentkeztek Schimmerlik Mór és Magyar Miklós budapesti lakosok, az 1906. január 17-én kelt levelükben.³²⁽³²⁾ Közltek, hogy a kereskedelmi miniszter január 3-án kilátásba helyezte az általuk egyelőre 100 szövőszékkal létesítendő selyemszövő és kikészítő gyárnak 10 éven át évi 13 000 korona állami segélyben való részesítését és az 1899. évi XLIX. törvénycikkben biztosított állami kedvezményeket. A városi tanács a vállalkozótól január 20-án a kedvezmények kérésének konkrétabb közlését kérte, hogy azt a közgyűlés elé terjeszthesse. Egyúttal Schimmerlik Mórról bizalmas tájékoztatást kért a soproni kerületi kereskedelmi és iparkamarától és a kereskedelmi minisztertől az állami támogatás megadásáról. A válaszból megtudjuk, hogy Schimmerlik az egyik kevésbé jelentős pénzintézetnek, a „jobbparti hitelbank, mint szövetkezet”-nek az igazgatója. A gyáralapításhoz Franciaországban és Svájcban keres tőkések, de a vállalkozás a budapesti piacon is az érdeklődés középpontjában áll.³³⁽³³⁾ A kereskedelmi miniszter is megküldte az állami támogatásról és az előírt feltételekről kiadott ügyiratának másolatát.³⁴⁽³⁴⁾

6. Tschurtschenthaler Alajos bozeni gyümölcs-, zöldség- és húskonzervgyára (1900)

207 A kereskedelmi miniszter előírása szerint a vállalkozók a gyár helyét az országban szabadon választhatják meg, ahol segélyezési korlátozás nincsen. A gyár építését legkésőbb 6 hónap után megkezdjék és azt 1907. december végéig üzembe helyezték. Kötelesek a vállalatukba 800 000 korona tőkét befektetni, ebből 400 000 álló tőke legyen (épület, telek, berendezés). Kötelezte őket 150 mechanikai szövőszék ütemszerű beállítására (az üzem megkezdésekor 50, a második év végére száz, és a harmadik év végén ismét ötven). A magyar korona országában vásárolják meg a gyár építéséhez és berendezéséhez szükséges összes anyagot és árut: gépeket, géprészeket, fegyártmányokat, nyersanyagot stb. Külföldi beszerzéshez külön engedélyt kell kérniük. A minisztérium előírta 150 munkás foglalkoztatását, akiknek legalább háromnegyed része magyar legyen, hasonlóan a harmadik év végére a műszaki tisztviselőknek és a művezetőknek is, hogy így fokozatosan „magyar műszaki kar legyen nevelhető”. Az állami támogatás élvezését a vállalat nyomtatványain, levélcímen, reklám célra nem használhatja fel. A gyártmányaikon kötelesek védjegyet elhelyezni és azt csak Magyarországon alkalmazhatják. A kereskedelmi miniszternek jogában áll a vállalat könyvvitelébe, levelezésébe stb. megbízottai útján betekinteni, hogy a feltételek teljesítéséről meggyőződést szerezzen. Mindezek ellenében a minisztérium 130 000 korona vissza nem térítendő államsegélyt irányzott elő, amelyet évi 13 000 koronában folyósít majd. A kereskedelmi miniszter, a pénzügyminisztérium hozzájárulásának fenntartásával, az 1899. évi XLIX. t.c. 2. §-ában foglalt állami kedvezményeket is megígérte: tíz évre az adó- és illetékmentességet, valamint az építési anyagok és berendezési tárgyak szállítására állami kedvezményt. Támogatást 208 ad a gyár részére szükséges iparvágány megépítéséhez is stb. Schimmerlik Mór és a város közötti tárgyalás azonban nem vezetett

eredményre, illetve számunkra ismeretlen okból a gyár nem épült meg.

Kamgarn szövőgyár. A München testvérek paracini cége (Szerbia) 1905. december 3-án kapott engedélyt a kereskedelmi minisztertől, hogy fésűsgyapjúfonó, ezzel kapcsolatban gajtai és burna zsinórok előállításával foglalkozó paszományáru, egyszerűen Kamgarn szövőgyárat létesíthessen.³⁵⁽³⁵⁾ Köteles a gyárat 1907. június végéig üzembe helyezni, 1 millió 400 ezer korona tőkét beruházni. ebből az álló tőke 600 000 korona legyen, amelyből ötszázezer korona a fésűsfonalgyár berendezésére jusson, a többi a paszományárugyár zsinórozó népeinek beszerzésére és az épületre. Helyezzen üzembe háromezer fésűsgyapjú fonására szolgáló orsót és 300 zsinórverő gépet. Végül foglalkoztassanak a vállalkozók, ígéretükhöz híven, kezdetben 230, majd öt év múlva 500 munkást, ezeknek kétharmad része magyar honos legyen. Viszonyásul a cég kétszázezer korona vissza nem térítendő államsegélyt kap, évente húszezer korona folyósítással, továbbá az 1899. évi XLIX. t.c. 2. §. és 4. §.-ában foglalt állami kedvezményeket (adó-, vámmentesség stb.).

A München Testvérek 1906. január 7-én közzétették gyáralapítási szándékukat Sopron város törvényhatóságával. A város közgyűlése 1906. február 20-án megvitatta az ügy előkészítésére egybehívott „ad hoc” bizottságnak és a tanácsnak a gyáralapítás segélyezésére tett javaslatát. Mindkét javaslat tartalmazta, hogy a gyár által igényelt téglá- és épületfa megváltása fejében a város egyszer s mindenkorra fizessen negyvenezer forintot. A tanács a vízjogi kérdés rendezésében is közreműködését ígérte. A pénzügyi segély megadásában a képviselők véleménye megoszlott. Zsombor Géza a kereskedelmi és iparkamara (együttal a Radikális ellenzéki párt) elnöke kifogásolta, hogy a törvényhatósági bizottság minden „garancia” nélkül tárgyalásba bocsátkozik a vállalkozókkal. Közismert tény – mondta Zsombor – hogy a vállalkozók országszerte, majdnem minden nagyobb városban tesznek ajánlatot, hogy minél magasabb támogatást szoríthassanak ki. Csak olyan vállalattal tárgyaljanak, amely ötezer forint biztosítékot letesz: ha a gyár felépítése a vállalkozók hibájából elmarad, a város kapja meg. Dr. Szilvássy Márton, a cég képviselője és Rosenfeld Náthán elvetették a Zsombor-féle javaslatot. Az utóbbi „megütközött” azon, hogy Zsombor Géza, a kereskedelmi és iparkamara elnöke a gyár alapítása ellen volt, hiszen az Sopron város érdeke. A kínálózó alkalmat áldozatok árán is meg kell ragadni. Így vélekedett Dr. Schreiner Károly, Steiner Albert és Klaber Károly is. A gyáralapítás pénzbeli segélyezése ellen szólalt fel Bella Lajos tanár, régész is, mondván az „áldozatoknak is kell, hogy legyen határa”, annak arányban kell állnia a haszonnal. Javasolta, hogy a város pénzbeli segélyt egyáltalán ne adjon. Érdekes Meiszner Ernő indoklása, hogy „mindaddig, amíg gyáripárunk fejlesztésének első- és alapfeltétele, az önálló vámterület nincs meg, addig nagyobb áldozatok sem emelhetik a gyáripárunkat és minden nagyobb áldozat felesleges is volna”. A szavazás során 36 képviselő, a többség, Bella Lajos javaslatát fogadta el, tehát a pénzsegélyt nem szavazta meg. Megszavazták a szükséges követ és homokot az előállítási áron, 15 évi községi adó- és vámmentességet, valamint a teleknek városi átírási díj alóli mentességét. Az 1906. február 20-án kelt jegyzőkönyv, ²⁰⁹illetve előterjesztés nem tartalmazza azokat az adatokat, amelyeket a „Nemzetőr” című újság írója közöl február 27-én és 28-án.³⁶⁽³⁶⁾

A cég 70 000 korona segélyt követelt, majd az újabb tárgyalások eredményeként 40 000-re „szállt le”, tehát az ellenzék megakadályozta, hogy a „bőkezűség meggondolatlan lovagjai 30–40 000 koronát kidobjanak az ablakon”. A vállalat újabb beadványában megadta az ötezer forint kauciót, ezzel komoly gyáralapítási szándékot tanúsított. Így a március 2-án tartott közgyűlés a 40 000 korona pénzsegélyt megszavazta a felállítandó gyár céljaira, de a vízjogi kérdésről, pénzbeli hozzájárulásról ezúttal sem esett szó. A München Testvérek 1906. márc. 17-én kelt – Dr. Szilvássy Márton képviselő útján tett – beadványukban a gyártelep helyét a Krautacker-dűlőben, a csapatkórház és a honvédségi (tüzér) laktanya közt fekvő területen jelölték

meg. A gyárnak 10 óra napi munkaidőben percenként 1 köbméter lágyvízre volt szüksége, amelyet a Bánfalvi-patak vizéből szándékoztak nyerni.³⁷⁽³⁷⁾ Valójában a tanács úgy akart segíteni a gyáron, hogy a laktanyák között, közművesített területen jelölte ki a gyár helyét. Ez a honvédelmi minisztérium heves tiltakozását eredményezte. Az elsőfokú iparhatóság és az iparfelügyelő is a telepengedély kiadását olyan feltételekhez kötötte, melyeknek teljesítése felesleges volt. Például egy 3,5 méter magas „transmissios” kerék súlyaira védőburkolatot kívánt. A budapesti kémiai szakértő a szennyvíz tisztítására költséges és időfecsérlő eljárást követelt, mely a gyár üzemképességét tönkretette volna. Továbbá Steiner György kádár a telkén történő vízkivételért évi 500 koronát, a vízszolgalmi jog gyakorlásáért pedig egyik telkének megvételét. (Steiner György valószínűleg így bosszulta meg, hogy telkét a fentebb említett műtrágyagyár céljára nem adhatta el.) A München Testvérek végül is gyáralapítási kérvényüket 1906. május 22-én visszavonták. Sopron város törvényhatósági bizottságának közgyűlése pedig belátta, hogy a München-céget a gyáralapítás kudarca miatt nem terheli felelősség, ezért az ötezer forint kötbért (kauciót) visszafizette. Tette ezt abból a megfontolásból is, hogy vissza nem fizetés esetén, jó ideig elriasztaná a különféle cégeket a gyáralapítási tervektől.³⁸⁽³⁸⁾

Papírcségegyár. Pam (M) József fiai: Sámuel és Henrik, a neukircheni (Alsó-Ausztria) papírcségegyár tulajdonosai (K. K. Priv. Mechan. Papierhülsen Spulenfabrik M. Pams Söhne Neukirchen)³⁹⁽³⁹⁾ 1905 májusában keresték meg gyáralapítási ajánlatukkal Sopron város tanácsát. A soproni kereskedelmi és iparkamara bizalmas tájékoztatása szerint a gyár 1895 óta működött Neukirchenben, álló tőkéje kettőszázezer forint, épületekben, berendezésekben. A munkások száma száz.

A gyáralapítók kérése szerénynek egyáltalán nem mondható. A gyár részére hatezer négyszögöles telek és az építőanyag ingyenes átengedését kérték, továbbá illeték- és vámmentességet, 120 ezer korona beruházást és negyven munkás alkalmazását. Az 1905. június 20-án tartott törvényhatósági bizottság közgyűlése aránytalanságot látott a gyárosok beruházása és a segély összege között. Ezért csupán az adó- és a vámmentességet ajánlotta meg, valamint az építőanyagot, a termelési költségek visszatérítésével. Két év múlva 1907. május 29-én a közgyűlésben ismét tárgyalták a papírcségegyár alapításának tervét. Az ügy ²¹⁰előadója Dr. Lähne Vilmos ügyvéd volt. Ismeretes, hogy 1907-ben az önálló vámterület kivívásáért küzdelem folyt, a kormány pedig kétszázmillió koronát irányzott elő iparfejlesztésre.

Lähne javaslatára iparpártoló bizottság alakult. A városi képviselők többsége, minden bizonnyal levonta a következtetést a fentebb említett három textilipari üzem alapítási tervének kudarcából és Sopron város fejlődése érdekében tudatosabb iparpolitikát követelt. Az iparpártoló bizottság javaslata alapján a törvényhatósági bizottság közgyűlése úgy határozott, hogy Pam fiait tízezer korona segélyben részesíti, egyúttal előírta a telekre és az épületekre a segélyösszeg betáblázását. Ha az üzem harminc évi időtartam alatt megszűnne, a vállalkozók kötelesek a segélyt visszafizetni. A tanács a termelési költségek megtérítésével az építkezéshez anyagot ígért és vámmentességet stb. Viszonzásul az építkezéseknél soproni iparosok alkalmazását kérte. A vállalkozók a megajánlott összeget csekélynek találták, ezért a gyáralapítási szándékukról lemondtak.

Készruhágyár. Az idegen tőkés gyáralapítási tervek közé beiktattunk egy helybelit is. Horváth József soproni szabómester 1907-ben készruhágyarat akart építeni.⁴⁰⁽⁴⁰⁾ Öt évre 105 000 korona pénzsegélyt, a szükséges gépeket, 15 évi adómentességet, valamint a gyári helyiség bérének öt éven át való megtérítését kérte. A törvényhatósági bizottság közgyűlése az ipari szakbizottság javaslatára kérését elutasította. Helyette az előkészítés alatt álló szövetkezeti készruhágyár ügyét pártfogolta. A hazai iparfejlesztésről szóló 1907. évi III. törvénycikk következményeként tömegesen jelentkeztek helyi kisiparosok és gyári cégek

gépekért és egyéb állami támogatásért.

Celluloid gyár. Gottesmann D. és fiai bécsi cég 1910. január 5-én kelt levelében a tanácstól celluloid gyáraknak Sopronba való áthelyezésére kért engedélyt.⁴¹⁽⁴¹⁾ Kérésüket azzal indokolták, hogy Bécsben akadályozzák a gyár bővítését. A gyár a nyers celluloidnak feldolgozásával és a celluloidból előállítható összes cikkek gyártásával foglalkozott. Gottesmannék levelükben utaltak az 1907. évi III. törvénycikk intencióira, ti. „minthogy a hazai tőke korántsem elegendő a nagyipar megteremtésére, a külföldi tőkét és szakudást kell segítségül hívni, hogy segítsenek megteremteni a gazdasági önállóságunk alapját, az erős gyáripart.” Kérték, hogy telepük vasút mellett legyen, a Lapp-féle vasgyár táján (ma: ELZETT). A beadványt az iparpártoló bizottság 1910. március 31-én tárgyalta. Telekvásárlásra 15 000 K szubvenciót javasolt egyszer s mindenkorra. Ezt a törvényhatósági bizottság közgyűlése nem találta teljesíthetőnek. Továbbá a közgyűlés a vám- és községi adómentességet csak arra az időre biztosította, míg a vállalat az állami kedvezmények birtokában van. Az iparpártoló bizottság és a közgyűlés egyetértett a homok és a terméskő önköltségi áron való átengedésében és a telekátruházási díj elengedésében. A céggel folytatott tárgyalások eredménytelenül végződtek. Ismét a pénzbeli szubvención bukott el a gyáralapítás.

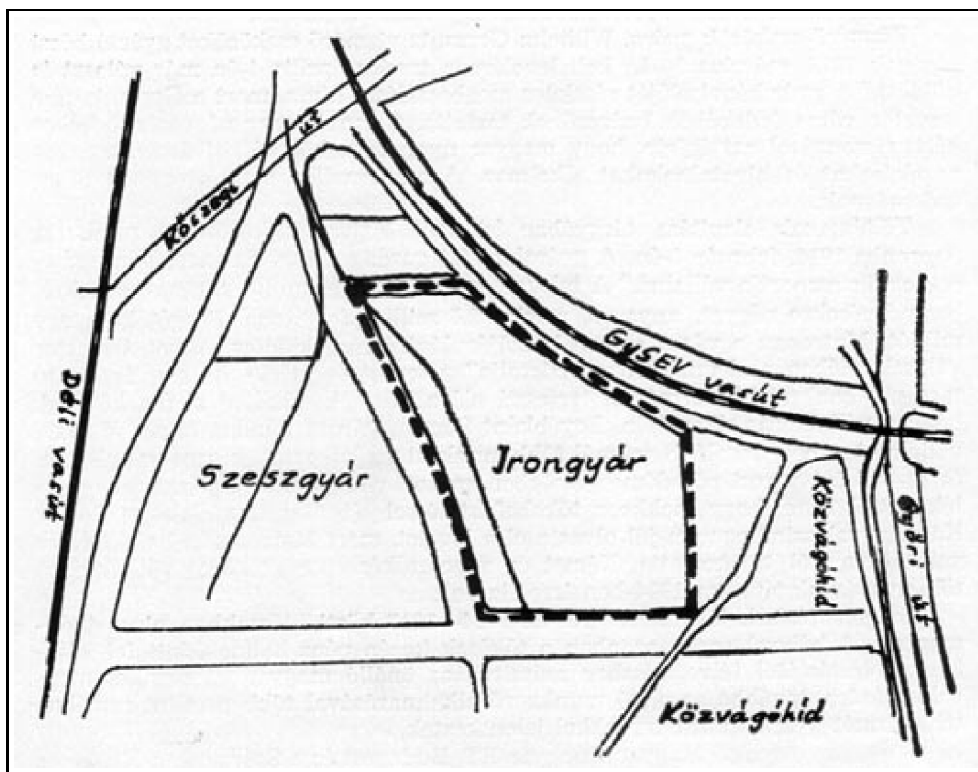
Gyutacsgyár. Alder Viktor bécsi és oberlaai vegyigyáros 1908. augusztus 25-én gyutacsgyár alapítására tett javaslatot.⁴²⁽⁴²⁾

Üzemére 280 korona álló tőkét és 120 000 K forgótőkét fordítana. Az állami megrendelésektől függően 60–100 munkást alkalmazna. Naponta egy millió ²¹¹gyutacs előállítását tervezte, mely fedezné a magyar hadsereg és a magánosok szükségleteit. A várostól telekvásárlásra 25 ezer korona támogatást kért, kb. öt holdnyi földterületet, és a kő és homok önköltségen való szállítását. Ígérte, hogy üzemét 1909. szeptember 1-én megnyitja. A vállalkozó azonban „az időközben felmerült akadályok miatt” gyáralapítási szándékáról lemondott. Kérelmének megvitatására a törvényhatósági bizottság közgyűlésében ezért nem kerülhetett sor.⁴³⁽⁴³⁾ Alder Viktor már telket is vett és telepengedélyt kért, hogy a munkálatokat mielőbb megkezdhesse. A „Nemzetőr” tudósítása szerint azonban a telken, 1908. szeptember 1-én csupán kerítés és egy rakás téglá állt.

Vízmérő-eszközök gyára. Wilhelm Germutz vízmérő eszközöket gyártó bécsi cégének 1913. március 26-án kelt levelére a tanács április 4-én már választ is küldött.⁴⁴⁽⁴⁴⁾ A gyár képviselőjét részletes megbeszélésre hívta, mert a Germutz-féle tervet a város érdekében kedvezőnek tartotta. Germutz ezer négyszögöl telket kért, viszonzásul azt ígérte, hogy magyar nyersanyagból készíti áruát, magyar munkásokat és hivatalnokokat alkalmaz. A megbeszélés megtörténetéről nincs tudomásunk.

Tölténygyár alapítása tárgyában írt gróf Matzenau közözügyi miniszter Sopronba 1914. február 1-én. A gyáralapítást gazdag német és angol pénzemberek egyik csoportja vállalná.⁴⁵⁽⁴⁵⁾ A telekre, épületekre két millió koronát, gépekre, berendezésekre négyet, anyagra, rezsire 2,5 milliót fordítana. Forgótőkére egy milliót. Matzenau a város anyagi hozzájárulásáról érdeklődött. A polgármester válaszlevelében a „legmélyebben pártolja” a tervet és ígérte, ha a gyáralapító társaság konkrétabb formában terjeszti elő a kérését, mindent el fog követni, hogy a vállalkozás sikerüljön. Egyébként Sopron városa minden olyan új iparvállalatot, amely legalább száznál több munkást foglalkoztat. készpénzsegélyben és 10–15 évi városi pótdómentességben szokott részesíteni. A pénzsegély mértéke attól függ, hogy mekkora tőkebefektetéssel létesítenek vállalatot. Töpler Kálmán valószínűleg nem jól olvasta el a levelet, mert Matzenau a befektetésre szánt összegről tájékoztatta. Német és angol tőkés csoport közös vállalkozása tölténygyár alapítására 1914-ben irreális volt.

Idegen tőkések jelentkezéséről az 1914–1917 közti időszakban nincs tudomásunk. A háború során azonban a tőkések kezén pénz halmozódott fel, részben az inflációtól félve, részben számítva az önálló magyar vámterület megvalósulására, továbbá az olcsó munkaerő alkalmazásával több profitot remélve, tehát ismét gyáralapítási tervekkel jelentkeztek.

7. Az Iróngyár helyszínrajza (1918)

Iróngyár. Az Első Magyar Iróngyár RT, Budapest és a Szárazvámi Kréta- és Iróngyár Rt. igazgatósága 1917. szeptember 27-én úgy határozott, hogy a két gyárat összevonja és Sopronban működteti tovább.⁴⁶⁽⁴⁶⁾ Az üzem részére négyemeletes, 50 méter hosszú és 16 méter széles épületet terveztek, két nagyméretű földszintes helyiséggel, egymástól 80 méter távolságra (7. kép). A további fejlődésre és főképpen a 100–200 teherkocsinyi fa raktározására nyolcezer négyszögöl területet igényeltek, a szállításokhoz iparvágányt és megfelelő utat, elektromos áramot a négy-ötszáz-ezer Korona értékű munkagépek meghajtására. A törvényhatósági bizottság közgyűlése 1917. november 29-én a tanács előterjesztését 34 szavazattal elfogadta, ellenszavazat nélkül, hogy a Szárazvámi Kréta- és Iróngyár Rt. Sopronban gyártelepet létesítsen. A közgyűlésen a következő kedvezményeket szavazták meg: negyvenezer koronát 8000 □-öl telek megvásárlásához, ²¹²megépíttetik a telephez vezető utat (a gyárat az útépitési járulék alól felmentik). Az iróngyári telek, a Kranavett-dűlőben 9241 □-ölet tett ki, az utak levonása után, a megajánlott 8000-ből maradt 7012 a különbözet 2229 □-öl. Az utóbbit a cég □-ölenként 10 Koronáért megvette. A város az iparvágány megépítésére is vállalkozott, ennek kivitelezésével 75 000 Korona átalány összegért megbízta a Győr–Sopron–Ebenfurti Vasutat. Az iparvágány a soproni állomástól ágazna ki, 140 méter hosszúságban, a szeszgyárig. Megajánlotta a város a 15 évi pótdómentességet (de a vállalatot az út és házbérfillér adó alól nem mentesítette), a homokot és a követ önköltségi áron engedte át. A vállalat köteles az építkezést a békekötéstől számított egy éven belül megkezdeni és a lehető leggyorsabban

befejezni. Ha két éven belül nem kezdi meg, nemcsak a kedvezmények szűnnek meg számára, hanem köteles tízezer Korona bánatpénzt a szegényalap javára befizetni. Köteles a vállalat legalább 25 éven át 150–200 munkást és 8–10 hivatalnokot foglalkoztatni. Ha a vállalat üzemét 25 éven belül nem folytatja vagy megszűnik, köteles a városnak 50 190 Koronát, az elmaradt adót és útépitési járulékot kifizetni. A fentiekről köteles a telekkönyvi biztosításra alkalmas okiratot kiállítani. Végül az iparosmunkát helyi iparosokkal végezteti. A korábbi tervek megvalósításához a közgyűlés nehezebben járult hozzá, viszont a feltételek sem voltak ilyen szigorúak. Az 1921. március 22-én megtartott törvényhatósági bizottság rendes közgyűlésének jegyzőkönyvéből arról értesülünk, ²¹⁴hogy az 1917. november 29-én kelt határozatukat „a megváltozott és a jelenlegi rendkívüli viszonyok folytán hatályon kívül helyezik”, annál is inkább, mert azt jóvá sem hagyták. A megváltozott viszonyok alatt értendő Sopronnak várható átcsatolása Ausztriához.

²¹³8. Dr. Töppler Kálmán polgármester (1901–1918).
Ružička Othmar festménye

Cipőgyár. A fentiek során is találkoztunk a város részéről kiindult olyan kezdeményezéssel, hogy tőkés vállalkozót gyáralapítás végett Sopronba hívjon.⁴⁷⁽⁴⁷⁾ Töpler Kálmán polgármester (8. kép) 1917. november 12-én levelet írt a nürnbergi Egyesült Francia Cipőgyárnak. Arról értesült – írja Töpler –, hogy a vállalat a háború után Magyarországon akar jelentősebb cipőgyárat létesíteni. Felhívta a cipőgyárosok figyelmét Sopron kedvező fekvésére a nyugati országhatár közelében, németnyelvűségére, Budapesttel és Béccsel való összeköttetésére.

Autó- és gépgyár alapítására jelentkezett a város vezetőinél 1917. november 19-én Gerling Vilmos bécsi főmérnök.⁴⁸⁽⁴⁸⁾ Gyárában 800 munkás foglalkoztatását ígérte, ahol automobilonkat, motorokat és mezőgazdasági gépeket gyártana. A gyár részére kb. 17 kat. hold földet kért. Egyedül Gerling volt az, aki munkásszállás építését is ígérte, mégpedig 80 család részére. A tanács Gerling Vilmosról ugyan jó információt kapott, mégis a középítészeti és pénzügyi bizottság 1918. március 18-án tárgyalások folytatását nem javasolta, mert a gyáralapító a várostól kívánt áldozatokért semmiféle garanciát nem nyújtott.

Mezőgazdasági motorok, szerszámok és szerszámgépek gyára. Nyilván a békekötés utáni időkre gondolt a bécsi „Imperator” Munition- und Maschinenfabrik Gesellschaft is, amikor 1918. január 11-én mezőgazdasági motorokat, szerszám- és szerszámgépeket gyártó vállalat alapítására kért engedélyt és anyagi támogatást Sopron városától.⁴⁹⁽⁴⁹⁾ A gyár létesítésére kb. három-négyezer négyzetméter építőtérletet kért és viszonzásként 300 munkás alkalmazását ígérte. A vállalkozók képviselője, Blitz Rudolf, „az ellátási raktár tisztje” volt, akit katonai szolgálata csakhamar elszólította Sopronból, ezért a tárgyalások megszakadtak. Az ügyiratot, „tárgytalan” felírással, irattárba helyezték.

Bútorgyár. H. E. Dörrich, bécsi bútorgyáros 1918. február 12-én azt írta a tanácsnak, hogy Magyarországon, Sopronban szeretne gyárat alapítani.⁵⁰⁽⁵⁰⁾ Megbízottjaként Gerling mérnököt küldte és kérte a tanács választát. A tanács a gyár képviselőjét február 16-án tárgyalásra hívta. A tárgyalásra bizonyosan nem került sor, mert február 14-én az ügyiratokat, minthogy „tárgytalan”, irattárba tették.

Textilgyár. Bondy Jacob (Csehország, Skalitz) 1918. május 11-én kelt levelében textilgyár létesítésére ajánlkozott a tanácsnál.⁵¹⁽⁵¹⁾ Üzeme részére gyári objektumot vagy malomépületet vásárolna, továbbá érdeklődött, hogy vízi vagy gőzerő rendelkezésére áll-e? Töpler Kálmán polgármester sajnálatát kifejezve válaszolta, hogy a gyár részére megfelelő épülettel nem rendelkeznek, kérte azonban Bondy Jakabot, hogy látogasson Sopronba, a teendők megbeszélése végett.

Szövőgyár. Bäcker Oszkár, budapesti lakos 1918. július 4-én kötő-szövőgyár létesítésére jelentkezett.⁵²⁽⁵²⁾ Vásárlási ajánlatot tett a város tulajdonában lévő 3863 helyrajzi számú ingatlan felére, kb. 4000 □-öl területre és a rajta álló épületekre. (Az épület egykor Ullein Antal téglagyára volt.) A telekért és az épületért 215 együttesen □-ölenként 12 Koronát ígért. A megvásárlandó telken két éven belül szövőgyárat létesít, ha nem, „a vételár kamat nélküli visszaadása ellenében az ingatlant a város tulajdonába visszabocsátja”.

Bäcker Oszkár telek- és épületvásárlási ajánlatának előzménye, hogy a tanács és az ún. Magyar–Német Érdekeltek Szövetsége között levélváltás történt. A kötő-szövőgyárat két millió vállalati tőkével létesítenék és ezer női munkást foglalkoztatnának. A Szövetség két kérdésre várt választ. Van-e a városban kiképzésre alkalmas női munkaerő és a gyár ideiglenes elhelyezésére alkalmas épület, „mert jelenleg építkezni nem lehet”. A tanács szerint épület van (Bondy részére másfél hónappal korábban még nem volt! HZ.), csak a vállalkozó szakemberének kellene eldöntenie, gyári célra alkalmas-e? Ezt követően tett az épület vételére

Bäcker Oszkár ajánlatot, nyilvánvaló, hogy a volt Ullein-téglagyár épületét és telkét alkalmasnak találta. Levélváltás történt még 1918. augusztus 13-án a város és a Szövetség között. Az ügy további sorsáról nincs tudomásunk.

Konzervgyár. A bécsi Kalmár-féle Konzervgyár Rt. 1918. szeptember 7-én küldött levele szerint Sopronban vagy környékén konzervgyárat akart alapítani.⁵³⁽⁵³⁾ A gyár céljára ezer négyszögöles földszintes helyiséget vásárolna vagy bérelne, gépeihez villamoserőre van szüksége – írta. Töpler polgármester gyorsan, szeptember 12-én már válaszolt is, hogy alkalmas épületet megjelölni nem tud. A cég képviselőit azonban Sopronba tárgyalásokra hívta.

Bőrgyár. A kapitulációt megelőző időben, az utolsó gyáralapítási kísérletnek számított, amidőn a város polgármestere 1918. október 3-án kelt levelében⁵⁴⁽⁵⁴⁾ arra kérte a csepregi bőrgyáros Kollár Testvéreket, hogy Csepregből más városba áthelyezésre tervbe vett gyárukat Sopronba hozzák, hogy az egyrészt a város iparfejlődését elősegítse, másrészt a megye kebelében maradjon. (Csepreg akkor még Sopron megyéhez tartozott. HZ.)

3. Összesen 29 gyáralapítási tervet mutattunk be. Iparágankénti megoszlásuk:

II. Gépgyártás: Kocsigyár (Goldmann, Sopron, 1845.); Fegyvergyár (Rt. Bp., 1887.); Tölténygyár (angol–német Rt. Bécs, 1914.); Vízmérőeszközök (Germutz, Bécs, 1913.); Autó- és gépgyár (Gerling, Bécs, 1917.); Mezőgazdasági motorok-szerszámgép (Rt. Bécs, 1918.).

IV. Faipar: Bútorgyár (Dörich, Bécs, 1918.).

V. Bőripar: Bőrgyár (Kollár, Csepreg, 1918.).

VI. Ruházati ipar: Selyemgyár (Such, Bécs, 1899.); Pamutszövőgyár (Kann és ts. Bécs, 1904.); Selyemfonó- és kikészítő (Schimmerlik, Bp., 1906.); Kamgarn szövőgyár (München. Paracin, Szerbia, 1905.); Készárugyár (Horváth József, Sopron, 1907.); Cipőgyár (Rt. Nürnberg, 1917.); Szövőgyár (Bäcker, Bp., 1918.); Textilgyár (Bondy, Skalitz, Csehország, 1918.).

VII. Élelmiszeripar: Cikóriakávégyár (Buchholz, Greifswald, 1845.); Konzervgyár (Tschurtschenthaler, Bozen, Tirol, 1900.); Konzervgyár (Kalmár, Bécs, 1918.).

VIII. Papírosipar: Papírmalom (Thalman, Sopron, 1845.); Papírcséve-papírhüvelygyár (Pan, Neukirchen, 1905.); Íróngyár (Rt. Szárazvám-Bp., 1917.).

²¹⁶X. Vegészeti ipar: Gyufagyár (Braun, Sopron, 1850.); Műtrágyagyár (Haugg, Bécs-Graz, 1877.); Dinamitgyár (Rt. Hamburg, 1885.); Dinamitgyár (Rt. Maros-Szlátina, 1896.); Műtrágyagyár (Jadov/Schuszt, Bécs, 1899.); Gyutacsgyár (Alder, Bécs-Oberla, 1908.); Celluloid (Gottesmann, Bécs, 1910.).

Megjegyezzük, hogy a tervek között nincsen olyan, amelyet a nehézipari létesítmények közé sorolhatnánk, a gyáralapítók tehát jól tájékozódtak a soproni körülményekről. A 29 terv közül az 1875 előtti időből soproni három, azt követően egy. Idegen vállalkozó 1875 előtt egy. Gyáralapítási tervvel jelentkezett vállalkozók száma: soproni négy, magyarországi hat, ausztriai (bécsi) tizenhárom, németországi három, csehországi kettő és szerbiai egy. A gyáralapítási tervek kudarcának számos okát ismertük meg, mégis úgy véljük, hogy a sikertelenségre teljesebb választ Sopron sajátos körülményeinek vizsgálata után kapunk.

Ami a gyáralapítást elősegítő, illetve gátló objektív tényezőket illeti, a dinamitgyár tervezésekor 1885-ben a polgármester a minisztériumhoz küldött felterjesztésében arról írt, „hogy a déli vasútnak Nagykanizsa felé való meghosszabbítása (1865.), és az ebenfurti vasútnak (1875.) megépítése, oly nagy mértékben decentralizálta a kereskedelmi forgalmat, hogy az napjainkban már is jelentéktelennek mondható”. A két fővasútvonal megépítése viszont szerintünk Sopron iparosítását illetően csak előnnyel járhatott. A polgármester arról is írt, hogy „Sopron fölette vízszegény vidéken fekszik ...a Bánfalvi és az Ikva patak jelentéktelen erek ..., s így gyárak létesítésére nem alkalmas”.⁵⁵⁽⁵⁵⁾ Tegyük hozzá, hogy a föld mélyéből nyert nagyon kemény víz alkalmatlan volt a nagyüzemi textilipar számára, amely lágyvizet igényelt. Ez csak átmeneti akadályt jelentett, mert a századfordulón a keményvizet már lágyítani tudták és nem véletlen, hogy 1899–1908 között öt textilgyár tervével találkozunk. Ezekből csupán egy, a mai SOTEX valósult meg.⁵⁶⁽⁵⁶⁾ Megvoltak már az iparosodás egyéb feltételei, a közművek. (A gázmű 1866-tól, a vízmű 1892-től, a villanyhálózat 1898-tól kiépült.) A gyáralapításhoz bizonyos nagyságú köz- vagy magánterületet kellett a városnak átengednie, illetve a vállalkozónak megvásárolnia.

Sopront hegyek és dombok övezik, határa kicsi. A város vezetői még nem gondolhattak a területi igényre, amikor 1853–1870 között az úrbérrendezéskor az ún. földesúri és jobbágyi elkülönözéskor eladták az irtás- és szorgalmi földeket a volt jobbágyoknak.⁵⁷⁽⁵⁷⁾

A városi törvényhatósági bizottság több tagja, a kisebbség, az ellenzék levonta a tanulságot a fentebb említett négy textilgyár alapításának kudarcából.⁵⁸⁽⁵⁸⁾ Nevükben Lähne Vilmos az 1907. április hó 25-én tartott rendes közgyűlésen „a tervszerű iparfejlesztési politika üzését” követelte.⁵⁹⁽⁵⁹⁾

Rámutatott arra, hogy az önálló vámterület szükségessége már átment a köztudatba, az ipar pártolására a kormány 200 millió koronát irányzott elő. Az 1907. évi III. törvénycikk a hazai ipar fejlesztéséről szólt, és annak előnyeiről a soproniak sem akartak lemondani.⁶⁰⁽⁶⁰⁾ Ezért a közgyűlés a polgármester elnökletével 21724 tagból álló iparpártoló bizottságot alakított. A bizottság azután soraiból 1907. május 15-én hat tagú telekszerző albizottságot választott. Feladatául a községektől 100 hold terület megvásárlását és a város területébe való bekebelezését írta elő, továbbá keressék meg a kereskedelmi minisztert, „hogy az a vizet nélkülözhető és állami támogatásban részesülő gyárak figyelmét irányítsa városunkra”.⁶¹⁽⁶¹⁾ Gyökeres változás azonban a gyárak alapításának elősegítésében 1907 után, a későbbiek során sem történt. „A régi elvekhez híven (olvashatjuk a Pesti–Magyar Kereskedelmi Bank Soproni Fiókjának az 1917. évről szóló jelentésében) az elmúlt évben ismét volt alkalmunk tapasztalni, hogy a város vezetősége kimondottan meggátolja az ipari vállalatok létesítését, hangsúlyozva, hogy az csak az élelem megdrágulását és a megélhetés megnehezítését eredményezné. Természetesen Győr és Szombathely kapva kapnak az ily kínálkozó alkalmon.”⁶²⁽⁶²⁾

Az osztrák vállalatok pedig szívesen alapítottak hazánkban gyárat, mert a majdani önálló magyar vámhatáron belül, piacukat meg akarták tartani. Részükről Sopron az érdeklődés középpontjában állt, hiszen közvetlenül Bécs szomszédságában fekszik, attól 65 kilométer távolságra, és még 1910-ben is a lakosság 51%-ának német az anyanyelve.

Kétségkívül a város vezető rétege „felemás, kettős” gyáralapítási politikát folytatott. Ez ellentmondást jelent a város fejlesztéséért más területen tett erőfeszítéseivel, miközben annak tudatában volt, hogy a gyáripar a városias fejlődés letéteményese. A városias fejlődés területén, az előnyök megszerzése, illetve a háttérbe szorítás elkerülése miatt – a reformkor küszöbétől – Sopron és a szomszédos városok (Győr, Bécsújhely és Szombathely) – egymással szemben – kíméletlen, féltékeny gazdasági és politikai harcba keveredtek. A soproniak, hogy városuk kereskedelme ne essék vissza, 1836-ban vasúti részvénytársaságot

hoztak létre, hogy Bécs–Sopron–Győr–Budapest között vasútvonal létesüljön.⁶³⁽⁶³⁾ Törekvéseiket nem koronázta siker. Az 1840-es években Bécs a Kaiser-Ferdinánd-Nordbahn megépülésével Olmützön keresztül Lengyelországgal került közvetlen kapcsolatba. Továbbá 1842-ben Bécs és Gloggnitz között is létrejött a vasúti összeköttetés, a vasútvonal pedig tovább épült a Semmeringen át Triesztig. S noha a Sopron–Bécsújhely közti vasút városunkat 1847-től Gloggnitzon át összekötötte Béccsel, Sopron kereskedelme mégis visszaesett, és a város gazdasági válságba került. A soproniak, hogy az átmenő kereskedelembe elszenvedett veszteségükért kárpótlást nyerjenek, 1843-ban gyalúvásárterhelési jogért folyamodtak és nyertek kiváltságlevelet 1846-ban.⁶⁴⁽⁶⁴⁾ A helytartótanács a soproniak kérelmét első ízben elutasította, hangsúlyozva Pest központi szerepét, ahol az országban egyedül volt gyalúvásár.

A soproniak szomorú hangvételű levelükben tiltakoztak: „Valamint az emberi testben üdvös nem lehet, ha egy tag az egész test nedveit magához szíjja, úgy az álladalomban sem lehet üdvös, ha egy hely vagy vidék érdekei a többiek érdekeit lenyomják és csak az egésznek minden részét összhangzó kifejlődése teszi az országot boldoggá”.⁶⁵⁽⁶⁵⁾ Sopron gazdasági életének válságát jól látták a Győr megyeiek is. „Sopron városa sem magában, sem környékében nézvest kereskedéssel ²¹⁸nem bír, sem fekvésére nézve magának jövődőt nem remélhet, ezért a hazai kereskedelem előmozdítása tekintetében (hivatkozva Győr jelentős gabonapiacára) a váltótörvényszéknek Sopron városából Győr városába való átengedését” kérték az 1843–44. évi országgyűléstől.⁶⁶⁽⁶⁶⁾

A Schmerling-provizórium vége felé már tervezték a magyarországi bírósági rendszer visszaállítását. Sopron 1864-ben a táblabíróság felállításáért folyamodott, természetesen dunántúli hatáskörrel. Hivatkoztak a Béccsel való jó összeköttetésre, a megépített lakásokra és a hivatali épületekre, és főképpen arra, hogy a helytartóság 1861. évi megszűnésével milyen kár érte a várost. A táblabíróság ügyében az udvari kancellár fogadta is a város küldöttségét.⁶⁷⁽⁶⁷⁾

Győr városa viszont 1868-ban azon fáradozott, hogy a kormányzat az Ipar- és Kereskedelmi Kamara székhelyét – amelyhez kilenc megye tartozott – Sopronból Győrbe helyezze át. (A kereskedelmi és iparkamarák ugyanis 1861-től ideiglenes jelleggel működtek.)

Sopron város 1868. évi április 29-én tartott közgyűlése viszont a kerületi székhely megtartását kérte. Győr városa elsősorban virágzó gabonakereskedésére hivatkozott. A soproniak elismerték a győri piac jelentőségét, hozzáfűzték azonban, hogy az ott felhalmozott gabona nem Győr vidékéről került ki, hanem az Alföldről, és azt a Dunán tovább szállítják. Sopron viszont a kerület gabonakivitelének központja, és még a Győrhöz közel eső Rábaközéből is idehozzák a termést, mert az alsó-ausztriai molnárok szükségleteiket itt vásárolják meg. A Sopron–Nagykanizsa vasút megnyitása óta visszakerült Győrből a sertés-kereskedelem is. Hivatkoztak a brennbergi bányára, amely a gyáripar fokozatos fejlődését biztosítja, a városban lévő üzemekre, cukor- és cukorfinomítóra, a kocsi- és gazdasági gépgyárra, a több szesz- és ecetgyárra. „Sopronnal semmi más kerületi hely a versenyt ki nem állja, legkevésbé talán Győr, amelynek eddig ipara nem volt. A Moson megyei szentmihályi cukorgyár és szeszgyár is működését beszüntette, viszont Sopron környékén hét cukorgyár van”.⁶⁸⁽⁶⁸⁾ Zergényi Gyula soproni kereskedő sem írt 1871-ben elismerően szülővárosára, Győr gazdasági és társadalmi életéről.⁶⁹⁽⁶⁹⁾ Utaltak a soproniak a győrieknek egy másik érvelésére is: „Amennyiben Győr testvérváros, a kereskedő és az iparososztályunknak oly nagy bűnéül rója fel, hogy nem magyar ajkú, igazabban, hogy a hazai nyelven kívül külföldi nyelveket is bír, ezen körülmény, meggyőződésünk szerint Sopronnak csak előnyére szolgálhat, mert éppen ez teszi képessé a hazai és külföldi forgalomnak már fekvése által is hivatásául kijelölt közvetítésére”.⁷⁰⁽⁷⁰⁾

Sopront, a „bűnös várost” a későbbiek során is gyakran érthette a vád, hogy a Bach-korszakban tartományi

főváros volt (K. K. Distriktualhauptstadt). A minisztériumok a város jövőjét illető lényeges gazdasági kérdésekben közömbösek maradtak, mint például a dinamitgyár alapításakor vagy a sertéspiacnak Bécsújhelyre való átjászása idején, 1882-ben.⁷¹⁽⁷¹⁾ A soproniaknak egy időre sikerült megtartaniuk 1845-ben a váltó törvényszéket és a Kereskedelmi és az Iparkamara székhelyét is 1868-ban. A Budapesten lévő királyi táblát 1890-ben decentralizálták, ²¹⁹egyik osztálya és főügyészsége székhelyéül Sopront akarta a város köztörvényhatósága bizottsága. Az 1890. február 1-én tartott közgyűlés 60 tagja, egyhangúlag felajánlotta térítés nélkül a királyi tábla székháza részére a telket, az épületet, ingyen fűtést, bútorok, irattár átköltöztetését stb. A kormány végül Győrt jelölte ki székhelyül.⁷²⁽⁷²⁾ Az 1890-es évekre a Soproni Kereskedelmi- és Iparkamara területéből kivált több megye és önálló székhellyel megalakult a győri és a pécsi kerület. A pályázók között volt Szombathely is, de az utóbbi tanfelügyelői kerületet, majd csendőrkörületet is kapott. Sopron leépült, a Bach-korszakból érintetlenül csak postaigazgatósága maradt meg. A kormány „nem kényeztette” el Sopront, állapította meg a polgármester az 1894. évi jelentésében.⁷³⁽⁷³⁾ Megemlítette azt a veszteséget, „amely városunknak a királyi tábla és egyéb állami intézmények, illetve létesítmények más városokra való elhelyezése által jutott ki nem éppen megérdemelt osztályrészul.”

Akkor, amikor a város kereskedelme ismét súlyos válságba került, tehát már másodszor a Bach-korszak után, azaz a 1890-es évekre a sertéspiacot Bécsújhely ragadta el, Sopron gabona- és borkivitele csaknem megszűnt. Korábban a dunántúli városok Grazból a soproni vaskereskedők közvetítésével kapták a vasárut. A vasút közvetlen összeköttetést teremtett az eladó és a vevő között, Sopron „kikapcsolódott”. A vezető réteg a város fejlődése érdekében felismerve megmaradt régi értékeit és környező szépségét, üdülők, villák építésére területet parcellázott,⁷⁴⁽⁷⁴⁾ iskolákat és laktanyákat épített. Ez a hármas célkitűzés a polgárságnak nagyon is megfelelt, ami természetes is, ha társadalmi összetételét, vagyonosságát megmutatjuk. Sopron önálló foglalkozású adófizetőinek száma 1911-ben 4125 fő, ebből a vagyonából élt (házbirtokos, magánzó, nyugdíjas) 927, azaz 22%, amely 2 796 739 föld-, ház-, kereseti- és a tőkeamatat jövedelméből összesen 1 083 979 koronával 39%-kal részesült.⁷⁵⁽⁷⁵⁾

A soproni polgárok örömmel látták a város falai közé letelepült nyugdíjasokat, a gondtalan, vidám diákokat és a többé-kevésbé művelt katonatiszteket családjukkal, akik egyúttal fogyasztók, a kisparosok számára megrendelők és mint albérlők, a háztulajdonosoknak is jó jövedelmet jelentettek. Az 1858. és 1873. évi bécsi tőzsdei csőd által közvetlenül sújtott polgároknak a vállalkozásoktól elment a kedvük és valósággal rettegetek „a hozzánk is átszivárgó szocialista és anarchista tanok által inficiált munkásoktól”.⁷⁶⁽⁷⁶⁾ A soproni munkások már 1890-ben megünnepelték május elsejét. A polgárság egyik hangadója Steiner György kádár, a München testvérek gyáralapítási tervéről így nyilatkozott a közgyűlésben: „A sok munkásleány alkalmazása folytán nagy lesz a hiány a cselédekben, meg aztán a munkások tönkreteszik az Erzsébet-kertet, ahol már is sok a baka meg a cselédleány”.⁷⁷⁽⁷⁷⁾ Az igazsághoz tartozik, hogy Sopron vezetői a laktanyák nagyobb részét 1888–1896 között építették, még az önálló magyar vámterületre spekuláló külföldi tőkések jelentkezése előtt. A laktanyák részére több mint 10 kat. hold közművesített területet vett, illetve adott át a város.⁷⁸⁽⁷⁸⁾ A felvett bankkölcsön 2 158 000 Korona, amely jelentősen megterhelte a városi törzsvagyont. A kölcsön ötven évre szólt. 4,75–5,5%-os kamatfizetéssel. Az 1908. ²²⁰évi jövedelem a laktanyák bérletéből: 149 610 korona, az évi törlesztés: 116 035 Korona, és a kamat 5%-kal számolva 107 900 korona, tehát a város közössége „vállalkozására” ráfizetett.⁷⁹⁽⁷⁹⁾ A város vezetői nem csupán a tervezett 29, hanem kétszer annyi gyár alapítását is segíthették volna, ugyanakkora területen és abból a kölcsönből, amennyit a laktanyák építésére fordítottak, miközben meg sem kísérelték, hogy az ezer munkás alkalmazását ígérő Selyemgyár alapítónak kétszázezer Korona szubvenció megadásához a kormányhatóság hozzájárulását kérjék, mert azt úgy sem kapnák meg.⁸⁰⁽⁸⁰⁾ A városi vezetők (közgyűlési

tagok) részéről a gyáralapítás kérdésében megnyilvánult „felemás” politikai okát – a kudarckok okát – a gazdasági és a társadalmi viszonyokban találjuk meg.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Hárs József: Magyar irodalmi művek fordításai a két világháború közötti Oedenburger Zeitungban

Hárs József: Magyar irodalmi művek fordításai a két világháború közötti Oedenburger Zeitungban

1988. XLII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Hárs József: Magyar irodalmi művek fordításai a két világháború közötti Oedenburger Zeitungban / II. rész: Adattár

II. rész: Adattár

*Magyar művek fordításai az Oedenburger Zeitungban a megjelenés sorrendjében*⁶⁰⁽⁸¹⁾

1920

001. Febr. 24.: Kozma Andor–Str., W.: Westungarische Grenzbürgen [Nyugati végváraink]

1921

–

1922

002. Febr. 19.: Arany János–Nasch Fülöp: Mein Schreibzimmer [Írószobám]

003. Febr. 19.: Arany János–Nasch Fülöp: Die Welt [A világ]

004. Dec. 31.: Petőfi Sándor–Szabó-Jilek Ferenc Károly: Mein Weib und mein Schwert [Feleségem és kardom]

1923

005. Jan. 6., melléklet: Petőfi Sándor–Neubauer János: Ich träume von blutigen Tagen [Véres napokról álmodom]

006. Jan. 14.: Petőfi Sándor–Horváth Rezső: Prophezeiung [Jövendölés]

1924

007. Jan. 4.: Petőfi Sándor–Neubauer János: An meinen Bruder Stefan [István öcsémhez]

008. Jan. 10.: Petőfi Sándor–Neubauer János: Schreckliche Zeit [Szörnyű idő]

009. Jan. 18.: Petőfi Sándor–Neubauer János: An meine Eltern [Szülőimhez]

010. Febr. 27.: Petőfi Sándor–Horváth Rezső: Ende September [Szeptember végén]

²²¹011. Márc. 13.: Petőfi Sándor–Horváth Rezső: Patriotisches Lied (Honfidal)

012. Márc. 15.: Petőfi Sándor–Neubauer János: Der Schafhirt sitzt auf seinem Esel (Megy a juhász számaron)

013. Márc. 16.: Petőfi Sándor–Horváth Rezső: Nationallied (Nemzeti dal) Vö. 159.
 014. Márc. 23.: Petőfi Sándor–Horváth Rezső: Die Wolke zieht (Száll a felhő)
 015. Márc. 23.: Petőfi Sándor–Horváth Rezső: Gescheiterter Plan (Füstbement terv) Vö. 137.
 016. Ápr. 4.: Petőfi Sándor–Horváth Rezső: Ein Gedanke quält mich (Egy gondolat bánt engemet)
 017. Ápr. 6.: Petőfi Sándor–Landgraf Lőrinc: Abenddämmerung [Alkony]
 018. Ápr. 6.: Petőfi Sándor–Landgraf Lőrinc: Vergeblicher Vorsatz [Fölösleges aggalom]
 019. Dec. 25.: Ady Endre–Ismeretlen: Der Tod des Regenbogens [A szivárvány halála] Vö. 020.. 036.
 020. Dec. 25.: Ady Endre–Ismeretlen: Der Tod des Regenbogens [A szivárvány halála] Vö. 019., 036.

1925

–

1926

–

1927

–

1928

–

1929

021. Máj. 12., melléklet: Bartók Béla–Ismeretlen: Béla Bartók über seine Kompositionen
 022. Dec. 22., melléklet: Karinthy Frigyes–Somló Lili: Der Unbekannte [Az idegen]

1930

–

1931

–

1932

–

1933

023. Febr. 19.: Dorosmai [Drosnyák] János–Freyberger Lajos: Der Spatz [A Veréb]
 024. Márc. 5.: Dorosmai [Drosnyák] János–Freyberger Lajos: Botschaft an die Schafe [Üzenet a Birkáknak]
 025. Máj. 21.: Dorosmai [Drosnyák] János–Freyberger Lajos: Der grübelnde Esel [A Szamár töprengése]
 026. Máj. 28.: Dorosmai [Drosnyák] János–Freyberger Lajos: Affen [Majmok]
 027. Jún. 11.: Dorosmai [Drosnyák] János–Freyberger Lajos: Der kluge Star [Az okos Seregély]
 028. Jún. 18.: Dorosmai [Drosnyák] János–Freyberger Lajos: Eine Kuckucks-Trilogie: I. Das Meisterwerk

[A remekmű]

029. Jún. 18.: Dorosmai [Drosnyák] János–Freyberger Lajos: Eine Kuckucks-Trilogie: II. Der richtige Dichter [Az igazi költő]

222030. Jún. 18.: Dorosmai [Drosnyák] János–Freyberger Lajos: Eine Kuckucks-Trilogie: III. Der Meistersinger Kuckuck [A remekíró Kakuk]

031. Dec. 3.: Babits Mihály–Becht Rezső: Sunt Lacrimae Rerum (Zu seinem 50. Geburtstag) [Sunt Lacrimae Rerum]

032. Dec. 24.: Mikszáth Kálmán–Windisch Richárd: Der Grobschmied als Staropérateur [A hályog-kovács]

1934

033. Jan. 6.: Petőfi Sándor–Preinreich Gyuláné: Schenke an des Dorfes Ende (Falu végén kurta kocsmá) Vö. 164.

034. Ápr. 8.: Arany János–Balogh Miklós: Dem Andenken Széchenyis [Széchenyi emlékezete]

035. Ápr. 26.: Ady Endre–Nasch Fülöp: Der Herbst weilte in Paris [Párizsban járt az Ősz] Vö. 328.

036. Máj. 20.: Ady Endre–Becht Rezső: Der Tod des Regenbogens (A szivárvány halála) Vö. 019., 020.

037. Máj. 20.: Palágyi Lajos–Becht Rezső: Jagende Zeit (Száguld az idő)

038. Máj. 20.: Szász Géza–Becht Rezső: Neue Welt (Új világ)

039. Dec. 18.: Szabolcska Mihály–Lám Frigyes: In einer Salzburger Schenke [Salzburgi csapszékben]

1935

040. Jan. 12.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Tausend Weichseln [Ezrivel terem a fán a meggy]

041. Jan. 20.: Endrődi Sándor–Lám Frigyes: Haidée [Haidé] Vö. 151.

042. Jan. 25.: Ady Endre–Lám Frigyes: Der Sänger der Hortobágy [A Hortobágy poétája]

043. Jan. 26.: Ady Endre–Lám Frigyes: An dem Ufer der Teil [A Tisza-parton]

044. Febr. 2.: Mécs László–Lám Frigyes: Beim Grab des unbekannten Soldaten

045. Febr. 10.: Somlyó Zoltán–Lám Frigyes: Der Held

046. Febr. 17.: Ady Endre–Lám Frigyes: Der Verwandte des Todes [A Halál rokona] Vö. 265.

047. Febr. 24.: Vajda János–Lám Frigyes: Der Komet [Az üstökös]

048. Febr. 26.: Zichy Géza–Lám Frigyes: Nachts ist hier eine Frau gestorben [Egy asszony halt meg]

049. Márc. 1.: Csukási József–Lám Frigyes: Romanze

050. Márc. 3.: Torkos László–Lám Frigyes: Die Hummel

051. Márc. 5.: Ady Endre–Lám Frigyes: Gold und Blut [Vér és Arany]

052. Márc. 8.: Ady Endre–Lám Frigyes: Prinz Schweigstill [Jó Csönd herceg előtt]

053. Márc. 10.: Ady Endre–Lám Frigyes: Die stummen Vögel [A néma madarak]

054. Márc. 15.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Erhab'ne Nacht [Fönséges éj]

055. Márc. 15.: Pósa Lajos–Neubauer János: Was willst du denn einst werden?

056. Márc. 17.: Juhász Gyula–Lám Frigyes: Abschied [Búcsú. Mielőtt innen végképp elmegyek ...]

057. Márc. 27.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Sel'ge Nacht [Boldog éjjel]

058. Márc. 30.: Ady Endre–Lám Frigyes: Das schwarze Klavier [A fekete zongora]

059. Ápr. 2.: Ady Endre–Lám Frigyes: Auf neuen Wassern [Új vizeken járok]

060. Ápr. 4.: Ady Endre–Lám Frigyes: Nicht seht mich ... [Ne lássatok meg]

061. Ápr. 7.: Petőfi Sándor–Neubauer János: Der Schafhirt [Megy a juhász számáron] Vö. 012.

223062. Ápr. 9.: Ady Endre–Lám Frigyes: Begräbnis auf dem Meere [Temetés a tengeren]

063. Ápr. 14.: Ady Endre–Lám Frigyes: Am Strande der Seine [A Szajna partján]

064. Ápr. 18.: Endrődi Sándor–Lám Frigyes: Schiffe die sich nachts begegnen [Hajók találkozása]
065. Ápr. 19.: Kiss József–Preinreich Gyuláné: Oh, warum erst so spät? [Ó, mért oly későn] Vö. 081.
066. Ápr. 21.: Thaly Kálmán–Lám Frigyes: Weiß du noch ...
067. Ápr. 28.: Bartók Lajos–Lám Frigyes: Die Aster
068. Máj. 2.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Ungarn [Magyarország] Vö. 122.
069. Máj. 10.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Pest [Pest]
070. Máj. 11.: Zoltán Vilmos–Lám Frigyes: Geigen klagen
071. Máj. 19.: Erdélyi Béla–Lám Frigyes: Im Friedhof
072. Jún. 25.: Missuray–Krúg Lajos–Lám Frigyes: Flugsand [Futóhomok]
073. Jún. 29.: Missuray–Krúg Lajos–Lám Frigyes: In meinem Herzen baut ihr Nest die Stille [Fészket rakott szívemben a csend]
074. Júl. 5.: Ady Endre–Lám Frigyes: Weinen ... [Sírni, sírni, sírni]
075. Júl. 7.: Lévy József–Lám Frigyes: Mikes⁶¹⁽⁸²⁾ [Mikes (Rodostó 1788)]
076. Júl. 13.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Nie betracht' ich ... [Nem nézek én, minek néznék? az égre ...]
077. Júl. 19.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Viele Schenken gibt's im Unterland [Van a nagy alföldön csárda sok]
078. Júl. 20.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Waisenmädchenhaar [Árvalányhaj a süvegem bokrétája] Vö. 326.
079. Júl. 21.: Balla Miklós–Lám Frigyes: Die Hortobágyer Schenke
080. Aug. 18.: Dutka Ákos–Lám Frigyes: Ich betrachte meine Hand
081. Aug. 30.: Kiss József–Lám Frigyes: Warum so spät ... [Ó, mért oly későn] Vö. 065.
082. Szept. 3., 4., 5., 6.: Frank Ernő–Fuchs-Kassák Mária: Doktor Kádárs Patient
083. Szept. 7.: Kiss József–Lám Frigyes: Gern blieb ich unter deinem Fenster stehn ...
084. Szept. 8.: Dutka Ákos–Lám Frigyes: Der alte Becher
085. Szept. 12.: Harsányi Lajos–Lám Frigyes: Das Röhricht brennt
086. Szept. 25.: Vajda János–Lám Frigyes: Nach zwanzig Jahren (Für Ginas Stammbuch) [Húsz év múlva]
087. Szept. 28.: Tóth Árpád–Lám Frigyes: Die Flamme [Láng]
088. Szept. 29.: Endrődi Sándor–Lám Frigyes: Die Weckeruhr [A keltő óra]
089. Okt. 2.: Reményik Sándor–Roth Gusztáv: Man drängt uns rückwärts
090. Okt. 6.: Eötvös József–Lám Frigyes: Testament [Végrendelet]
091. Okt. 18.: Vargha Gyula–Lám Frigyes: Du liebst den Lärm [Szereted a zajt]
092. Okt. 20.: Lovászy Károly–Lám Frigyes: Die vier schwarzen Pferde
093. Okt. 26.: Radó Antal–Lám Frigyes: Muse
094. Okt. 27.: Juhász Gyula–Lám Frigyes: Profane Litanei [Profán litánia]
095. Okt. 30.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Ich weiss schon nicht mehr [De már nem tudom, mit csináljak]
096. Okt. 31.: Becze Antal–Lám Frigyes: Im Friedhof
224097. Nov. 3.: Szalay Fruzsina–Lám Frigyes: Das Süleste
098. Nov. 7.: Radó Antal–Lám Frigyes: Nach der Hochzeit
099. Nov. 30.: Pásztor Árpád–Lám Frigyes: Sand
100. Dec. 1.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Fresco Ritornell [Fresco-ritornell]
101. Dec. 10.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Wolke und Sterne [Felhő és csillag]
102. Dec. 11.: Ady Endre–Lám Frigyes: Der schlafende Kuss-Palast [Az alvó csók-palota]
103. Dec. 15.: Áprily Lajos–Lám Frigyes: Vögel [Madarak]
104. Dec. 22.: Vargha Gyula–Lám Frigyes: Ich seh' den Winter walten

105. Dec. 25.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Rößlein, komm und laß dich satteln, zäumen ... [Gyere lovam]
 106. Dec. 29.: Kisfaludy Károly–Lám Frigyes: Heimat [Népdalok 10.: Szülőföldem szép határa ...]

1936

107. Jan. 19.: Vargha Gyula–Lám Frigyes: Späte Arbeit
 108. Febr. 9.: Szalay Fruzsina–Lám Frigyes: Schlummerlied
 109. Febr. 23.: Falu Tamás–Lám Frigyes: Pesth Vö. 267.
 110. Márc. 8.: Harsányi Lajos–Lám Frigyes: Der verstummte Edelreihher
 111. Márc. 15.: Reményik Sándor–Becht Rezső: Wie einst Charlotte Corday
 112. Márc. 22.: Gyóni Géza–Spiegel-Schmidt Frigyes: Des Märzen Wollen [A márciusi akarat]
 113. Márc. 29.: Juhász Gyula–Lám Frigyes: Wie blond sie war ... [Milyen volt ...]
 114. Ápr. 26.: Vörösmarty Mihály–Lám Frigyes: Auf den Tod eines kleinen Kindes [Kis gyermek halálára]
 115. Máj. 17.: Ady Endre–Lám Frigyes: Der Schnee-Batist [A fehér kendő]
 116. Jún. 19.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Küchenein den Schritt ich wandte ... [Befordultam a konyhára]
 117. Júl. 19.: Ady Endre–Lám Frigyes: Ich bin ein Priester ... [Pap vagyok én]
 118. Okt. 6.: Dósa Lajos–Preinreich Gyuláné: Der 6. Oktober
 119. Okt. 9.: Harsányi Lajos–Lám Frigyes: Der Verwandte des Sonnenkönigs⁶²
 (83)120. Okt. 25.: Berzsenyi Dániel–Lám Frigyes: Der nahende Winter⁶³⁽⁸⁴⁾ [A közelítő tél]
 121. Nov. 5.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Urban [Orbán]
 122. Nov. 7.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Ungarn [Magyarország] Vö. 068.
 123. Nov. 8.: Kosztolányi Dezső–Kerpel Jenő: Liebe [Szerelem]
 124. Nov. 8.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Seit ich mich ins Liebesnetz verstrickte ... [Amióta szerelembe ...]
 125. Nov. 15.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Rosenstrauch am Hügelgang [Rózsabokor a domboldalon]
 126. Nov. 18.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Grabgesänge hör' ich klagen [Temetésre szól az ének]
 127. Dec. 11.: Reviczky Gyula–Lám Frigyes: Schön war sie ...
 128. Dec. 13.: Harsányi Lajos–Lám Frigyes: Kämmst du zurück ...
 129. Dec. 25.: Ismeretlen–Kerpel Jenő: Alter ungarischer Psalm
 (225)130. Dec. 25.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Kaum war es Morgen ... [Még alig volt reggel]

1937

131. Jan. 8.: Kosztolányi Dezső–Lám Frigyes: Ich bin noch stolz, daß ich ein Ungar bin ... [Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok ... Részlet A szegény kisgyermek panaszaiból]
 132. Febr. 21.: Missuray-Krúg Lajos–Lám Frigyes: Gedichte: Die Legende der Weizenähren [A búzakalász legendája]
 133. Febr. 21.: Missuray-Krúg Lajos–Lám Frigyes: Gedichte: Topfblumen [Cserépvirág]
 134. Febr. 21.: Missuray-Krúg Lajos–Lám Frigyes: Gedichte: Tannenwald [Fenyőerdő]⁶⁴
 (85)135. Márc. 4.: Petőfi Sándor–Gruber György: Diese Welt so groß sie ist ... [Ez a világ, amilyen nagy]
 136. Márc. 28.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Auf der Donau [A Dunán]
 137. Ápr. 30.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Vereiteter Plan [Füstbe ment terv] Vö. 015.
 138. Máj. 16.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: In dem Nachtmeer badet ... [Fürdik a holdvilág ...]
 139. Aug. 22.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Heute nachts ... [Háborúval álmodom ...] Vö. 330.
 140. Aug. 25.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Unsterblich ist die Seele ... [Halhatatlan a lélek]
 141. Aug. 27.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: An die Nachahmer [Az utánpótlóhoz]
 142. Aug. 29.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Schon rötet sich ... [Piroslik már a fákon a levél ...]

143. Szept. 26.: Juhász Gyula–Liszkay Zsuzsanna: Ovid's Brief an Julia [Ovid levele Júliához]
 144. Okt. 10.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Gern möcht ich sagen ... [Elmondanám]
 145. Okt. 24.: Magyar népdal–Lám Frigyes: Ungarisches Volkslied (Búza földön, dűlőúton megy a lány ...)
 146. Okt. 30.: Somlyó Zoltán–Liszkay Zsuzsanna: Schicksal
 147. Okt. 31.: Eötvös József–Szép Ernő: Das erfrorene Kind⁶⁵⁽⁸⁶⁾ [A megfagyott gyermek]
 148. Nov. 14.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Nimmer kann der Blume es verboten sein ... [A virágnak megtiltani nem lehet]
 149. Dec. 11.: Wlassics Tibor–Picard Zsófia Henriett: Kuss und Träne (Csók és könny)
 150. Dec. 17.: Hangay Sándor–Preinreich Gyuláné: Du hast kein Herz!
 151. Dec. 25.: Endrődi Sándor–Picard Zsófia Henriett: Schön Haide [Haidé] Vö. 041.
 152. Dec. 25.: Hangay Sándor–Preinreich Gyuláné: Rosenschlummerlied
 153. Dec. 25.: Missuray–Krúg Lajos–Lám Frigyes: Vor einem Blumenladen [Egyik virágosbolt előtt]
 226154. Dec. 25.: Arany János–Lám Frigyes: Klara Zách [Zách Klára]
 155. Dec. 25.: Ady Endre–Lám Frigyes: Ein kleines Weihnachtslied [Kis, karácsonyi ének]

1938

156. Jan. 14.: Missuray–Krúg Lajos–Lám Frigyes: Tau⁶⁶⁽⁸⁷⁾ [Harmat]
 157. Jan. 23.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Bin ein guter Dichter [Jó költőnek tartanak]
 158. Márc. 12.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Der Strauch erzittert ... [Reszket a bokor]
 159. Márc. 15.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Aufruf! (Talpra magyar!) [Nemzeti dal] Vö. 013.
 160. Márc. 19.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Ich bin ein Veteran ... [Katona vagyok én]
 161. Ápr. 24.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Hinaus ins Freie [Ki a szabadba!]
 162. Máj. 29.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Lange schon des Herrgotts Hand ... [Rég veri már a magyart a teremtő]
 163. Aug. 20.: Ismeretlen–Lám Frigyes: Altungarisches Stephanslied (Ah, hol vagy magyarok tündöklő csillaga?) Vö. 324.
 164. Szept. 8.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Kleine Schenke am Dorfesrande [Falu végén kurta kocsmá] Vö. 033.
 165. Okt. 30.: Tóth Kálmán–Lám Frigyes: Árpád's Grab
 166. Nov. 13.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Durch des Dorfes lange Gasse [A faluban utcahosszat]
 167. Nov. 27.: Hangay Sándor–Preinreich Gyuláné: Meine Ahnen

1939

168. Jan. 1.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Lichtblau schimmert ... [Világoskék a csillagos éjszaka ...]
 169. Jan. 11.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Meine Braut [Az én mátkám]
 170. Jan. 29.: Harsányi Lajos–Lám Frigyes: Die brennende Kathedrale⁶⁷
 (88)171. Febr. 26.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Kleine, komm doch auf ein Wörtchen her ... [Ide, kislány]
 172. Márc. 5.: Garay János–Lám Frigyes: Der Pilger [A zarándok]
 173. Márc. 12.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Unterm Rosenbaum der Liebe ... [Szerelemnek rózsafája]
 174. Márc. 19.: Magyar népdal–Lám Frigyes: Fallen ließ die Zitterpappel ... [Lehullott a rezgőnyárfa levele ...]
 175. Márc. 19.: Magyar népdal–Lám Frigyes: Droben fliegt der Kranich ... [Darumadár fenn az égen ...]
 176. Ápr. 2.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Schwarzbrot [Fekete kenyér]
 177. Ápr. 9.: Ady Endre–Lám Frigyes: Alt-Neidhart, der Schadenfroh [Az ős Kaján]
 178. Máj. 14.: Berzsenyi Dániel–Lám Frigyes: Gebet [Fohászkodás]

179. Máj. 28.: Malomhegyi István–Lám Frigyes: Richard Wagner⁶⁸
 (89)227180. Jún. 4.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Steil ist, Keller, deine Treppe [Meredek a pincegádor]
 181. Jún. 8.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Die Wirtin hatte den Betyáren gern ... [A csaplárné a betyárt szerette ...]
 182. Jún. 24.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Es regnet ... [Esik, esik, esik]
 183. Jún. 25.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Blühende Akazie ... [Zöldleveles, fehér ...]
 184. Jún. 29.: Ady Endre–Lám Frigyes: Der Vorvers⁶⁹⁽⁹⁰⁾ [Góg és Magóg fia vagyok én ...]
 185. Szept. 10.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Weitberühmt ist Kecskemét [Hirös város az afődön Kecskemét]
 186. Szept. 30.: Weöres Sándor–Lám Frigyes: Valse triste [Valse triste]
 187. Okt. 28.: Zilahy Lajos–Lám Frigyes: Auf der Schwelle des alten Hauses
 188. Okt. 30.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Auf der Öden ... [A letarlott ...]
 189. Nov. 18.: Vargha Gyula–Lám Frigyes: An meinem Geburtstag [Születésem napján]
 190. Dec. 9.: Petri Mór–Lám Frigyes: Der Gram der Vergangenheit
 191. Dec. 18.: Petri Mór–Lám Frigyes: Am Strand der Adria
 192. Dec. 23.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Hortobágyer Wirtin ... [Hortobágyi kocsmárosné]

1940

193. Jan. 13.: Ady Endre–Lám Frigyes: Der Tanz der verwitweten Hagestolze [Özvegy legények tánca]⁷⁰
 (91)194. Febr. 3.: Erdélyi József–Lám Frigyes: Die städtische Grille
 195. Jún. 8.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Mit meinem Kahne plaudern ... [Vizen]
 196. Jún. 15.: Falu Tamás–Lám Frigyes: Begegnung
 197. Jún. 28.: József Attila–Lám Frigyes: Mutti [Mama]
 198. Júl. 6.: Imecs Béla–Lám Frigyes: Grille
 199. Júl. 13.: Szabó Lőrinc–Lám Frigyes: Ein Heuwagen fuhr durch die Stadt [Szénásszekér]
 200. Aug. 3.: Vargha Gyula–Lám Frigyes: Zur Erntezeit
 201. Aug. 30.: Kisfaludy Sándor–Lám Frigyes: Aus „Himfy” [A Boldog szerelem 35. dala]
 202. Nov. 2.: Havas István–Lám Frigyes: Ännehen
 203. Nov. 16.: Urr Ida–Lám Frigyes: Der Haifisch
 204. Dec. 21.: Ady Endre–Lám Frigyes: Mit Leda auf dem Ball [Lédával a bálban]
 205. Dec. 28.: Szávay Gyula–Lám Frigyes: Soldatenblut

1941

206. Jan. 25.: Népdalok magyar címmel–Lám Frigyes: 1. Debrecenbe kéne menni ...
 207. Jan. 25.: Népdalok magyar címmel–Lám Frigyes: 2. Mi piroslík ott a síkon!?
 (228)208. Jan. 25.: Népdalok magyar címmel–Lám Frigyes: 3. Zöldre van a, zöldre van a ...
 209. Jan. 25.: Népdalok magyar címmel–Lám Frigyes: 4. Kék nefejejts
 210. Febr. 7.: Kisfaludy Sándor–Lám Frigyes: Aus „Himfy” [A kesergő szerelem 126. dala]
 211. Febr. 8.: Reviczky Gyula–Lám Frigyes: Frühling will es werden
 212. Febr. 14.: József Attila–Lám Frigyes: Mit reinem Herzen [Tiszta szívvel]⁷¹
 (92)213. Febr. 15.: Ábrányi Emil–Lám Frigyes: Der Faun
 214. Febr. 21.: Petri Mór–Lám Frigyes: Träumerei
 215. Febr. 24.: Bárd Miklós–Lám Frigyes: Der fremde Baum Vö. 269.
 216. Ápr. 11.: Rónay István–Lám Frigyes: Mein Stern
 217. Ápr. 12., melléklet: Gyulai Pál–Lám Frigyes: Ich möchte dich noch einmal sehen ... [Szeretnék még

egyszer látni]

218. Ápr. 16.: Rónay István–Lám Frigyes: Der einsame Schwan
219. Ápr. 25.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Paul Pató [Pató Pál úr]
220. Ápr. 26.: Barsy Irma–Lám Frigyes: Traum⁷²
⁽⁹³⁾221. Máj. 8.: Erdélyi József–Lám Frigyes: Kollegen
222. Máj. 9.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Weinberggrabens Pfaffenhütchen [Piroslik a kecskerágó]
223. Máj. 10.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Schlachtlied [Csatadal]
224. Máj. 13.: Vörösmarty Mihály–Lám Frigyes: Aufruf [Szózat]
225. Máj. 21.: Áprily Lajos–Lám Frigyes: Auf der Höhe [Tetőn]
226. Máj. 23.: Kisfaludy Sándor–Lám Frigyes: Aus „Himfy” [A Kesergő szerelem 48. dala]
227. Máj. 24.: Vörösmarty Mihály–Lám Frigyes: Gutenberg (Für das Gutenberg-Album 1840) [A Gutenberg-albumba]
228. Máj. 31.: Kisfaludy Sándor–Lám Frigyes: Aus „Himfy” [A Kesergő szerelem 7. dala]
229. Jún. 11.: Tompa Mihály–Lám Frigyes: Der Vogel an seine Jungen [A madár fiaihoz]
230. Jún. 21.: József Attila–Lám Frigyes: Alkohol [Alkohol]
231. Aug. 9.: Babits Mihály–Lám Frigyes: Die Modepuppe (Mercerie) [Merceria]⁷³
⁽⁹⁴⁾232. Aug. 16.: Babits Mihály–Lám Frigyes: Galantes Fest [Galáns ünnepség]
233. Aug. 23.: Sértő Kálmán–Lám Frigyes: Nach dem Schulhaus
234. Szept. 6.: Sértő Kálmán–Lám Frigyes: Nach der Gefängnisstrafe
235. Szept. 13.: Erdélyi József–Lám Frigyes: Mutter Henne
236. Szept. 27.: József Attila–Lám Frigyes: Langsam nachsinnend [Lassan, tűnődve]
237. Okt. 16.: Sértő Kálmán–Lám Frigyes: Rast im Heu
238. Okt. 18.: Babits Mihály–Lám Frigyes: Ungarisches Sonett vom Herbst [Magyar szonett az ősziről]
239. Okt. 20.: Sértő Kálmán–Lám Frigyes: Krähen auf dem Grabkreuz
240. Okt. 23.: Nadányi Zoltán–Lám Frigyes: Auf dem Ufer
241. Okt. 27.: Nadányi Zoltán–Lám Frigyes: Der Specht
²²⁹242. Nov. 11.: Babits Mihály–Lám Frigyes: Neue leoninische Verse [Új leoninusok]
243. Nov. 29.: Babits Mihály–Lám Frigyes: Ein trauriger Vers, in welchem sich der Poet beklagt, daß er keinen Freund hat [Egy szomorú vers, melyben a költő azon panaszkodik, hogy nincsen barátja]
244. Dec. 5.: Ady Endre–Lám Frigyes: Ich bin kein Ungar? [Én nem vagyok magyar?]
245. Dec. 13.: Nadányi Zoltán–Lám Frigyes: Unter dem Kirschbaum
246. Dec. 19.: Sértő Kálmán–Lám Frigyes: Akazienbraut
247. Dec. 24.: Gellért Sándor–Lám Frigyes: Im ungarischen Kot [Magyar sárban]⁷⁴
⁽⁹⁵⁾248. Dec. 24.: Juhász Gyula–Lám Frigyes: Gottes Lampen [Isten lámpásai]
249. Dec. 27.: Gellért Sándor–Lám Frigyes: Mein Stammbaum [Családfám]⁷⁵⁽⁹⁶⁾

1942

250. Jan. 2.: Ady Endre–Lám Frigyes: Die alte Kuhn [Az öreg Kúnné]
251. Jan. 3.: Babits Mihály–Lám Frigyes: Thamyris [Thamyris]
252. Jan. 5.: József Attila–Lám Frigyes: Die heiligen drei Könige [Betlehemi királyok]
253. Jan. 9.: Ady Endre–Lám Frigyes: Schneeberge und Riviera [Havasok és Riviéra]
254. Jan. 16.: Babits Mihály–Lám Frigyes: Neue leoninische Verse [Új leoninusok] Vö. 243.
255. Jan. 17.: Ady Endre–Lám Frigyes: Kampf mit dem Großherrs [Harc a Nagyúrral]
256. Jan. 20.: Sárközi György–Lám Frigyes: Vermeide die Vorstadtgassen!
257. Jan. 24.: Babits Mihály–Lám Frigyes: Strahl

258. Febr. 7.: Babits Mihály–Lám Frigyes: Süß ist die Heimat [Édes az otthon]
259. Febr. 17.: Bárd Miklós–Lám Frigyes: Des Reiters Gram
260. Febr. 21.: Harsányi Kálmán–Lám Frigyes: Stille [Csend]⁷⁶
- ⁽⁹⁷⁾261. Febr. 28.: Bárd Miklós–Lám Frigyes: Wenn mir der König also sagen wollte ...
262. Márc. 2.: Missuray-Krúg Lajos–Lám Frigyes: Feuer [Tűz]
263. Márc. 5.: Áprily Lajos–Lám Frigyes: Vögel [Madarak] Vö. 103.
264. Márc. 7.: Missuray-Krúg Lajos–Lám Frigyes: Ich weiss, die Lampe brennt ... [Tudom, e lámpa ég!]
265. Márc. 7.: Ady Endre–Lám Frigyes: Der Verwandte des Todes [A Halál rokona] Vö. 046.
266. Márc. 11.: Juhász Gyula–Lám Frigyes: Trecento [Trecento]
267. Márc. 12.: Falu Tamás–Lám Frigyes: Pesth Vö. 109.
268. Márc. 14.: Falu Tamás–Lám Frigyes: Der Schuldiener
269. Márc. 20.: Bárd Miklós–Lám Frigyes: Der fremde Baum Vö. 215.
270. Márc. 21.: Bárd Miklós–Lám Frigyes: Ich hab', es läßt sich leugnen nimmer ...
271. Márc. 28.: Harsányi Lajos–Lám Frigyes: Mi-cha-él?
- ²³⁰272. Ápr. 4.: Missuray-Krúg Lajos–Lám Frigyes: Über dem Kroisbacher Steinbruch [Fertőrákosi kőfejtő fölött]
273. Ápr. 4.: Telekes Béla–Lám Frigyes: Mich umfängt ...
274. Ápr. 8.: Szabó Lőrinc–Lám Frigyes: An eine kreperte Fliege
275. Ápr. 18.: Szabó Lőrinc–Lám Frigyes: Totes Volk
276. Ápr. 21.: Farkas Imre–Lám Frigyes: Auf dem Hausball
277. Ápr. 22.: Toldalagi Pál–Lám Frigyes: Valerie [Valéria]
278. Ápr. 28.: Illyés Gyula–Lám Frigyes: Vers [Szerelem c. alatt az 5. szakasz: Nem feledhetem én ...]
279. Máj. 2.: Babits Mihály–Lám Frigyes: Die Danaiden [A Danaidák]
280. Máj. 8.: Telekes Béla–Lám Frigyes: Die schwarze Galeere
281. Máj. 9.: Reményik Sándor–Lám Frigyes: Wir nehmen immer Abschied
282. Máj. 22.: Dsida Jenő–Lám Frigyes: In einer Feennacht kommst du an [Tündéri éjben érkezel]
283. Máj. 28.: Gulyás Pál–Lám Frigyes: Mit meinem Kinde
284. Máj. 30., melléklet: Marconnay Tibor–Lám Frigyes: Wie der Springbrunnen (Palatinus-Strand)
285. Jún. 5.: Gulyás Pál–Lám Frigyes: Wohin gesiet das Blut Christi?
286. Júl. 4.: Traeger Ernő–Lám Frigyes: Die Sturmglocke schallt
287. Júl. 11.: Dutka Ákos–Lám Frigyes: Das ungarische Lied
288. Júl. 14.: Traeger Ernő–Lám Frigyes: Auf dem Hügelhang
289. Júl. 15.: Jékely Zoltán–Lám Frigyes: Mitternacht [Éjfél. 1935]
290. Júl. 16.: Weöres Sándor–Lám Frigyes: Alt-Wiener Phantasie
291. Júl. 17.: Keresztury Dezső–Lám Frigyes: Abendgebet
292. Júl. 18.: Barsy Irma–Lám Frigyes: Mädchen von heute
293. Júl. 21.: Havas István–Lám Frigyes: Entlang der deutschen Donau
294. Júl. 22.: Bódás János–Lám Frigyes: Der Ochse
295. Júl. 23.: Marconnay Tibor–Lám Frigyes: Die blonde deutsche Ilse
296. Júl. 24.: Marconnay Tibor–Lám Frigyes: Hermelin
297. Júl. 25.: Kosztolányi Dezső–Lám Frigyes: Die Litanei der Gifte [Mérgek litániája]
298. Júl. 27.: Harsányi Lajos–Lám Frigyes: Abendmesse mit Violinbegleitung
299. Júl. 28.: Fodor József–Lám Frigyes: Die Tomaten und der Garten [A paradicsomok és a kert]
300. Júl. 29.: Szabó Lőrinc–Lám Frigyes: Der Traum des Dschuang-Dsi [Dsuang Dsi álma]
301. Aug. 4.: Berda József–Lám Frigyes: Lob der Fleischsuppe [Húsleves dicsérete]

302. Aug. 6.: Havas István–Lám Frigyes: Der Sommerwald
 303. Aug. 8.: Kosztolányi Dezső–Lám Frigyes: Die alte Spieluhr [Ódon, ónémet, cifra óra]
 304. Aug. 11.: Traeger Ernő–Lám Frigyes: Damals
 305. Aug. 14.: Reményik Sándor–Lám Frigyes: Habe dank, Schreibmaschine!
 306. Aug. 19.: Telekes Béla–Lám Frigyes: Mumie
 307. Dec. 24.: Szabó Jenő–Schiller Ignác Antal: In der Weinachtsnacht blieb unser Löwer nicht vereinsamt
 ... [Részlet a szerző Lővér c. könyvéből.]

231/1943

308. Ápr. 15.: Erdélyi József–Lám Frigyes: Zwei Welten
 309. Ápr. 17., rádiómelléklet: Missuray-Krúg Lajos–Lám Frigyes: Zyklamen
 310. Máj. 22.: Komjáthy Aladár–Lám Frigyes: An die nicht geborenen Kinder
 311. Máj. 29.: Bodor Aladár–Lám Frigyes: Mein Mütterlein [Édesanyám]
 312. Jún. 8.: Erdélyi József–Lám Frigyes: Kirschen
 313. Jún. 9.: Erdélyi József–Lám Frigyes: Stern
 314. Jún. 11.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Meines Vaters Handwerk und das meinige [Apám mestersége s az enyém]
 315. Jún. 16.: Erdélyi József–Lám Frigyes: Kleiner Wirbelwind
 316. Jún. 18.: Szatmáry Lajos–Lám Frigyes: Der Sternenzähler
 317. Jún. 19.: Havas István–Lám Frigyes: Berge und Herzen
 318. Júl. 3.: Sértő Kálmán–Lám Frigyes: Ich huste
 319. Júl. 17.: melléklet: Sértő Kálmán–Lám Frigyes: Klare Wahrheit
 320. Júl. 21.: Jékely Zoltán–Lám Frigyes: In der Kirche von Marosszentimre [A marosszentimrei templomban]
 321. Júl. 24.: Sértő Kálmán–Lám Frigyes: Ich werde nicht alt
 322. Júl. 31.: Juhász Gyula–Lám Frigyes: Hochzeit zu Tápa [Tápai lagzi]
 323. Aug. 14., 16., 21.: Jakab Ödön–Böhm Sándor: Der Nachbar ist da
 324. Aug. 19.: Ismeretlen–Mészáros Tibor: Sankt Stefan. Altungarisches Kirchenlied [Ah, hol vagy magyarok] Vö. 163.
 325. Aug. 30.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Ein Weiser zog ... [Egy bölcs hajdan]
 326. Szept. 1.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Waisenmädchenhaare ... [Árvalányhaj a süvegem bokkrétája] Vö. 078.
 327. Szept. 4.: Sértő Kálmán–Lám Frigyes: Meine Schulter eine Bahre
 328. Szept. 11.: Ady Endre–Lám Frigyes: Der Herbst in Paris [Párizsban járt az Ősz] Vö. 035.
 329. Szept. 18.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Wanderer der Liebe [Szerelem vándorai]
 330. Okt. 2.: Petőfi Sándor–Lám Frigyes: Heute Nacht hat mir geträumt ... [Háborúval álmodám] Vö. 139.
 331. Okt. 16.: Erdélyi József–Lám Frigyes: Herbstträume
 332. Okt. 23., melléklet: Barsy Irma–Lám Frigyes: Wir leben heute
 333. Okt. 30., melléklet: Erdélyi József–Lám Frigyes: Brief an die ungarischen Schriftsteller⁷⁷
 (98)334. Nov. 6.: Agyagfalvi Hegyi István–Lám Frigyes: Wo aber bleibt der Dichter
 335. Nov. 27.: Czóbel Minka–Lám Frigyes: Der Stärkere
 336. Dec. 11.: Falu Tamás–Lám Frigyes: Alte Städte
 337. Dec. 18.: Falu Tamás–Lám Frigyes: Veilchen

338. Dec. 24.: Kerényi Frigyes–Lám Frigyes: Die Abendglocke

1944

339. Jan. 8.: Kunszery Gyula–Lám Frigyes: Der Dorfhund in Pest⁷⁸

⁽⁹⁹⁾340. Jan. 22.: Falu Tamás–Lám Frigyes: Auf ein Begräbnis

341. Ápr. 8.: Gáspár Imre–Lám Frigyes: Im Jenseits

342. Ápr. 29.: Juhász Gyula–Lám Frigyes: Ich danke [Köszönöm]

²³²343. Máj. 27.: Erdélyi József–Lám Frigyes: Kühe

344. Jún. 24.: Erdélyi József–Lám Frigyes: Plattensee-Erinnerungen

345. Júl. 3.: Juhász Gyula–Lám Frigyes: Mir träumte [Azt álmodtam]

346. Aug. 19.: Vályi Nagy Géza–Lám Frigyes: Horthy [Horthy]

347. Aug. 24.: Reményik Sándor–Lám Frigyes: Alpenrose

348. Aug. 29.: Gulyás Pál–Lám Frigyes: Mein Vater

349. Okt. 14.: Zilahy Lajos–Lám Frigyes: Zum Andenken [Einem Freunde]

1988. XLII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1988. XLII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Kubinszky Mihály: Winkler Oszkár építészeti alkotásai mint a legújabbkori magyar építészet értékei*

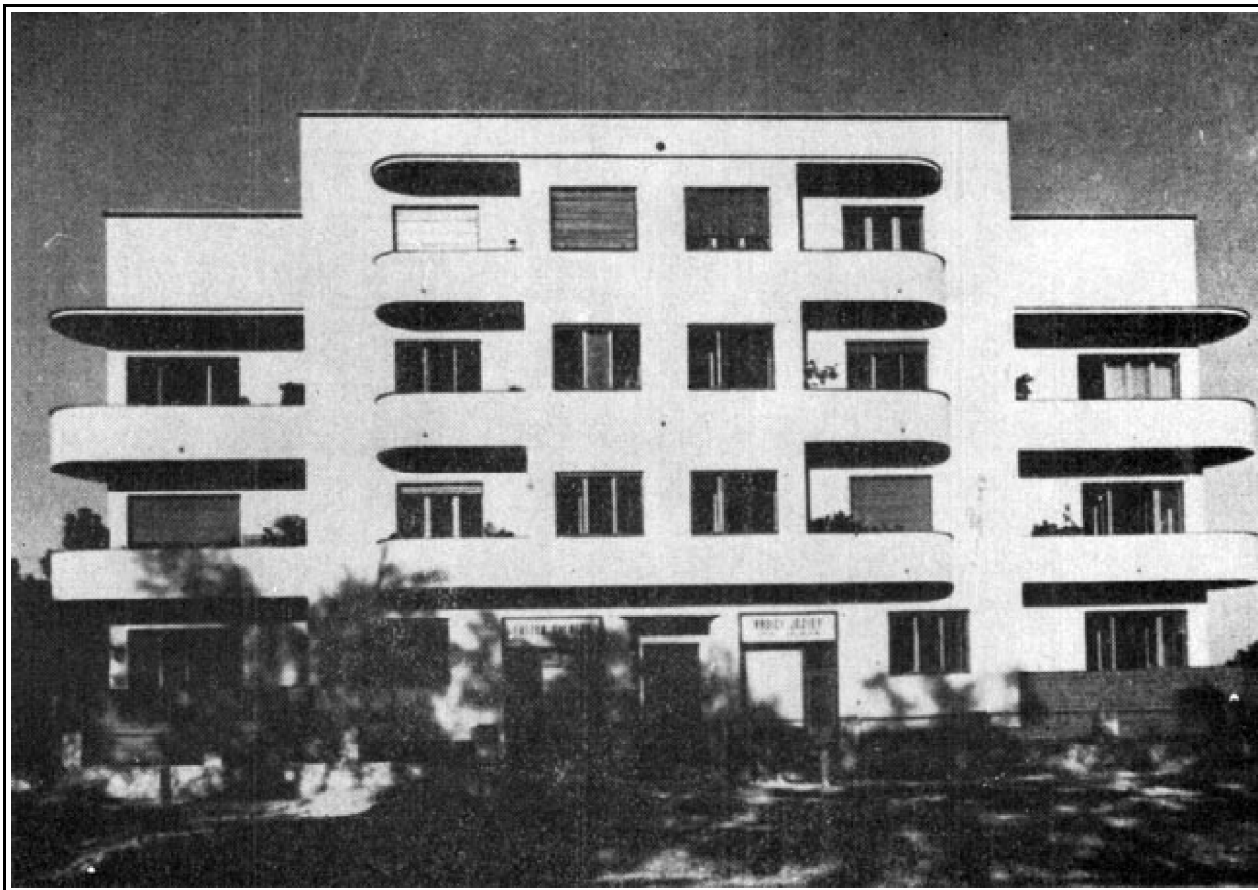
Kubinszky Mihály: Winkler Oszkár építészeti alkotásai mint a legújabbkori magyar építészet értékei⁽¹⁰⁰⁾

Winkler Oszkár pályakezdése 1930 körül egybeesik a modern, új építészet hazai kibontakozásával. Tanulmányai során a budapesti Műegyetemen Winkler Oszkár még a klasszikus építészettörténetre alapozott kiképzésben részesült, de a tanulmányait követő olaszországi és németországi utazások során tehetsége és fogékonysága révén felfigyelt mindenre, ami a világban akkor új volt. S nemcsak felfigyelt minderre, hanem magáévá is tette, követte s így – mint látni fogjuk – nemsokára az új építészetnek egyik legjelentősebb hazai építőművésze lesz.

Csak a Sopron felsőlővéri családi ház, (1934) mely jó arányú és a környezetbe is jól illeszkedő tömegkompozícióval épült, maradt bizonyos mértékig konzervatív, még inkább örökérvényű, máig sem avult el. A későbbi művek bátor kiállások amellet az új építészeti felfogás mellett, mely hazánkban – a környező országokhoz képest – ugyan mintegy 8-10 év késéssel jelent meg, de annál tartósabbnak és áthatóbbnak bizonyult.

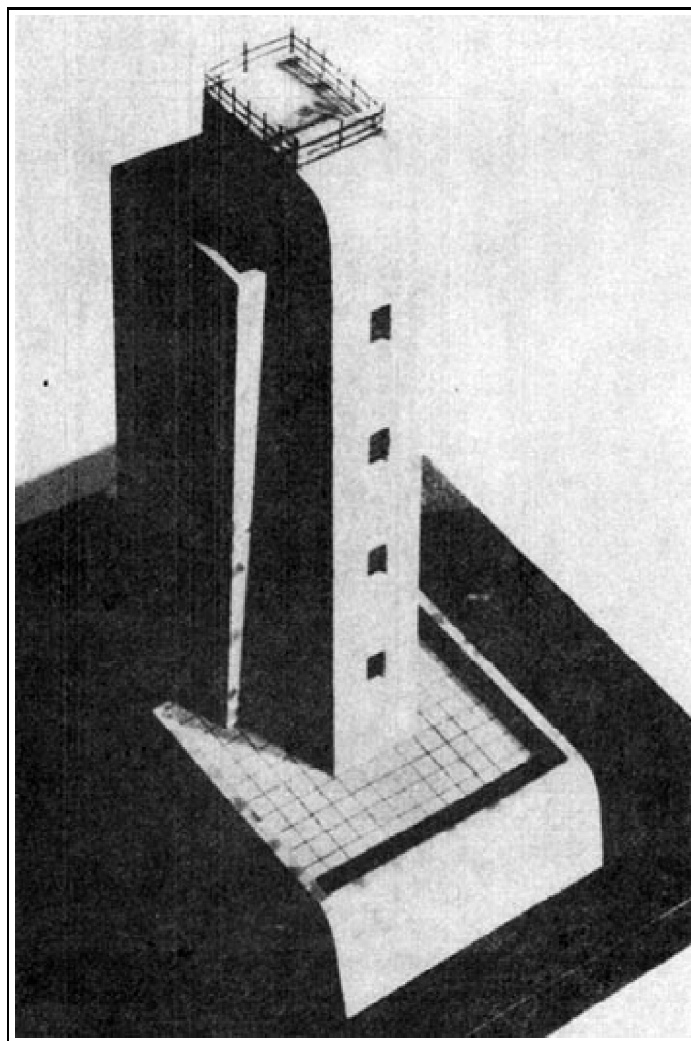
Winkler Oszkár gazdag életművében az 1931-től a második világháború végéig terjedő időszakot az első, igen jelentős alkotó periódusnak tekinthetjük. Három kimagasló alkotást kell belőle feljegyeznünk. Az egyik a Sopron, Frankenburg u. 6. sz. lakóház, a második a Károly-magaslat kilátótornya, a harmadik a

Muck-kilátó mellett épült István-menedékház (1936). Ezekkel az épületekkel Winkler Oszkár nemcsak felzárkózott az akkori magyar építészeti élvonalhoz, de – legalábbis vidéki viszonylatban – iránymutató lett. Mindegyik egyéni kompozíciót mutat. Nem utánérzések (mint abban a korban megannyi más alkotás), hanem az építész gazdag formafantáziáját bizonyítják. Első érdemük mégis a kifogástalan funkció, a korszerű építészeti alaprajz, a jó térkapcsolat és a gazdaságos térkihasználás. A Frankenburg úti lakóház (1935) a beboltozott patakmeder szegélyén megkezdett háromszintes beépítés hangadó első épülete (1. kép). Ezt a városból a Lővérré néző, erkélyekkel, loggiákkal, a felső szintnél visszalépő középrésszel koronázott, feltűnően jó arányú kompozíciót nemcsak a soproniak vették észre, feltűnt ez a művészeti élethez érzékkel rendelkezőknek az egész országban. A Károly-magaslat egykori favázas ácsolata helyébe termésköböl építettek kilátótornyot (1934–35), enyhén dűlt lépcsőházfalával az épülettömeg dinamikus erővel tör a magasba, máig is koronázza [233](#)a város háttérében kirajzolódó hegységet (2. kép). Az István-menedékház szerényen simult az erdőbe, a vérbeli építész alkotta jó arányok itt is feltűnőek voltak (3. kép). A második világháborúig számítható első időszakból még számtalan további kiváló alkotást ismerünk Winkler Oszkár életművében, elég ha a Vörösmarty utcában a zárt utcásorba illeszkedő bérházat (1938), az Egyetem botanikus kertjében, az összetett funkciót híven tükröző, mozgalmas kompozíciójú matematikai pavilont (1941), vagy a Sopron egyik legforgalmasabb utcakereszteződésének a mentén álló Lackner Kristóf utcai városi bérházat (1942) említjük (4. kép). Külön ki kell emelni a Winkler Oszkár által tervezett lakások mindig gondosan és lelkiismeretesen megoldott, minden részletükben perfekt alaprajzait. Különösen a szabadonálló családi házaknál, ahol kevesebb kötöttséggel dogozhatott, tudott építtetőinek hasznára és örömére szolgáló, iránymutató lakásokat tervezni (5. kép).

1. Többlakásos bérház a Frankenburg úton (1935)

Minden alkotását ún. építészeti tisztaság jellemezte. Saját maga hirdette, hogy az alaprajznak megmutatkozása maga jellemzi az alkotás helyességét: „az alaprajznak is van homlokzata”. Ehhez persze olyan grafikai képességek, mint amilyenekkel Winkler Oszkár rendelkezett, jelentősen hozzájárultak. Felfigyeltek a jeles soproni alkotásokra az új szemléletű budapesti folyóiratok szerkesztői is, Winkler Oszkár alkotásait a haladó szellemű „tér és forma” és más folyóiratok is közölték.

[234](#)2. A Károly-magaslat kilátójának terve (makett).
Takarékosságból egy emelettel alacsonyabba épült (1934–1935)

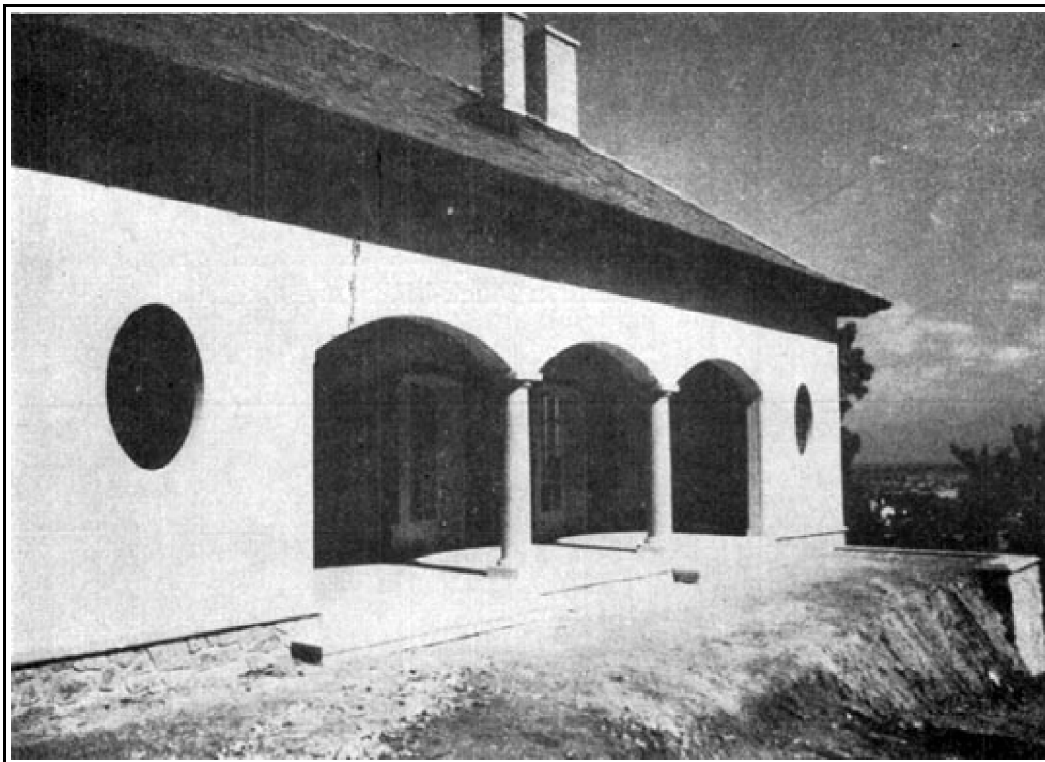
[235](#)3. Az István-menedékhéz a Muck-kilátó mellett (1936)

4. Városi bérház az Ógabonater és a Lackner Kristóf utca sarkán (1942)

A felszabadulás után még a funkcionalista építészet szellemében épül a kecskeméti SzTK (OTI)-rendelő és székház (1948 társtervezőkkel). Ezt követi a Winkler Oszkár életében ugyancsak termékeny második alkotó periódus, melynek elején, 1950-től mintegy 5 évig az akkor kötelező, historizáló szellemben, az ún. „szocreál” stílusban kellett tervezni. Ide sorolható a soproni Sotex (1951) és a budapesti Ikarusz-kultúrház, az áttervezett soproni menza-épület és kisebb kultúrházak. Az épületek jó arányúak, s homlokzataik mögött perfekt térrendszerek húzódnak meg. Winkler Oszkár életművének újabb kimagasló értékei – éppen ebben az egyébként stilizálással jellemzett korszakban – a nagyszabású faipari építészeti művek. Így a soproni épület-asztalosárugyár (1950), a szombathelyi fűrészcarnok (1955). Tervezi a franciavágási [236](#)fűrészcarnokot is, mely sajnos nem épült fel. Ezek az épületek képezik a faipari építéshez kapcsolt tudományos munkásságának és felsőoktatási tevékenységének (1947-től egyetemi tanár) is alapját. Épületasztalosárugyár-alaprajzát az országhatáron túl is méltányolták, ismertették, itthon számos ezirányú publikáció örökíti meg munkáját.

Alkotó életművének utolsó másfél évtizede súlypontilag az 1960-as évekre esik. Talán szubjektív meggyőződése, hogy ebből a korszakból Winkler Oszkár életművének legjelesebb épülete a Sopron, Templom u. 23. sz. lakóház (1959), mellyel a belváros egyik zavaró foghíját zárta le. Mintaszerűen alkalmazkodik ez az épület a szomszédos épületekhez, szépen egészíti ki az utcaképet. Igen termékeny Winkler Oszkár építőtevékenysége még ebben az időszakban is: a zalaegerszegi és a nagykanizsai MSZMP székházak (1960, ill. 1961), a Sopron, Kőfaragó téri lakótelep rendezési terve (társtervezőkkel) és a lakótelepet övező utcák foghíjainak beépítése (1967) mind megannyi sikeres alkotást jelentenek.

5. Családi lakóház az Alsólövérékben (1941)

Még viszonylag rövid történeti távlatból is megállapítható, hogy Winkler Oszkár egész életműve a haladó új építészet szolgálatában alapos szerkezeti ismeretekre és építőgyakorlatra alapított, magasszintű alkotótevékenység volt. A harmincas években tervezett épületei, úgy hiszem, bevonulnak a hazai építészet történetének e korhoz sorolható kiváló alkotásai közé. Kimagaslóak a faipari építészet későbbi években fogant épületei is. Winkler Oszkár széleskörű érdeklődésű és tudású építész volt, a mesterség szinte minden ágát művelte: lakó-, kommunális és ipari épületeket tervezett, várost rendezett, tudományos munkákat írt. Ízlése, ítélőképessége biztos volt. Csak szerénysége haladta meg még tudását is.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Solt Herbert: Winkler Oszkár tervezői munkássága

237 **Solt Herbert: Winkler Oszkár tervezői munkássága**⁽¹⁰¹⁾

Ismeretségünk – első fokon még nem a közvetlen – onnan származik, amikor jó apám diákkoromban nyilván a kontraszt kedvéért és okulásomra felemlegette: lehetnék olyan „vastag betűs”, mint ők ketten: ti. Winkler Oszkár és Schwabbauer Herbert (voltak) annakidején a Széchenyi reálban ...

Aztán, a tervező irodai munkálkodásom legelső korszakában megjelent Winkler Oszkár, tiltakozva a bácsi megszólítás ellen. A Győri Tervező Iroda másodállású főépítésze volt. Állandóan sietett, de tudott annyi időt szakítani, hogy motorbiciklin, mögöttem ülve, eljöjjön velem megnézni az új kétoldali megvilágítású egy- és kéttantermes, nevelői lakásos falusi iskoláimat. Ez volt a hivatásunk, szívesen tette még annyi

kényelmetlenség árán is. Pedig akkor már 53 éves volt, én pedig csak 28 és 1960-at írtunk.

A Győri Tervező Vállalat nagy iroda volt (Sopron–Szombathelytől Esztergom–Székesfehérvárig terjedt, de balatoni irodája is volt Siófokon) és évtizedes múltta tekinthetett vissza. SSz. 1979, 321. A győri kollégák már egy Tatra autót mondhattak magukénak, így jutottunk mi Szombathelyen egy használt, Győrben kinőtt 250-es Csepelhez, amiről az előbb szoltam ...

Ennek a Győri Tervező Vállalatnak a bölcsőjénél bábáskodott dr. Winkler Oszkár, azért is emlékezetes módon, mert az állami tervező apparátus első vidéki irodájának megalapítójaként tartjuk számon, aki nem is Győrben, hanem Sopronban tette ezt, hiszen itt volt egyetemi tanár és itt volt építésztervezői magánirodája is. Ez Budapesttel egyidőben történt. Ekkor 1948. augusztus 15-öt írtak.

A magyar tervezés államosításával a Szovjetunióból jött Perényi Imre volt megbízva. Ő kérte fel Winkler Oszkárt a Magasépítési Tervező Intézet (MATI) soproni és győri fiókjának megszervezésére és vezetésére. Ez a szervezet az ÉM felügyelete alá tartozott és regionális jellegű intézmény volt.

(A MATI mint frissen alakult tervező szervezet akkor már átment a fejlődés, átalakulás több szakaszán és körülötte még meglehetősen zavar volt.) 1948 tavaszán Budapesten Építéstudományi Központ, majd hamarosan Építéstudományi és Tervező Intézet (ÉTI) létesült. Ennek 1948. augusztus 27-én kelt igazgatói intézkedése: – Sopron, Pécs, Debrecen székhellyel ÉTI körzeti képviseleteket kell kialakítani – de előtte már augusztus 15-én Winkler Oszkár egyetemi tanárnak megbízása volt a soproni fiók vezetésére.

1948. év végén az ÉTI átalakult MATI-vá és ekkor már a VIII. MATI SOPRONI TERVEZŐ IRODA Winkler Oszkár állami tervezési megbízott volt magánirodájában (Sopron, Frankenburg u. 6.) kezdi meg működését. Winkler Oszkárnak ez a kettős elfoglaltság – hiszen 1948-tól tanszékvezető egyetemi tanár – terhes volt (és ezek saját szavai), ennek ellenére nem volt oka megbánni, mert nem kellett a tervezésről lemondania. Hasznos és sokrétű munkát jelentett a tervező irodai elfoglaltság mint vezetőnek és mint tervezőnek is. Nagyon fontos dolog ez egy embernek, az építésznek, akinek az életében több mint 100 jelentős terve valósult meg.

Már mint magántervező is, de még inkább az állami tervezés területén lakótelepeket, lakóházakat, oktatásiügyi, művelődésiügyi, egészségügyi, igazgatási épületeket, ipari épületeket tervez, főként faipari üzemeket. A Győri Tervező Vállalatnál állandó tervbíráló bizottsági tag.

Meghívottként egyes terveket bírál az Ipartervben, a Mezőgazdasági Tervező Intézetben és a Köztiben. Még a kezdeti lépéseket teszik, amikor az állami tervező vidéki irodája 3 főről 8 főre gyarapodik, és a győri csoport is megalakul – Sopronhoz tartozik – 6 fővel és ez már 14 összes létszámot jelent. A megyei átszervezés során Sopron elveszti megyei székhely státusát (1950) és a győri fiók leválik mint tervező 238iroda is. MATI-ként önállósul, majd VÁTI-fiók lesz, de hamarosan megszűnik és Győri Tervező Iroda NV önálló vállalatként alakul újra, most már soproni fiókkal. Eddig tartott Sopron önállósága.

Winkler Oszkár továbbra is 1956-ig vezető marad. Ezután már csak másodállásban végzi munkáját, mint főépítész. Kezdetben Winkler Oszkár szervez, ügyvitelt csinál és vezet, de főként tervez. Életeleme ez. A megbízások számának növekedésével kinevezés nélkül Hárs György lesz a helyettese. Winkler Oszkár Sopron és környékének területi építésze is.

A munkák részletes ismertetése előtt meg kell említeni azokat a társadalmi munkában végzett feladatokat is, amelyeket a városnak végeztek, a háború után nehezen ébredező, külvilágtól elzárt romos Sopronnak:

- Sportstadion a Nagyszoda helyén (nem valósult meg),
- helyreállítási javaslatok lakóházakra,
- foghíjak feltérképezése,
- emeletráépítési lehetőségek vizsgálata,
- bontási javaslatok.

A 20-as évek második felében az egyetemi tanszékeken historizáló stílusban terveztek. Ebben az időben járt Winkler Oszkár egyetemre. Választása a modern stílusban tervező tanszékre esett. Dr. Kotsis Istvánnál: dunai hajóállomást, tüdőbeteg szanatóriumot, foghíjra lakóházat, filmszínházat és gimnáziumot tervezett. Magántervezőként feladatainak statikai számításait is elvégezte.

Ez a tervező irodai munkájánál előnyként jelentkezik. A szakági munkák egyszerűsödnek. A komplex szemlélet miatt terveinél az építészeti megoldások a szerkezetek rendszerének a megoldását is tartalmazzák.

A kedvelt modern irányvonal közvetlenül a háború után még egy darabig hazánkban is teret kapott, sőt csodálatosan virágba szökött, de az újonnan alakult állami tervező irodákban 1950-től már indul a „szocreál”. Ez a formájában nemzeti, tartalmában szocialista építészeti félresiklás diktált, irányított volt és művelése vagy tagadása politikai állásfoglalást jelentett. A tervbírálatokon a tervező nem állt helyt modern épületekkel, és egymás után születtek, szovjet példa nyomán, a szocialista realista irányzatot tükröző lakóházak, lakótelepek, sőt városok is.

„Stílusban” tervezni és főként klasszicista – magyar hagyományokat tisztelő – formalista eredményt hozó épületeket építeni nemcsak sikk volt, de ajánlatos is volt. Winkler Oszkár sem mentes s érintetlen ebben az ügyben, de a kapcsolatos állásfoglalása: „nehogy olyan épületek létesüljenek terveim nyomán, amelyek miatt néhány év múlva restelkednem kellene”: SOTEX kultúrház, a celldömölki 12 tantermes gimnázium, Sopronban 101 lakásos lakótömb képviselik ezt a kort.

Tervező Irodai tervezési munkák időrendi felsorolásban:

- 1949. Szany: községháza, lakás *nem épült meg*
- 1949. Szentgotthárd: egészségház, rendelő
- 1950. Épületasztalosárugyár, Sopron
- 1950. Textilesek kultúrháza, Sopron
- 1951. Elzett Vasárugyár kultúrháza, Sopron
- 1952. Zalaegerszeg: irodaház (2 vált.) *nem épült meg*
- 1953. Bp. Ikarus kultúrház
- 1954. Az 1943-ban tervezett egyetemi menza, internátus befejezése Sopronban
- 1954. Celldömölk: 12 tantermes gimnázium
- 1955. Zalaegerszeg: 700 fős filmszínház, lakóház
- 1955. Szombathely: fűrészcsarnok, forgácslapgyár
- 1955. Sopron: 101 lakásos lakótömb rendezése + lakások
- 1957. A VÁTI elkezdett belvárosi rendezési tervét befejezi
- 1958. Zalaegerszeg: pártszékház
- 1959. Franciavágás: fűrészüzem (nem valósult meg)
- 1960. Barcs: fűrészcsarnok vázlatterve (Erdőterv fejezi be)
- 1960. Sopron: Templom u. 23. lakóház
- [239](#) 1960. Sopron: ÁRT (Általános Rendezési Terv) I. ü.

1961. Nagykanizsa: pártszékház
 1963. Nagykanizsa: 500 fős filmszínház, 2 változat *(nem valósult meg)*
 1964. Szombathely: filmszínház programterv 2 változat *(nem valósult meg)*
 1964. Celldömölk: könyvtár, kultúrház 2 változat *(nem valósult meg)*
 1965. Sopron: ÁRT II. ü.
 1965. Sopron: Egyetem sarokbeépítés *(nem valósult meg)*
 1966. Sopron: Lenin krt. OTP + lakóház
 1967. Sopron: Kőfaragó tér 2. lakóépület
 1968. Sopron: Május 1. tér 66–68. lakóépület
 1968. Sopron: Május 1. tér 35. gyógyszerár + lakóépület
 1968. Sopron: Kőfaragó tér iskola, tornaterem

Időn kívül: Kőfaragó tér rendezés 1 változatban, Újteleki u.–Mező u. stb. rendezés, József Attila u. lakótelep rendezése *(nem valósultak meg)*.

A tervező irodában a vezetői munkája 1956-ban, a főépítési tevékenysége 1965-ben, tervezői munkája 1968–1970 évek között szűnik meg. Saját feljegyzése szerint 1970 után már csak tudományos tevékenységet folytatott. Ennek keretében általában épülettervezési, városrendezési kérdésekkel, faipari üzemek tervezési irányelveinek kidolgozásával, faanyagok, faalapanyagú termékek építőipari felhasználásával, faépületekkel foglalkozott.

Tervező Irodai értékelése: „Mint irodavezető, mint tervező építész, majd pedig mint főépítész mindenkor magas szinten látta el megbízatását. Több évtizedes munkásságával a fiatalokat a szakma szeretetére, a vállalatához való hűségre nevelte, tanította. Nagy tapasztalatával, szakmai tanácsaival határozott részese volt a GYTV felemelkedésének. Úttörő jelentőségű közreműködése az állami tervezés vidéki irodáinak létrehozásában, majd a GYTV vállalati szakmai irányításában való részvétele, de elsősorban tervezési munkáival a Vállalat egyik meghatározó személyisége volt.”

„Rendkívül jó adottságú, magasan képzett, nagy kivitelezési és tervezési gyakorlattal rendelkező építész volt ... Mint ember közvetlen, készséges és segítőkész volt, akár szakmai, akár társadalmi vonatkozásban egyaránt.” Korrekt a munkában és emberi magatartásában. Példamutató munkatárs volt! Így él bennem is, aki emlékét szeretettel őrzöm.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Vass Dénes: Winkler Oszkár építészeti tevékenysége a faiparban*

Vass Dénes: Winkler Oszkár építészeti tevékenysége a faiparban^{*(102)}

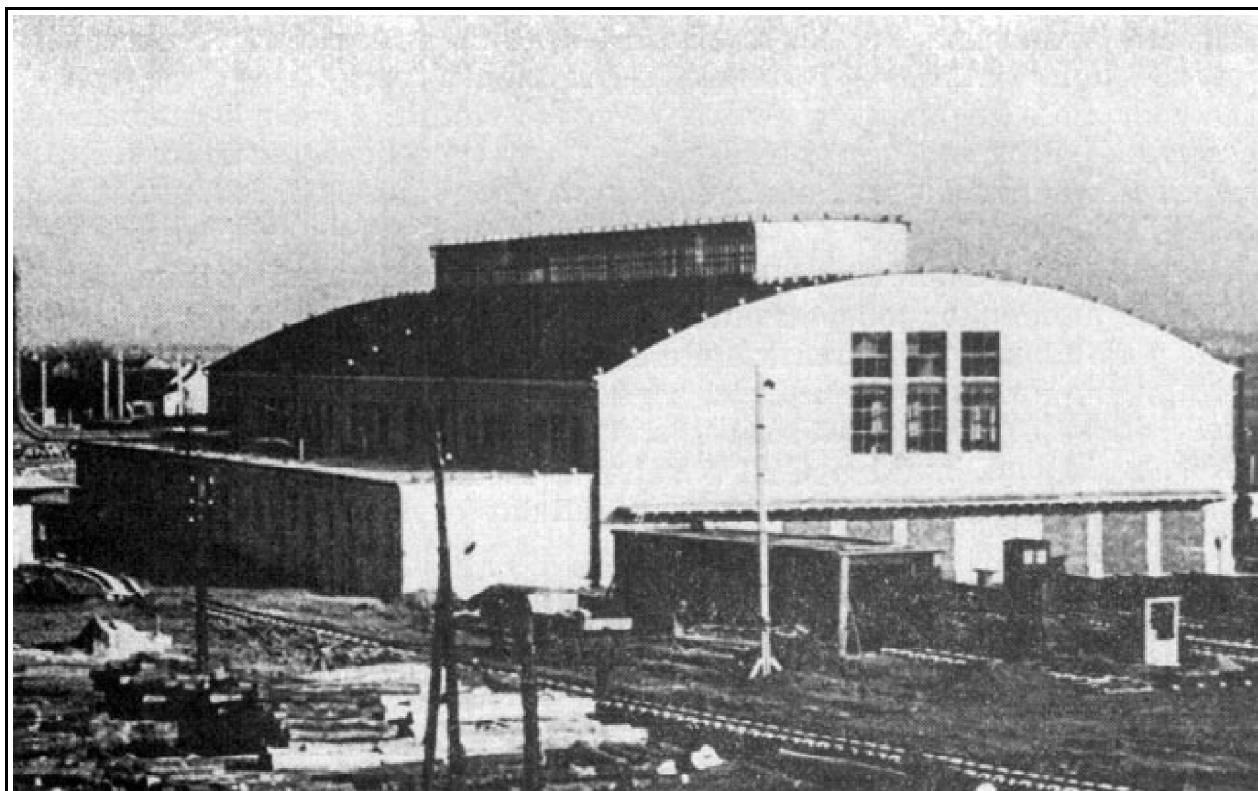
Az 1900-as évek első harmadának magyarországi ipari épületeit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy gyáraink, ipari üzeink épületeinek színvonala csak egyes különleges esetekben közelítette meg az európai átlagot. Az üzemi épület célja a termelés és nem a reprezentálás. Ez az elv messzemenően érvényesült a magyar faiparon belül is.

A második világháború után az államosított magyar fűrészüzemek épületei igen szomorú képet mutattak. Az egykori magánvállalatok telepein az iroda-igazgatási épület az üzletfelek fogadása miatt még úgy ahogyan karbantartott volt, de már a „gatter”-csarnokok szinte kivétel nélkül az ideiglenesség és teljes

elhanyagoltság állapotát mutatták. Szociális helyiségekről alig lehetett beszélni. A háborúban kiverzett és a párizsi békeszerződéssel megnyomorított Magyarország fiaiparának kapacitása erősen csökkent. Az államosított üzemek fejlesztésére, különösen a leromlott épületek állományának feljavítására alig volt anyagi fedezet.

240 Winkler Oszkár az 1950-es években már az Építéstani Tanszék vezetője volt. Tanári, oktatói működése során a Főiskola, később Egyetem céljainak megfelelően a korszerű ipari, elsősorban faipari üzemi épületek tervezését és kivitelezését oktatta. Mint tervező építész elsőként mutatott példát és az újjáépülő magyar faipar épületeinek felújításában, új, korszerű üzemek tervezésében is tevékenyen részt vett.

1950-ben tervezte a Soproni Épületasztalosipari és Faipari Vállalat gyárát (SSz. 1977, 200., 289.). Az adott telek optimális kihasználása mellett a közúti és vasúti szállításokra figyelemmel kellett az épületet elhelyezni.

1. A szombathelyi fűrészcsarnok

A négy hosszirányú hajóból álló csarnok $8,40 \times 8,40$ m-es alaprajzi hálóban épült négy párhuzamos munkafolyamatra. A 8,40-es méret gondos technológiai elemzés eredményeként kristályosodott ki. A segédüzemi helyiségek a csarnok hosszoldalán helyezkednek el. A természetes megvilágítást, a finomabb asztalosmunkához szükséges jó fényelosztást „Shed tető” biztosítja. Az egyszerű, világos munkafolyamat a faanyagszárító kamráktól a leszabó műhelyen, gépműhelyen keresztül a szegezőlakatos és alapmázoló helyiségeken át vezet a készáruraktárba, majd az ipavágányhoz.

Az öltözők, mosdó és zuhanyzó helyiségek a műhelycsarnokra merőleges nyaktagban kaptak helyet. A

nyaktag oldalfolyosója biztosítja a dolgozók közlekedését a bejárat kapu és az üzemi helyiségek között. Az igazgatási épület egyemeletes részében az adminisztráció, földszintes szárnyán pedig az étterem-konyha van.

Az üzem átgondolt, funkcionálisan tökéletes alaprajzi elrendezése ma, 36 évvel az építési idő után, kisebb bővítéssel, de azonos céllal kifogástalanul működik. Ma is iskolapéldája lehet az előrelátó tervezői gondolatnak. Az eredeti 8140 m³; év fűrészáru feldolgozása 1975-re már 40 900 m³-re növekedett!

Az épület tömege a közút felőli, jól tagolt igazgatási-étterem szárnyal hatásosan illeszkedik a környezethez. A mértéktartó, célszerű és részleteiben talán a „Bauhaus” hangulatát éreztető homlokzatok nem mutatják az 50-es évek első felére jellemző stíluselemeket.

Szlovákiai üzemek tanulmányozása után a fűrészüzemi technológiák és az épületszerkezetek, a nagyságrendek és méretek összefüggéseinek kérdéseit elemezte. Az új vagy felújítandó üzemek építési programját az alkalmazandó technológia és a gyártásfolyamat alapján alakította ki. Elsőként foglalkozott tudományos alapon a [241](#) faipar gépi berendezésének, a munkafolyamatnak és a dolgozó embernek funkcionális helyszükségletével. Az épületet úgy tekintette, mint az emberi munkát, a technológiát és a szociális szempontokat kielégítő burkolatot. Az üzemi épületet nem öncélúan, hanem a termelés, a gyártás szemszögéből nézte és tervezte meg. A tervező, alkotó ember komplex szemléletével fogott munkához és rajzasztalán a részletes technológiai terv felett alakult ki az üzemi épület szerkezete.

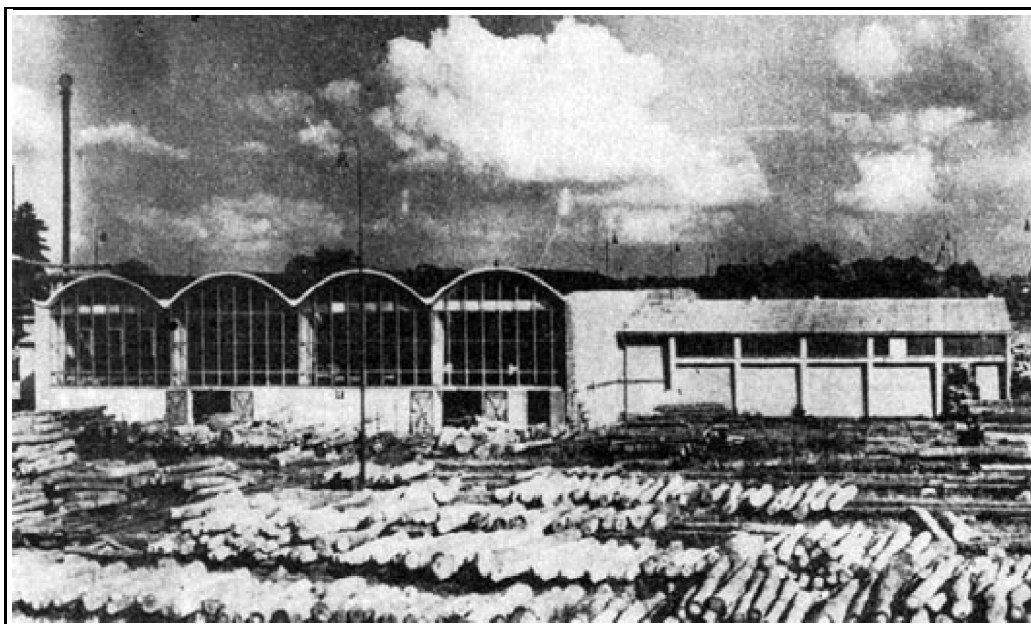
2. A szombathelyi fűrészcsarnok

Az 1950-es évek végén megindult faipari rekonstrukciós tervezésekből komoly részt vállalt. Elsőként a szombathelyi új fűrészcsarnok tervezésével bízták meg (1–2. kép). Ezt a munkát a Soproni Tervező Iroda keretében végezte. Íves, vasbeton tartós szerkezete abban az időben szinte forradalmi újtásnak tűnt, hiszen

akkor még működtek olyan üzemek Magyarországon, ahol a keretfűrész gépháza vesszőfonattal erősített falu gödörben volt. A 30 m-es fesztávú csarnokba öt keretfűrészgépsort lehetett párhuzamosan beállítani. A közbenső alátámasztás nélküli csarnok megoldása sok faipari szakember ellenszenvét ébresztette fel. Addig megszokott dolog volt az 5-6 m-ként alkalmazott oszlop a faszerkezetű fűrészüzemeknél. Az új megoldást gazdaságtalannak, feleslegesnek és drágának bélyegezték. Évek múlva, a fűrészipari technológiák gyors változásai bizonyították be, mennyire célszerű és előrelátó volt Winkler Oszkár terve. Az osztatlan, nagyfesztávú tér flexibilis és bármilyen gyártásfolyamatbeli változást kibír, szerkezeti átalakítás nélkül.

Az íves lefedésű, jó arányú tömeghez a hosszoldalon elhelyezett kisegítő helyiségek közvetlenül csatlakoznak, ezzel biztosítva a megfelelő funkcionális kapcsolatot. Mértéktartó, a tömegeket és szerkezeteket öszintén mutató építészeti megoldásával ma is a legjobb faipari üzemi épületek közé tartozik.

Winkler Oszkár alkotó elméjének nagyságát és rugalmasságát tükrözte második fűrészüzeme, a barcsi eredetileg öt keretfűrész elhelyezésére alkalmas üzem (3. kép). A szombathelyi, íves lefedésű, nagy légtérű csarnok miatt – az akkori felsőbb vezetés részéről – sok támadás érte. A gazdaságtalanság vádja ellen csak egyféleképpen tiltakozhatott: Elvei töretlen fenntartásával olyan fűrészcsarnokot tervezett, [242](#) ahol minden keretfűrész megfelelő magasságú légtérbe került. Öt kisebb fesztávú, íves, dongahéjszerkezet képezte az alapanyagot feldolgozó gépek terét, az úgynevezett továbbfeldolgozó üzem viszont kisebb belmagasságú csarnokrészt kapott. A tiszta funkció itt is vezérelvként vonul át a művön. A részletekig gondosan kidolgozott technológia méltó és műves gonddal tervezett burkolatot kapott. Ennek a munkának csak vázlattervét, illetve beruházási programját készítette el. A kiviteli terv kidolgozásával már az időközben magasépítési csoporttal kiegészített „ERDŐTERV” irodát bízták meg. Winkler Oszkár méltán érezhette magát mellőzöttnek, mikor kitűnő tervének végleges formába öntését elvették tőle, mégis ritka emberi nagysága és csak a célért lelkesülő építész egyénisége képessé tette őt arra, hogy önzetlenül segítsen az újszerű épület terveinek további kidolgozásában. A sors nekem szánta azt a kényes feladatot, hogy a nagynevű Ybl-díjas építész és egyetemi tanár művét átvegyem és befejezzem. Helyzetemet nehezítette az a körülmény is, hogy a főhatóság változtatásokat írt elő, melyek az épület lényeges szerkezeti részeit és tömegét is érintették.

3. A barcsi fűrészüzem

Winkler Oszkár tapintata, segítőkészsége és finom humora oldotta meg az első egyeztetések problémáit. Nekem, az akkor még alig tíz éves gyakorlattal rendelkező fiatal építésznek nagy élmény volt az idősebb, nagytekintélyű tanár és építész kollegiális és baráti magatartása. Építészeti gyakorlatomban addig ilyesmit idősebb kolléga részéről ritkán tapasztaltam. Jóindulatú segítőkészségét és kitüntető barátságát attól kezdve életem végéig élvezhettem.

A barcsi fűrészüzem az eredeti elgondoláshoz képest jelentéktelen változtatásokkal végül is Winkler Oszkár alapgondolata szerint épült meg. Négy, íves portálszerű üvegfala a négy keretfűrész funkcióját őszintén tárja a szemlélő elé. A fűrészcsarnok az idő, az új gépi berendezések és rekonstrukciók követelményeit a továbbfeldolgozó üzemszám bővítése után is jól kielégíti.

Megbízást kapott még a franciavágási fűrészüzem rekonstrukciós terveinek elkészítésére is. A nagyvonalú elképzelés terv maradt, gazdasági okokból nem valósulhatott meg.

A faiparral való kapcsolata nem merült ki a tervezésben. Az 1960-as évek elején készítette és nyújtotta be kandidátusi értekezését „A magyarországi fűrészüzemek telepítési és tervezési kérdései”-ről. A két kötetes alapmű a fűrészüzemek létesítésének [243](#) és a meglévő üzemek rekonstrukciós problémáinak minden kérdését felöleli. A nagy elismeréssel fogadott disszertáció 1962-ig végzett tudományos és tervezői munkájának eredményeit foglalja össze. Még a disszertáció készítése előtt tanulmányt írt az asztalosárugyarak tervezéséről és három jelentős tanulmányban ismertette a fűrészüzemek építészeti vonatkozásait, valamint a korszerűsítésre vonatkozó magasépítési feladatokat. Ezek az „Erdészeti Közlemények”-ben és a „Faipar” c. folyóiratban jelentek meg.

Írásaira jellemző a rendszerező és elemző módszer. Saját, hazai eredményeinket – jórészt saját terveit – kritikusan vetette össze a külföldi példákkal és a jövőre nézve mindig előremutató, általános érvényű tanulságokat igyekezett leszűrni.

Szakírói működése a faipar minden területére kiterjedt. A magyar lemezipar fejlődésével figyelme az újszerű technológiákkal működő forgácslap- és farostlemezgyárak felé fordult. Négy terjedelmes cikkben fejtette ki a gyártásfolyamatok és technológiák, valamint az építészeti megoldások közötti összefüggéseket. Tanulmányai a 60-as években részben az Erdészeti és Faipari Egyetem „Kutatási jelentései”-ben, részben a Magyar Építőipar lapjain jelentek meg.

Több szakkönyv társszerzője volt. Így a Lugosi–Bobok–Erdélyi „Fűrészipari technológia” c. könyv fűrészüzemek épületei c. fejezetét és a Rados K. „Ipartelepek épületei” c. műnek a faiparra vonatkozó fejezeteit is Ő írta. Egyetemi előadásainak anyagát foglalja össze az 1965-ben kiadott „Faipari üzemek épületei” c. egyetemi jegyzete. 1978-ban kutatási jelentésként adja ki „Adatok a magyar faipari üzemek történetéhez, bútorgyárak, épületasztalosgyárak” c. tanulmányát.

Ez utóbbi munkáját megelőzően több hazai tanulmányutat szervezett. Ezeken a magyar faipari üzemek állapotáról részletes felmérést és elemzést készített. Egyik kelet-magyarországi tanulmányútján én is résztvettem és csodálkozva tapasztaltam az akkor már hetvenedik évéhez közeledő professzor hallatlan energiáját és állandóan a lényegre látó, teljességre törekvő szellemét.

Dr. Winkler Oszkár sokoldalú egyéniségének csak a magyar faiparra vetített alakját vázoltam fel e rövid előadásban. Teljes életművének ez csak egy kis mozaikdarabja. Negyedszázados ismeretségünk – talán büszkén mondhatom barátságunk – a mester és tanítvány kapcsolatát is magában foglalta, hiszen Ő avatott be először a faipari technológiák és az üzemi épületek összefüggéseibe. Tudományos eredményeit, kutatásait felhasználhattam, továbbfejleszthettem. Önzetlen segítsége végigkísérte építésztervezői pályámat az erdészeti és faipari feladatokkal kapcsolatban.

Reméljük, hogy a teljes életművét felölelő életrajzi mű minnél előbb maradandó emléket fog állítani Winkler Oszkár professzornak.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1988. XLII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Király Tibor: Sopron a filatéliában

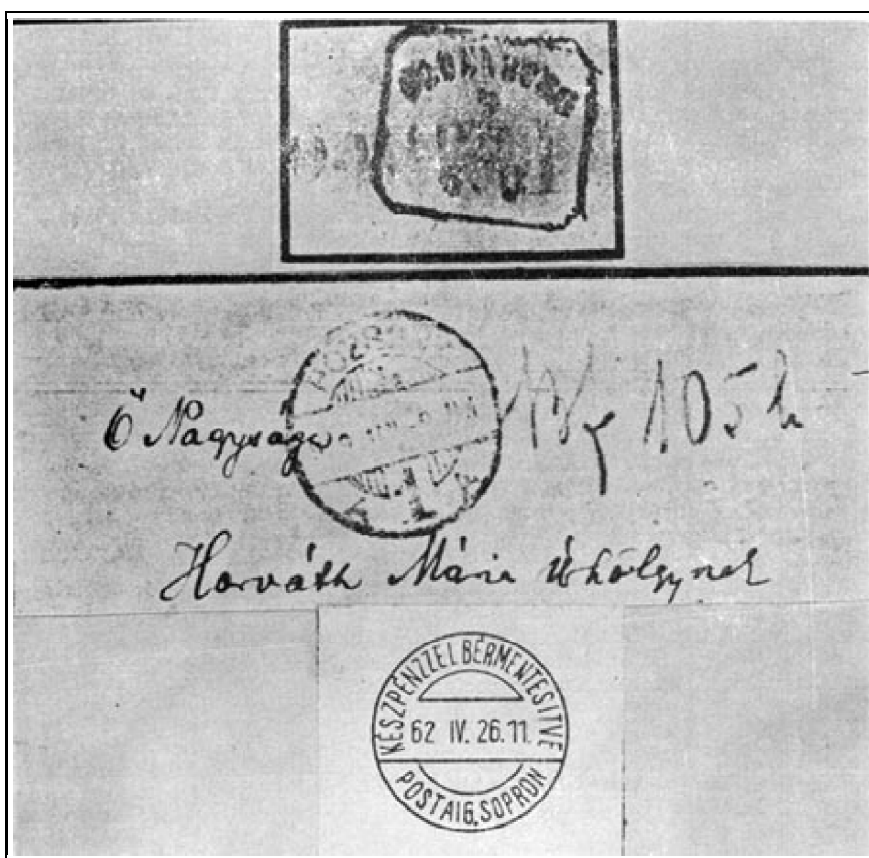
Király Tibor: Sopron a filatéliában (Tizennegyedik közlemény)

Folytatva a sorozat előző részében elkezdett – a filatéliának egyes kisebb területével való ismerkedést –, ebben a részben a pénzküldemények kezelésével és bélyegzőivel, a kézi bérmentesítéssel kívánok foglalkozni.

Előértéktelenítés:

A bélyegek megjelenésével felmerült az értéktelenítésnek addig ismeretlen szüksége is. Külföldön már több helyen külön értéktelenítő bélyegzőket használtak s ilyenl kíséretezett az osztrák posta is. Azonban hamarosan a bélyegeknak a hely- és keletbélyegzővel való értéktelenítését írják elő.

244 Különböző értéktelenítő eljárások azonban ezek után is előfordulnak, sőt tévedésből többször más célra rendszeresített bélyegzőt is használnak. (pl. FRANCO, *Nach abgang der Post* stb.) Az értéktelenítés sajátos fajtája a feladó által alkalmazott előértéktelenítés. Erre főként a cégeknek, vagy olyanoknak volt szüksége, akik rendszeresen nagyobb számú postai küldeményt nem személyesen, hanem alkalmazottjaik útján adtak postára és valamilyen módon meg akartak arról győződni, hogy a bélyeg valóban rajta volt-e a küldeményen. Az egyes cégek a rendes cégbélyegzőjüket, mások a FRANCO felírású bélyegzőt használták erre a célra (1. kép). Sopronban pl. a Seltenhofer Frigyes és Fiai magyar királyi udvari harangöntő cég használta cégbélyegzőjét előértéktelenítésre. A bélyegzővel való előértéktelenítést 1863. március 21-én rendeletileg megtiltotta a posta, a kézzel valót azonban továbbra is megengedte.¹⁽¹⁰³⁾ Különleges előértéktelenítés volt a sorozat 12. folytatásában már bemutatott cégperforálás is.

1–3. kép

245 Kézibérmentesítés,²⁽¹⁰⁴⁾ készpénzzel bérmentesítve

A készpénzzel való bérmentesítést a kezdetben nem célszerűsége, hanem a szükségessége miatt alkalmazták. Az első világháború végén a rendkívüli állapotok következtében számos helyen bélyeghiány keletkezett, s a postahivatalok nem tehettek mást, mint a készpénz-bérmentesítéshez folyamodni (erre

elvileg amúgy is megvolt a postatörvény szerint a lehetőség). A készpénz-bérmentesítést kezdetben kézzel jelezték a küldeményen (2. kép). Majd a technikát is bevonva gépi készpénz-bérmentesítést alkalmaztak, 1920-tól bélyegzőgéppel történt a jelzés. A posta erre a célra színes (vörös) festék használatát írta elő. Sopron 1-es (főposta) kétféle bélyegzést használhatott (3. kép). A készpénz-bérmentesítésnél előírásként 1922 és 1967 között ún. ellenőrzőszám-bélyegzőket is használni kellett.³⁽¹⁰⁵⁾ Az egyes postaigazgatóságokat ezres számcsoportokra osztották fel. A soproni postaigazgatóság a 6000 és 6999 közti számcsoportot kapta. Ezt osztották tovább az egyes hivatalok között (pl. Osli a 6455-ös számot kapta).

Lyomtatványszám 39.

Földadó-vevény

ezimzett Hagyai M. Ösküvöl számban készpénzben befizetett 10 frt 40 krról
szóló postautalványról.

Földadó fizetett:

Utalvány-díjt	frt	kr.
Távírási díjt		
Expresskiszállítás díjt		
Küldőnapi díjt		
Összesen	frt	kr.

SOPRON
POSTA
UTALV.

K. Osli

4. kép

Pénzküldemények kezelése és bélyegzői⁴⁽¹⁰⁶⁾

A pénzforgalom megnövekedése miatt az osztrák postaigazgatás 1850-ben bevezette a pénzautalványt. A pénzautalvány felvételére az egész Monarchia területén mindössze ²⁴⁶38 nagyhivalt jelöltek ki, ezek közül is csupán hét volt magyarországi. A hét között Sopron is szerepelt. Kezdetben a kijelölt postahivatalok csak 50,- fl értékhatárig és csak egymás között bonyolíthatták le az utalványforgalmat. Később emelkedett a feladható pénz felső összeghatára. Az utalványforgalom e formája 1867-ig volt érvényben. Az önálló magyar postaigazgatás valamennyi postahivatalára kiterjeszti az utalványforgalmat, de csak 25,- frt erejéig. A nagy postahivataloknál 1000,- frt-ra emelik az összeget. A 200,- frt-on felüli összegeket ún. nagyutalványon, az ez alattiakat kisutalványon továbbítják.

Ez az elnevezés az utalványok bélyegzőiben is megtalálható. A bemutatott „Földadó-vevény” a befizetett

pénz összege alapján „KIS UTALV.” bélyegzést kapott (4. kép). A központi leszámoló hivatal a pontosabb nyilvántartás végett – rendeletileg – utalványjelzőszámot rendszeresített. Minden hivatal más számot kapott. A budapesti 1–999-ig, a többi pedig négyjegyű számot kapott, amelynek első számjegye az illetékes postaigazgatóságot jelzi. Sopron a 6000–6999 közöttieket kapta.

5. kép

A kocsipostával továbbított pénzküldeményeknél 1850-ben az az újítás történt, hogy megengedték a zárt és csak a feladó pecsétjével ellátott küldemények feladását is. Ez esetben azonban a posta nem vállalt felelősséget a borítékban elhelyezett összegért, hanem csak a pecsétek sértetlenségéért. Ezt ANGEBLICH 'állítólag' bélyegzéssel jelezte (5. kép).⁵⁽¹⁰⁷⁾

(Folytatjuk)

1988. XLII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Bella Ernő: Észrevételek Hiller István „Soproni fiatalok ellenállási tervei és akciói 1944–45-ben” c. tanulmányához (SSz. 1988, 16–39)

247 Bella Ernő: Észrevételek Hiller István „Soproni fiatalok ellenállási tervei és akciói 1944–45-ben” c. tanulmányához (SSz. 1988, 16–39)

Hiller István tanulmányában érdekes kísérletet tett arra, hogy helytörténetírásunk egy eléggé fehér foltjába, a soproni fiatalok egy-egy maroknyi csoportjának a fasiszta megszállás elleni küzdelmébe pillanthasson be az olvasó.

Mint az 1940-es évek egyik legerősebb soproni illegális mozgalmának volt vezetője (Magyar Front) kötelességemnek érzem, hogy hozzászóljak a tanulmányhoz a tisztánlátás és a történelmi hűség kedvéért. Sopronban ezekben az években két illegális csoportosulás volt: 1. Horváth Károly által irányított „Szabad Élet Diák Mozgalom”, amely szervezetileg a Budapesten 1944 őszén megalakult „Magyar Ifjúság Szabadságfrontja”-nak volt része. Dr. Horváth Károly csoportja Budapesten Fitos Vilmosmal a „Turul

Szövetség”-en belüli németellenes szárnyhoz tartozott. Dr. Horváth Károly Sopronban is elsősorban a „Turul Szövetség”-en belül építette ki vonalát. 2. Az általam irányított vonal a „Magyar Front”¹⁽¹⁰⁸⁾ volt. Ez utóbbi gyökerei még 1937-ig nyúlnak vissza, Parragi György újságíró (később politikus) soproni munkássága idejére. Bátor, szókimondó antifasiszta cikkei nyomán, fiatalokból álló, laza, baráti csoport alakult ki. A „Márciusi Front” (1937) eszméit magunknak vallva dolgoztunk.

1942-ben Budapesten megalakult a „Magyar Történelmi Emlékbizottság”. Ennek volt akkor tagja Parragi György újságíró barátom. Ezt követően kaptam rajta keresztül megbízatást a népfront alapján álló, főleg az ifjúságra épülő antifasiszta illegális vonal kiépítésére („Ellenállási Front”). Ez a vonal 1944. június első napjaiban csatlakozott a Budapesten május közepén megalakult (a Békepárt, Szociáldemokrata Párt, Kisgazdapárt és néhány szervezet erőinek összefogásával) akkor még illegalitásban dolgozó „Magyar Front”-hoz.²⁽¹⁰⁹⁾ A továbbiakban ennek keretében dolgoztunk a felszabadulásig. Munkánk során a kapott utasításoknak megfelelően számos akcióban vettünk részt Sopronban és környékén. Helyileg illegális kapcsolatban voltunk az illegális kommunistákkal (Bognár László, Hlavati József, Horváth Ödön, Horváth Pál), valamint a helyi illegális ellenzéki pártok (Szociáldemokrata: Ferenczy János; Kisgazda Párt: Vas Károly) vezetőivel. Felsőbb kapcsolataink között volt Parragi György, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Dobi István, Iliás Ferenc és Kiss Sándoron keresztül Ságvári Endre.

A felszabadulás után a „Magyar Front” helyi vezetői arra az álláspontra helyezkedtek, hogy illegális tevékenységünk történetét egyelőre nem hozzuk nyilvánosságra. Ebből nem kívántunk tőkét kovácsolni, mert antifasiszta meggyőződésből tettük, amit tettünk és ez akkor kötelesség volt.

Rátérve Hiller István tanulmányának második fejezetére ki kell jelentenem a „Magyar Front” soproni vonala soha nem csatlakozott Horváth Károly vonalához! Téves volt tehát akcióink némelyikét a „Szabad Élet Diák Mozgalom” tevékenységeként feltüntetni.

Csatlakozom egyébként Fábján Lajos véleményéhez, aki szerint a „Magyar Front” tevékenysége néhány epizódjának ismertetése „Valla László által az 1945–46 években az »Új Sopron« c. lapban publikált ...Írásokkal mutatnak azonosságot.” Bizonyítja ezt egyébként az a tény is, hogy Valla László epizódjai között szereplő két írása, ²⁴⁸amely technikai okból annak idején nem jelent meg az „Új Sopron” hasábjain („Elhurcoltak ...Mártírjaink”, valamint „Villámakció az aláaknázott Ikva-patak hídjáért”) Dr. Horváth Károly írásában sem lelhető fel.

Helyesbítésre szorul Horváth Károlynak azon megállapítása, amely szerint Maár Károly és Horváth Péter csatlakoztak, illetőleg tagjai lettek volna vonalunknak.

Maár Károly a városházán működő egyik sejtünknek volt tagja. Horváth Péter pedig az 1930-as évek óta mozgalmunk kulcsembere volt, aki megbízásunkból összekötőként is szerepelt Horváth Károly csoportjával való kapcsolatunkban. Én 1944-ben 3 alkalommal tárgyaltam személyesen Horváth Károllyal és Csupor Károllyal (Turul Szövetséghez tartozásuk miatt bizonyos fenntartás jellemezte kapcsolatunkat). Velük való tárgyalás során ők fegyverek budapesti leszállítását helyezték kilátásba. Mi a magunk részéről ígéretet tettünk, hogy szükség esetén üldözöttek vagy illegalitásba kényszerülő embereik számára hamis okmányok beszerzését tesszük lehetővé. E segítségünket Horváth Péter érdeként említi írásában Horváth Károly.

Horváth Károly, Sopron, Lackner utcai lakásán harmadik alkalommal tett látogatásunkra emlékszik vissza Fábján Lajos. Emlékezetem szerint ez 1944. szeptember közepén volt. Dr. Horváth Károllyal a felszabadulásig ez volt az utolsó személyes találkozásom. Miután rajtuk keresztül fegyverekhez nem

jutottunk, más forrást sikerült időközben találnunk.

Horváth Károly által említett, rendelkezésre álló 500 fős létszámot kissé túlzottnak tartom. Éles különbséget kell tenni ugyanis aktív ellenálló és szimpatizáns között. Horváth Károly a felszabadulás utáni években történt egyik találkozásom során elkeseredetten panaszkolt, hogy volt „Turul Szövetség”-i tagsága miatt hátrányok, elhelyezkedési problémák és zaklatások érik. Ilyen körülmények között szánhatta rá magát, hogy igazolja a „Turul Szövetség”-en belüli németellenes múltját. Visszapillantása a történelmi távlat hiánya és az események nem kellő elemzéséből adódhatott, hogy a Szabad Élet Diákmozgalma helyi történetének megírásánál idegen vizekre is tévedt.

E feltevésemet támasztotta alá legjobb barátja, Csupor Károly is, akivel 1987 első felében két alkalommal hosszabban tárgyaltam. Ebben az időben már terítéken volt Horváth Károly anyaga Hiller István részéről. Csupor Károly az anyag tartalmát ismerte már és azzal nem azonosította magát!

Fábján Lajos hozzászólását a következőkkel egészíteném ki. A „Magyar Front” 1944-es emlékezetes felhívását rajtunk kívül tudomásom szerint még a következők kapták Budapestről: Radó Ferenc, Alpár Gejza és Horváth Andor.

Fábján Lajos által is említett rádióadón kívül Horváth Andor Színház utcai lakásán kisméretű, üzemképes készülék állt még rendelkezésünkre.

Fábián Lajos hozzászólásában a december 6-i bombázás következtében a Szent György utcai Káptalanház (I. sz. bázis) „egy csodálatos módon épségben maradt kápláni szoba”-járól tesz említést. Kiegészítésképpen hozzáfűzöm: a szoba volt tulajdonosa Nagy István lelkész volt.

Hosszú idő telt el az események óta, így érthető, hogy Fábján Lajos (II. bázis) Paprét 28. sz. ház gazdájának nevét illetően *Lakatos* nevet használt. A házigazda neve helyesen özv. Rédecsi Sándorné volt, aki lehetővé tette számunkra a ház egy részének használatát. A ház lakója Szakács János GYSEV dolgozó volt, aki illegalitásban lévő volt magyar katonáknak adott menedéket.

Fábján Lajos a soproni „Magyar Front” néhány volt tagját említi. Kiegészítem ezt a névsort a teljesség igénye nélkül néhány névvel: Radó Ferenc, Horváth Andor, Verécsi László, Vorsatz Brunó, Schottner Lajos, Trimmel József, Schmiedl Károly, Kovács Péter, Szigethi Gyula, Szép József, Polgár Ernő, May Vilmos, Török László, Hadarits Vilmos, Huszár László, Horváth Ferenc. Kegyelettel külön említésre méltó Takács László és Kőfaragó László, akik a városháza egyik sejtjének voltak tagjai és akik 1944. október 15-én életüket áldozták a fasiszmus elleni harcban.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Nováki Gyula: Hozzászólás Bakay Kornél „Elégett palánk nyomai a somogyvári várfalak mentén” c. előadásához

249 Nováki Gyula: Hozzászólás Bakay Kornél „Elégett palánk nyomai a somogyvári várfalak mentén” c. előadásához

Az 1986. november 10–11-én Sopronban megtartott, a korai középkori várakban előforduló „vörös sánc”-cal kapcsolatos konferencián elhangzott előadások sorra megjelentek a Soproni Szemle 1987. évfolyamában. Régészek és a természettudományok kutatói boncolgatták a magyarországi és a szomszédos

országok területén található égett sáncokkal kapcsolatos kronológiai, szerkezeti és technológiai kérdéseket. Az előadások és az azokat követő viták a kutatók legkülönbözőbb, gyakran egymásnak ellentmondó eredményeit, és a vitás kérdéseket megoldani kívánó különböző felfogásait tükrözték. Ezekhez kapcsolódott Bakay Kornél előadása is, amely a SSz. legutóbbi számában jelent meg.¹⁽¹¹⁰⁾ Bakay a somogyvári Kupavár nevű dombon 1972–1976 között, majd 1980 óta folyamatosan vezeti a feltárásokat. Az eredményekből ragad ki egy részletet (közelebbi adatok nélkül), amely az égett sáncok köréhez kapcsolható: az Árpád-korba datált várfal külső oldalának megerősítését szolgáló palánk, 31 cm széles sávban mutatkozó, égett maradványait.

Bakay ezenkívül néhány más, az elhangzott előadásokban érintett kérdéssel kapcsolatban is véleményt nyilvánított, sajnos részletes indoklások nélkül. Ezekhez szeretnék röviden hozzászólni, hogy az olvasóban ne téves kép alakuljon ki e korai váraink kutatási eredményeiről.

Nem tudom, mire alapítja ezt a kijelentést: „lassacskán dogmává merevedik, hogy ...a mongol invázióig kizárólag »égett sáncok« épültek ...” Ez ilyen formában az irodalomban nem található és az előadásokon sem hangzott el. A fa és föld szerkezetű sáncok, amelyeknek egy része „égett”, valóban uralkodó típust jelentenek Magyarországon a X. századtól, Európa más területein pedig a VII–VIII. századtól, egészen a XI–XII. századig. A XI–XII. századtól eleinte ritkán, majd egyre gyakrabban előforduló kővárfalak jelenlétére az irodalomban gyakran találunk utalást.²⁽¹¹¹⁾

Több adat felsorolásával hívja fel a figyelmet arra a – különben közismert – tényre, hogy a favázas, többnyire földdel kitöltött várfalak nem csak a középkorban, hanem egészen a XVII. századig készültek országszerte, majd megjegyzi: „téves tehát az a nézet, mely szerint a XIII. század után a favázas sáncokat mindenütt felváltották a kő- és téglafalak.” Ebben teljesen egyetérthetünk vele, számtalanszor találkozhatunk is ezzel a megállapítással, de az általa hivatkozott irodalom³⁽¹¹²⁾ sem képviseli ezt a „téves nézetet”.

Célzás történik arra is, hogy koraközépkori sáncváraink kronológiája bizonytalan, mint írja: „...újabbban ...többen állítják, hogy a ...hatalmas favázas sánc (t. i. a soproni) a X–XI. században készült.” Ennek alátámasztására megemlíti: „A földvárak egy részénél a sáncokból semmiféle leletanyag nem került elő (Szabolcs, Borsod, Győr), másutt mindössze néhány cserépdarab, vagy több évszázadra egyaránt keltezhető és jellemző eszközök ...

Vegyük sorra az előzőket. Sopronban a sáncban és az alatta talált X–XI. századi cserepek, valamint a ráépített XIII. századi kővárfal egyértelműen bizonyítja e korai eredetét.⁴⁽¹¹³⁾ Szabolcs várában az általa hivatkozott múlt századi ásatásnál valóban nem **250** voltak leletek, de az újabb ásatás már X–XI. századi leleteket eredményezett.⁵⁽¹¹⁴⁾ Borsodnál (ma: Edelényhez csatolva) az 1926. évi ásatásból valóban nem ismerünk korhatározó leleteket a sáncból, bár a vár belterületén említenek olyan cserepeket, amelyek a X–XI. századba sorolhatók.⁶⁽¹¹⁵⁾ Győr esetében viszont a legfrissebb eredmények szerint még nincs konkrét ásatási adatunk a sáncra.⁷⁽¹¹⁶⁾ A „néhány cserépdarab” kevesellése Sopron sáncával kapcsolatos. E cserepeket fentebb már említettem, itt csak annyit jegyzek meg, hogy akár egy darab cserép is döntő lehet kronológiai kérdésekben, már pedig Sopronban több is volt. A „több évszázadra keltezhető és jellemző eszközök” elsősorban Abaújszántó sáncával kapcsolatban kerültek szóba (sarlók, szőlőmetszőkés, ásópapucs).⁸⁽¹¹⁷⁾ Tény, hogy a vaseszközök évszázadokon át alig változtak, csakhogy az abaújszántói sáncban sok cseréptöredék is segítette a közelebbi kor meghatározását. E kétkedés-sorozat egyetlen pontjával tudok egyetérteni, nevezetesen a Darufalva (Drassburg) sáncában előkerült ácsszekercével⁹⁽¹¹⁸⁾ kapcsolatban, mert ez is hosszan élő forma, bár nem is mond ellent a korai keltezésnek. Összességében tehát annyit

megállapíthatunk, hogy ahol megnyugtató ásatások történtek és az „ásatási szerencse” leleteket is produkált (Sopron, Szabolcs, Abaújvár), a sáncok X–XI. századi keltezéséhez nem fér kétség, jóllehet arról ma még eltérőek a vélemények, hogy e két évszázadon belül közelebből hol jelölhetjük meg a sáncépítés (és pusztulás) korát.

Ezekután azt hiszem szükségtelen közelebből foglalkoznunk Bakaynak azzal a véleményével, hogy „...az ún. kora Árpád-kori faszerkezetes vörös sáncok egy része valószínűleg XVI–XVII. századi, amint ez például Locsmánd, Darufalva és Panyola esetében fel is merült”. Itt csak a három, általa említett várral kapcsolatban jegyzem meg, hogy a Panyola (Szabolcs-Szatmár m.) mellett megfigyelt gerendaszerkezetnek¹⁰⁽¹¹⁹⁾ kora és rendeltetése valóban bizonytalan, de nem is sorolja senki sem korai váraink közé, Locsmánd (Lutzmannsburg) és Darufalva (Drassburg) sáncvárát¹¹⁽¹²⁰⁾ viszont ilyen késői időbe helyezni alapvető tévedés lenne, a legújabb feldolgozás is helyesen állapította meg a korukat.

„Alapvetően tisztázatlan, mi értelme volt hadászatiilag, a X–XI. században ezeknek az óriásnak vélt faszerkezetes földsáncoknak az íjak, nyílpuskák és követők korában.” Majd később: „Hátra van még a többek által óriási méretűnek képzelt fakamrás földsáncok rendeltetésének a kérdése. Miért kellett volna a X–XIII. században 20 m széles talpú és 5–6 m magas sáncműveket építeni?”. Bakay ezek szerint kétségbe vonja az ásatási megfigyelések pontosságát. A sáncok építésének közelebbi kora, rendeltetése felett lehet vitázni, de a méretük tény kérdése. A soproni és abaújvári sánc 20, illetve 23 m szélessége és egyaránt 5–6 m magassága nem a „képzelet” szüleménye, hanem pontos ásatási megfigyeléseken alapul. Ez nem befolyásolható szubjektív módon, el kell fogadni és minden további fejtegetésnek ebből kell kiindulnia. Könnyen lehet, hogy álláspontját saját, későbbi somogyvári ásatása fogja megváltoztatni. Eddig ugyanis csak a vár nyugati, északi és keleti oldalak feletti várfalmaradványainak kutatásáról értesültünk. Azonban a déli, legtámadhatóbb oldalon két hatalmas sánc is védte a várat, amelyek annak ellenére, hogy a földművelés kétharmadukat ²⁵¹már elplanírozta, nemcsak a helyszínen, de a Bakay által korábban közölt kitűnő térképen is világosan felismerhetők.¹²⁽¹²¹⁾ Ezek megkutatásáról még nem értesültünk, pedig itt lehet számolni a vitatott széles sánccal, amely a somogyvári Kupavár első, a bencés kolostort megelőző időből származó erődítését jelentette.

Végül egy rövid, futólagos megjegyzését említem, amelyben „meghökkenően képtelen” kiégetési „ötleteket” von kétségbe, vagyis a sáncok szándékos kiégetése ellen foglal állást. Az 1986. évi konferencia résztvevőinek többsége ugyancsak nem fogadta el a szándékos kiégetésnek a gondolatát, de igen korrekt módon, nemcsak kijelentették véleményüket, hanem ásatási megfigyelések és sokoldalú természettudományi vizsgálatok alapján jutottak erre a végkövetkeztetésre. Kár, hogy Bakay nem fejtette ki bővebben álláspontját, talán előbbre vitte volna e máig sem eldöntött kérdés megoldását, ezzel is segítve a „kutatók ... (és) a régészet világába kívülről érkezettek” törekvéseit.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Ifj. Szabó Kálmán: A Tanácsköztársaság könyvtárügyi törekvései Sopronban

Ifj. Szabó Kálmán: A Tanácsköztársaság könyvtárügyi törekvései Sopronban

1988. XLII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Ifj. Szabó Kálmán: A Tanácsköztársaság könyvtárügyi törekvései Sopronban / 1. A tervektől a megvalósulásig

1. A tervektől a megvalósulásig

Már 1919. március 29-én megjelent Lukács György első könyvtárügyi rendelete, másnap sor került a terület politikai megbízottainak kinevezésére is. Április 2-án felhívással fordultak a vidéki munkástanácsokhoz, 25-én államosították az egyesületi gyűjteményeket, végül három nappal később megjelent a 22. K. N. számú rendelet a könyvtárak köztulajdonba vételéről.¹⁽¹²²⁾

Sopronban a városi közkönyvtár szervezése, megnyitása egybeesett a világháború első éveivel és ez a sajátos körülmény már önmagában is bénítóan hatott a fiatal intézmény életére, így a háború ínséges évei lényegében az alakulás állapotát konzerválták. Nem véletlen, hogy Kund Aranka, a könyvtár vezetője már 1919. április 2-án jelentésben összegezte javaslatait, melyet Knapp Gábor városi politikai biztoshoz címzett. „A helybeli könyvtárak kommunizálását és a könyvkereskedések sürgős szocializálását kérem. Városi közkönyvtár anyaga – sajnos – már nem bírja, sőt csődbe jut az új élet által irányában támasztott jogos követelések súlya alatt.”²⁽¹²³⁾ – írta és szavai valóban végveszélyt sejtetnek: a könyvanyag elrongyolódása mellett a legégetőbb gondot a gyűjtemény felfrissítése jelentette, hiszen – ha eltekintünk a magánosok adományaitól és az államsegélyekből történt kisszámú gyarapodástól – a közkönyvtár lényegében az egykori szabadkőműves Népkönyvtártól átvett könyveket kölcsönözte.

Knapp Gábor – ekkor már bizonyára megérkezett a városhoz az április 2-i felhívás – értékelve és továbbgondolva Kund Aranka javaslatait, a jelentést továbbküldte az illetékes Népjóléti Biztosságnak. Mivel a közkönyvtár állományánál jóval nagyobb könyvmennyiséget mondhatott magáénak a volt Kaszinó Egyesület könyvtára, így ez utóbbi gyűjtemény felhasználására gondolt Knapp, – megelőzve az április 25-i rendelet intézkedéseit.³⁽¹²⁴⁾ Az egyetlen járható útnak ez a megoldás bizonyult, ugyanis a könyvkereskedések államosítását a jogszabályok nem tették lehetővé. A volt egyesület vezetőinek szerzeményezési politikája nyomán sokszínű, gazdag állomány ²⁵²gyűlt össze a közel nyolc évtized alatt. A könyvtárat – Csatkai Endrét idézzük – „...a polgári társadalom több rétege használta, ennek megfelelően hajolt balra is, jobbra is.”⁴⁽¹²⁵⁾ Nem alakulhatott ki olyan egyoldalú, merev gyűjteményszerkezet, amilyen például a Katolikus Kör könyvtárát jellemezte, Knapp a legmegfelelőbb bázist választotta alapozó megoldásként: mind minőségi, mind mennyiségi szempontból a Kaszinó könyvtára volt a legalkalmasabb arra, hogy megadja az indító lökést a kommunista könyvtárpolitika helyi megvalósításához.

Az úgyszólván könyvtárszoba-méreték között vegetáló közkönyvtár képtelen lett volna befogadni a Kaszinó tízezres állományát. A raktározási problémák megoldása már kollektív átgondolást és döntést kívánt, így a politikai biztos azzal küldte tovább a véleményezett alapíratot, hogy a könyvtár új elhelyezésére vonatkozó javaslatát kellő időben az illetékeseknek beterjeszti.

Valószínű, hogy április 2-a és 14-e között állhatott elő javaslatával a Kaszinó egykori könyvtárosa, Geleji Frigyes tanító. Indítványának lényege az volt, hogy egyesítsék a városban fellelhető könyvtárakat és az addig korlátozottan hozzáférhető anyagot; így bocsássák az olvasni vágyó nagyközönség rendelkezésére.

Mint az elmondottakból kitűnik, április derekán a könyvtárban, a városi biztos hivatalában és a népjóléti biztosságnál is erőteljesen foglalkoztak a város könyvtárügyének átszervezésével. A népjóléti biztos alig egy hét alatt elkészítette részletes javaslatát, melyet a direktórium április 18-án tárgyalt és fogadott el a következő határozattal: „A javaslatot elvben elfogadva, Sopron város és vármegye területén levő nyilvános és magán könyvtárak köztulajdonba vételét elrendeljük. A könyvtárak köztulajdonba vételével, nemkülönben az előkészítő munkálatok eszközlésével és végül részletes terv és költségvetés elkészítésével a

népjóléti biztosságot bízunk meg.”⁵⁽¹²⁶⁾ Így határozott a direktórium április 18-án, tehát egy héttel a 22.K.N. számú rendelet közzététele előtt!

A részletes tervek nem állnak rendelkezésünkre, csupán a végeredményt regisztrálhatjuk. Az intézőbizottság elé került feladat már úgy fogalmazódott meg, mint az egyesített városi és megyei közkönyvtár felállításának terve. Sajnos, a jegyzőkönyv igen szűkszavú: csak arról tudósít, hogy az intézőbizottság a beterjesztett javaslatot tudomásul vette.⁶⁽¹²⁷⁾

Március 29-e és április 28-a között megszülettek a legfontosabb országos érvényű rendeletek; április 2-a és 29-e között keresztülfutott a soproni közkönyvtár ügye az illetékes hivatalokon, tehát a város már kész, letisztult elképzelésekkel rendelkezett, mikor az említett népbiztosi rendelet napvilágot látott.⁷⁽¹²⁸⁾ Nem vártak utasításokra, módszertani lépéskijelölésre: önerőből, persze a jogrend tiszteletben tartásával, alakították ki saját elképzeléseket. Tegyük hozzá, hogy a munkába már ekkor bekapcsolódott a papi vagyon politikai biztosi hivatala is. Zsigmond Lajos már április 26-án megküldte a népjóléti biztosságnak „...a Sopronban eddig felvett leltárakban levő könyvek jegyzékét”,⁸⁽¹²⁹⁾ sőt forrásaink már április 19-én konkrét átszállításokat jeleznek.

A terv tehát nagyjából készen állt; a részletekről – sajnos – mit sem tudunk, ugyanis a soproni levéltár idevonatkozó dossziéja csupán egyetlen apró cédulát őriz, amely igazolást ad arra, hogy Blum Béla július 2-án az összes könyvtárügyet érintő iratot átvette. Ennek miértjét tekintve az a feltételezés tűnik leginkább reálisnak, hogy a munkálatokba – igaz eléggé későn, de a Vidéki Közművelődési Könyvtárak Osztálya is megkésve kezdte meg tényleges működését – bekapcsolódott Mihalik ²⁵³József, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának egykori előadója. Részletes tervezeteket dolgozott ki a vidék közművelődési könyvtárügyének rendezésére. Hét város – közöttük Sopron – könyvtári fejlesztési tervét készítette el, nem is szólva azokról, melyeket már nem tudott befejezni.⁹⁽¹³⁰⁾

Véleményünk szerint az iratok Blum Bélán keresztül kerültek Mihalikhoz,¹⁰⁽¹³¹⁾ így – az időpontok is ezt igazolják – a városi szintű alaprendezést követően következhetett volna a konkrét szakmai munka, melynek színvonalát egy országos hírű szakember segítsége szavatolta volna. Nyilván nem volt véletlen, hogy Mihalik figyelme Sopron felé fordult: ismerte az egykori közkönyvtár siralmas helyzetét, de bizonyára ismerte az új elképzelések lényegét is. A helyi intézkedések pozitív mérlegére utal, hogy a sorrendiség kérdését tekintve is előkelő helyet kapott Mihalik munkájában Sopron, hiszen terve azok közé tartozott, melyek augusztus 4-ig teljesen elkészültek.¹¹⁽¹³²⁾

A Knapp-féle elgondolás lényegében gyors szükségmegoldás. Fűrész Gyulát viszont bizonyára a gyarapítás folyamatosságának biztosítása vezette, mikor – az intézőbizottság május 16-i ülésén – javasolta, hogy a város tegyen kezdeményező lépést a Szellemi Termékek Országos Tanácsánál avégett, hogy állítson fel Sopronban állandó kihelyezett központot.¹²⁽¹³³⁾ A Tanács válasza hamarosan megérkezett: a Várkerületen, a volt Schöll-féle szőnyegüzletben elrendelték a telep felállítását.¹³⁽¹³⁴⁾

A gyors és kifogástalan szervezés, a gondos előkészítés elsősorban azoknak az érdeme, akik javaslataikkal segítettek, vagy hivatali pozíciójukban támogatták az ügyet. Első helyen kell említenünk Geleji Frigyeszt, aki nem csupán ötleteivel, de a következő hónapok aktív munkájával is beírta nevét a város könyvtártörténetébe. Gelejit – elsősorban talán könyvtárosi múltja és említett javaslatai miatt – bízta meg április 14-én Fischl László a részletes javaslat elkészítésével.¹⁴⁽¹³⁵⁾

Geleji elképzelésében szintén elsődleges építőelemként van jelen a Kaszinó könyvtára, de ő egészében átlátta a város könyvtári helyzetképeinek nyomasztó ellentmondásait és így látta a kínálkozó lehetőséget is.

A számtalan apró, széttagolt, tarka összetételű, sok esetben minimum-szinten sem feltárt, de egyébként értékes anyaggal bíró könyvtár széleskörű társadalmi hasznosítása csak összevonásukkal, egységes feldolgozással remélhető. Ez volt elképzelésének lényege, amely egy nagy nyilvános proletárkönyvtár tervében konkretizálódott. Geleji természetesen nemcsak a felosztott egyesületi anyag központosítására gondolt, hanem az addig jórészt hozzáférhetetlen egyházi tulajdonú és jelentősebb főúri könyvtárakra is.

A Geleji-tervezet dokumentumainak holléte is ismeretlen, így a sajtóhoz fordulunk. A Soproni Vörös Újság április 16-án a város könyvtárügyének múltját és jövőjét így summázta: „Sopronban volt eddig több könyvtár. A lyceumi könyvtár, amelyet elzártak a nagyközönség elől, a kaszinó könyvtára, amit csak burzsoá kaszinótagok használhattak és a városi közkönyvtár. A városi közkönyvtár esete egy külön humoros eset. A város Wlassics Tibor¹⁵⁽¹³⁶⁾ parancsára létesítette... Amint neve mutatja, a köz számára. Volt a köznek szánt könyvtárban 5000 kötet, amelynek fele használhatatlan, másik fele rossz könyv, mert az állam valláserkölcös, hazafias könyvek beszerzésére kényszerítette a várost. A közkönyvtár fenntartására összesen 5–6000 koronát szenteltek évenként a városi virilisták. Ezt nevezték ők közművelődésnek, így dolgoztak a köz érdekében. A kommunista társadalom Sopron összes könyvtárát centralizálja, ²⁵⁴behozza a vidékről azokat a könyvtárakat, amelyek használatlanul porladnak egyes főurak váraiban és kastélyaiban és átadja ezeket a könyveket olvasásra a proletariátusnak. A könyvtár egy helyiségben lesz, hatalmas olvasót rendeznek be a proletár olvasók részére, időnként tudományos előadást rendeznek számukra. Ez pedig nem egy szép terv, hanem cselekedet. A munkát már megkezdték, a soproni proletárkönyvtár még ebben az évben megnyílik.”¹⁶⁽¹³⁷⁾

Knapp elgondolása tehát kitereltesedett, mégpedig több irányban is. Egyfelől városi szinten összkönyvtári méreteket öltött, másfelől túlnőtt a város határain. A legnagyobb gondot a helyszűke jelentette, ezért nem szállították a Kaszinó anyagát a közkönyvtárba, noha az előkészítő könyvtári munka már megkezdődött. Erre utal, hogy április végén felszólítást tettek közzé a sajtóban, hogy az egykori tagok mielőbb hozzák vissza kikölcsönzött könyveiket.¹⁷⁽¹³⁸⁾

Zsigmond Lajos a már említett átirathoz csatolva megküldte Fischl Lászlónak az egyházi kézben lévő gyűjtemények listáját, mely az alábbi megoszlást mutatja:¹⁸⁽¹³⁹⁾

Orsolyita-rend

- elemi tanítóképző III. o. tantermében: 3 szekrény könyvekkel;
- polgári tanítóképző nyelvszaki tantermében: 1 háromajtós szekrény tanári történelmi könyvekkel;
- tanítóképző, nappali szoba: 2 szekrény könyvekkel;
- II. em. nappali szoba: 6 szekrény könyvekkel;

Püspök-ház (Új utca)

- 73. sz. szoba: 4 üvegajtós szekrény könyvekkel;
- 76. sz. szoba: 1 szekrény könyvekkel;

Irgalmas nővérek

- könyvtárszoba: 1 nyolcajtós sarokszekrény, 1 háromajtós és 2 üvegszekrény könyvekkel;

Domonkos rend

- 13. sz. szoba: 7 könyvállvány könyvekkel;

Bencés rend

- 39. sz. szoba: 17 könyvállvány könyvekkel;
- vizsgáló terem: 4 üvegszekrény könyvekkel és rajzszerekkel;

Az orsolyiták könyvtárát és a Katolikus Kör könyveit már korábban, valószínűleg április 17–18-án átszállították, bizonyára egy ideiglenes központi raktárba, a többi gyűjteményről hallgatnak forrásaink.¹⁹⁽¹⁴⁰⁾

A tervek szerint az új könyvtárba kerültek volna a jelentősebb főúri magángyűjtemények is, nyilván az Esterházy-, Széchenyi- és Zichy-családok könyveire gondoltak, de mire sor kerülhetett volna beolvasztásukra, a tanács hatalom már elbukott.²⁰⁽¹⁴¹⁾

A könyvtárszervezés munkálatai nagy összegeket emésztettek fel, így szóba sem jöhetett, hogy az új központi intézményt új bútorokkal rendezzék be. Más módon kellett biztosítani a szükséges polcokat, asztalokat, székeket, szekrényeket és más berendezési tárgyakat. Szükségmegoldásként a nagycenki Széchenyi-kastély bútorzatából próbálták a proletárkönyvtár igényeit kielégíteni. A javaslat a következő tételeket sorolja fel:²¹⁽¹⁴²⁾

- nagy ebédlőből: 26 db bőrszék;
- az előbbi előszobájából: 2 asztal;
- a könyvtárszobából: 2 emeletes szekrény, 2 asztal, 1 sakkasztal, 3 glóbusz, 2 nagy függöny és egy szőnyeg;
- ²⁵⁵– játékszobából: 1 kis asztal, 4 szék, 1 zöld dívány;
- 36. sz. szoba: 1 íróasztal;
- vörös szalonból 3 asztal;
- emeleti előszobából: 1 szobor;
- földszinti előszobából: 1 hosszú asztal;
- 24. sz. szobából: 1 asztal, 4 szék, 1 íróasztal, 1 bronzszobor, 1 etagère;
- fogadóteremből: 3 pad, 1 fogas, 3 cipőtörlő;
- alsó folyosóról: 4 szék.

A lista közvetetten utal a könyvtárfejlesztési elképzelések minőségére is: a szűkebb értelemben vett raktározási-olvasási bútorelemek mellett olyan tárgyak is feltűnnek, melyek a dualizmus korszakára jellemző poroszos könyvtári modell fellazulását jelzik.

A kialakítandó proletárkönyvtár majdani 100–200 ezer kötetre jósolt könyvanyagának elhelyezése nem volt

könnyű feladat. Nagy gondot jelentett, hol találnak olyan épületet, vagy épületrészt, melynek nemcsak összmérete, de belső tagoltsága is megfelelő. Geleji Frigyes feladata volt, hogy mielőbb megfelelő megoldást találjon.

Többféle elképzelés mérlegelése után alakult ki a végleges döntés. Valószínű, hogy először a Széchenyi-palotára gondoltak,²²⁽¹⁴³⁾ szóba került a mai Ruhagyár épülete is,²³⁽¹⁴⁴⁾ végül – forrásaink alapján május derekára tehető – az orsolyiták Széchenyi téri internátusát találták leginkább megfelelőnek.²⁴⁽¹⁴⁵⁾ A választás helyesnek ítéltető: az épület központi fekvése, méretei és különösen az első emelet tagoltsága, a raktárterek, szolgálati helyiségek és olvasóterem kialakításának lehetősége egyaránt pozitívumként említhető.

A döntés megszületett, de a költözést az intézőbizottság elhalasztotta, elsősorban azért, mert nem akarták az internátus életét a tanév végéig megzavarni, azaz biztosították az oktatás folyamatosságát a tanév befejezéséig.²⁵⁽¹⁴⁶⁾

1988. XLII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Ifj. Szabó Kálmán: A Tanácsköztársaság könyvtárügyi törekvései Sopronban / 2. A szétagolt könyvtárhálózat köztulajdonba vétele

2. A szétagolt könyvtárhálózat köztulajdonba vétele

A városban fellelhető könyvtárak köztulajdonba vételéről május 3-án határozott a direktórium intézőbizottsága;²⁶⁽¹⁴⁷⁾ majd csakhamar megkezdődött a határozat végrehajtása. Az eseményeknél mindenkor jelen volt az egykori könyvtáros és – természetesen – a népjóléti biztosság képviselői; mindannyian aláírásukkal látták el a felvett jegyzőkönyveket. A direktórium figyelme arra is kiterjedt, hogy az államosított gyűjtemények épségben, sértetlenül maradjanak, az értékes könyvek ne juthassanak ebek harmincadjára. A jegyzőkönyvek harmadik pontja (záradéka) éppen ezért kimondja: „A forradalmi direktórium népjóléti biztosságának megbízásából az eddigi (alulírott) könyvtárkezelő a további intézkedésig köteles a könyvek teljes épségben való tartásáért személyes felelősség mellett gondoskodni.”²⁷⁽¹⁴⁸⁾

Huszonhét jegyzőkönyv maradt fenn; ezek értékes információkat adnak, ugyanis általában közlik a könyvtár kötetszámát sőt, az elhelyezés módját és a könyvtáros nevét is. A népjóléti biztosság munkatársai május 3-án, 6-án, 9-én, 10-én, 15-én, 16-án és 20-án végezték munkájukat, de a jegyzőkönyvek tetemes hányada a felvétel napját nem közli. Elsőként az utóbbiakat vesszük sorra, majd a többi időrendben.

1919. május (nap nélkül)

– városi közkönyvtár: állománya kb. 4000²⁸⁽¹⁴⁹⁾

– ev. elemi iskola tanári és ifjúsági könyvtára: a tanítói könyvtár 374 kötetes, az ifjúsági 738 kötet magyar és 631 kötet német nyelvű munkát számlál. Kezeli: Graf Samu tanító.

²⁵⁶– kath. elemi iskola tanári és ifjúsági könyvtára: 2066 kötet, 4 szekrényben.

– felsőbb leányiskola ifjúsági könyvtára: 1550 kötet. Könyvtáros: dr. Visnya Aladár.

- felsőbb leányiskola tanári könyvtára: 3748 kötet. A jegyzőkönyvet Visnyán kívül Kralik Mária írta alá.
- orsolya-rend könyvtára: 2140 kötet.
- áll. felső kereskedelmi iskola tanári könyvtára: 1356 kötet, 7 db kettős szekrényben.
- áll. felső kereskedelmi iskola ifjúsági könyvtára: 1055 kötet, 1 ötös, 1 kettős és 1 négyfiókos szekrényben.
- áll. főreáliskola tanári könyvtára: 8334 kötet, 10 szekrényben. Könyvtáros: Faragó József.
- líceumi könyvtár: 24 706 kötet, négyoldalt a falhoz erősített és a terem közepén elhelyezett 10 állványon. Kezeli: Bothár Dániel.
- líceumi ifjúsági könyvtár: 4–500 kötet, 1 szekrényben. Könyvtáros: Szabó József.
- líceumi Magyar Társaság könyvtára: 5400 kötet, 7 szekrényben. A jegyzőkönyvet Ruhmann Jenő írta alá.

1919. május 3.

- tiszti leánynevelő intézet könyvtára: 1150 kötet, egyajtós könyvtárszekrényben elhelyezve.
- honvédfőreáliskola ifjúsági könyvtára: 1513 kötet, 2 szekrényben raktározva.

1919. május 6.

- irgalmas nővérek könyvtára: a 374 ifjúsági munkán kívül 552 magyar és 128 német nyelvű munka. A könyveket egy nyolcajtós sarokszekrényben és egy háromajtósban tartották. A jegyzőkönyv megemlíti még két, könyvekkel teli üvegszekrényt is. Kezeli: Gulyás M. Jolánta.

1919. május 9.

- Sopron vármegyei könyvtár: [29\(150\)](#) kötetszámot nem közöl; az állományt 8 db kétajtós szekrényben tartják; aláíró: Mészáros József.
- honvédfőreáliskola tanári könyvtára: hét állványon és négy szekrényben helyezték el a 4721 kötetet. Könyvtáros: Lang József.
- áll. főreáliskola ifjúsági könyvtára: állománya 6184 kötet, 9 szekrényben, I–IV.-ig osztályonkénti bontásban. A felsőbb osztályoké ebből 4537 kötet. Kezeli – többek között –: dr. Simkó Gyula.
- Kaszinó egyesület könyvtára: [30\(151\)](#) a 10 621 kötetet egy huszonkétajtós, egy tizenhat-, egy tizenegy- és két hatajtós szekrényben helyezték el. Főkönyvtáros: Kiss Jenő.
- ev. ifjúsági kör könyvtára: mintegy 690 kötet, két szekrényben.

1919. május 10.

- áll. főreáliskola Berzsényi Köre: 1329 mű, két szekrényben.

1919. május 15.

- tanítóképző intézet tanári könyvtára: 7012 kötet, állványokon elhelyezve. Az aláíró Ihász Ferenc szerint

ez nem pontos adat.

– tanítóképző intézet ifjúsági és önképzőkori könyvtára: 1917 kötet, 4 szekrényben. Az állomány Ihász szerint ugyancsak becsült.

257 1919. május 16.

– zsidó elemi iskola könyvtára: a 814 kötetet 3 szekrényben őrizték. A könyvtárat Kaufmann Samu kezelte.

– bencés gimnázium tanári könyvtára: 6500 kötet, 13 szekrényben.

– bencés gimnázium ifjúsági és önképzőkori könyvtára: kb. 3900 kötet, hat szekrényben.

1919. május 20.

– vasutas egyesület könyvtára: állománya kb. 700 kötetre becsülhető.

A fennmaradt jegyzőkönyveket áttekintve, több ellentmondást kell feloldanunk. A 27 okirat bizonyára nem az összképet mutatja, hiszen a felsoroltakon kívül számos könyvtár működött még a városban. Valószínű, hogy ilyen-olyan megfontolások alapján májusban ezeket a könyvtárakat keresték fel a megbízottak (később talán sort kerítettek a többire is, de erre utaló dokumentumot nem találtunk). Egy bizonyos: elsősorban az iskolai gyűjteményekre fordítottak fokozott figyelmet, nemkülönben néhány – általunk ismeretlen rendező elv alapján kiválasztott – egyesületi és egyházi gyűjteményre. Ha júniusban a munka folytatódott, úgy valószínű, hogy – ekkor már kialakult a hivatali ügymenet optimális rendje – az iratok Blum Bélán keresztül Mihalikhoz kerültek.

Újabb problematikus kérdés, hogy – ismerve a Kaszinóval kapcsolatos terveket – miért nem ez a gyűjtemény nyitotta meg a köztulajdonba vett könyvtársak sorát, először miért nem a Kaszinóban jelent meg Fischl László és Blum Béla? Talán éppen azért, mert – a már ismert okok miatt – nem volt égetően sürgős, hogy az egyesület könyvanyaga már májusban beolvasztásra kész állapotba kerüljön, noha a rendezési munkákat eme tulajdonjogi aktustól függetlenül már áprilisban elkezdték. Kiss Jenő főkönyvtáros munkabérét április 1-ig visszamenőleg folyósította a népjóléti biztosság, holott a jegyzőkönyv megőrzése. Megjegyezzük, hogy a felsorolt könyvtárak kezelői kelezése alapján csupán május 9-től lett volna kötelessége a könyvtár rendjének közül egyedül Kiss Jenő részesült bérezésben, ami arra utal, hogy a pusztá őrzésen kívül egyéb szakfeladatokat is el kellett végeznie.

Azt sem tudjuk, hogy a városi vezetőségnek milyen tervei voltak az igen jelentős iskolai könyvtárakkal. Érintetlenül meghagyták volna azokat, vagy gondos szelekció és korrekció után egy-egy megújított gyűjtemény került volna vissza az iskolákba, s így a proletárkönyvtár is részesedett volna az értékes anyagból? Nem tudjuk; a 133 nap kevés volt bármiféle kibontakozáshoz.

Lássunk még néhány szórványadatot az iskolai könyvtárak köréből. Május 19-től 23-ig tartott – hat munkás közreműködésével – a volt Laehne-féle gimnázium könyvtárának átszállítása. A négynapos munkáért 320 K-t fizettek ki a segéderőknek, akik között három ifjómunkás is dolgozott.³¹⁽¹⁵²⁾

1988. XLII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Ifj. Szabó Kálmán: A Tanácsköztársaság könyvtárügyi törekvései Sopronban / 3. A könyvtárszervezés gyakorlati eredményei

3. A könyvtárszervezés gyakorlati eredményei

Mint láttuk, az illetékesek a tanév végéig vártak a költözés megindításával, de a tanítás befejeztével az események felgyorsultak. Június 12-én a népjóléti biztos levelet intézett a rend főnöknőjéhez: „Sopron vármegye és város intézőbizottsága elhatározta, hogy a vezetése alatt álló intézet épületének Széchenyi térre eső részéből az első emelet vármegyei központi könyvtár és olvasó céljára lefoglaltassék. A határozat végrehajtásával az intézőbizottság a tanév végéig várt” – írta Fischl, majd figyelmeztetett, hogy haladéktalanul szabaddá kell tenni az épület jelzett részeit. Utalt arra, hogy a költözést azonnal megkezdik, így már június 12-én igénybe kívánják venni a kapubejárattól balra eső földszinti helyiségeket is. [32\(153\)](#)

A költözéshez meg kellett szerezni Fáber Oszkár vallásügyi likvidáló biztos hozzájárulását is. Fáber az engedélyt megadta, de közölte, hogy az orsolyiták házai, iskolái [258](#) és internátusai a jövőben is oktatási célokra használandók fel, így „a létesíteni szándékozott könyvtár részére lefoglalt helyiségek az iskolaév megkezdéséig feltétlenül kiürítendő”. Ha az intézőbizottság addig nem tudna megfelelő elhelyezésről gondoskodni, úgy – ideiglenesen – az internátus pincéjében helyezték el a könyveket. [33\(154\)](#) A könyvtár legnagyobb gondja, ha nem is véglegesen, de egyelőre megoldódott, kezdetét vehette az oly régen tervbe vett költözés. [34\(155\)](#)

A Soproni Vörös újság így írt július 1-én: „A könyvtár berendezésével foglalkozó közművelődési hivatal ma veszi át a kijelölt helyiségeket, a berendezési munkákat hamarosan megkezdik, úgyhogy öszre egy gyönyörűen berendezett 100 ezer kötetes könyvtár nyílik.” [35\(156\)](#) Forrásaink az első hetekben kivétel nélkül 200 ezer kötetre jósolták az új intézmény majdani állományát, június végén-július elején pedig ennek felét, 100 ezer kötetet említene. Vajon miért?

Az első tervek megszületésekor a közművelődés irányítói igen nehezen tájékozódhattak Sopron könyvtári helyzetéről. Kevés megbízható forráshoz nyúlhattak, az erősen polarizált hálózat feltérképezése nem volt könnyű. A májusban felvett jegyzőkönyvek már biztosabb fogódzót kínáltak, így a valósághoz mindinkább közelítő adatok ismeretében alakult ki a százezres nagyság. Még ez a mennyiség is kérdőjeleket hordoz, mivel a felsorolt gyűjtemények együttes állománya sem haladja meg a 95 ezer kötetet, ez is túlnyomórészt iskolai könyvtári anyag. Az sem kizárt, hogy az új nyilvános könyvtár az iskolai könyvtárak feladatait is elvállalta volna. „Egyelőre az egész első emeletet utalták csak ki ...” – írta Csatai, [36\(157\)](#) tehát úgy tűnik, hogy Gelejiék távlatokban az egész épületet könyvtári célokra szerették volna felhasználni. Gondoljunk a használatbavételi engedély korlátozó záradékára, ehhez az kellett volna, hogy Fáber Oszkár vagy kivételesen eltekint a korábbi megkötéstől, vagy, hogy az oktató-nevelő munkába bekapcsolódó könyvtár így már megfelelné a Fáber táviratában olvasható kritériumoknak. A pontos választ nem ismerjük, de tény, a Fáber-engedély után nincs nyoma, hogy az elhelyezés kérdésében újabb elgondolások születtek volna.

Fáber választ követően lázas sietséggel kezdődött a munka. Már korábban, június 17-én, 18-án, 25-én és július 4-én a helyi lapok útján felszólították a közkönyvtár olvasóit, hogy mielőbb hozzák vissza a kölcsönzött könyveket. [37\(158\)](#) Geleji a szállítások megszervezésével foglalkozott: június 16-án erre alkalmas ládák beszerzéséhez kérte a városi biztos segítségét. Érdeklődött a városi közlélemezési üzem vezetőjénél és két hétre kölcsönkérte a cipőjavító üzemből felhalmozott ládák egy részét. [38\(159\)](#)

Időközben a Kaszinó rendezési, leltározási munkái is befejeződtek, a könyvtár bútorzatára a régi helyen már nem volt szükség. Június 17-én Blum Béla és Geleji Géza – Kiss Jenő jelenlétében – az alábbi bútorokat és egyéb tárgyakat vette át az új könyvtár részére: 1 nagyasztal, 1 íróasztal polccal, 1 álló

íróasztal, 1 kályhaellenző és széntartó, 6 szekrény 63 ajtóval, 12 gipsz mellszobor, 1 mosdó, 1 fogas, 1 ingaóra, 6 szék, 1 tükör, 2 papírkosár, 6 kisszék, 1 hamutartó és 1 tintatartó.³⁹⁽¹⁶⁰⁾ A szervezők nyilván így látták biztosítottnak az alapbútorzat kiegészítését és nyilván az átvett berendezési tárgyak fontossága miatt került sor a korábbi jegyzőkönyv adatainak pontosítására.⁴⁰⁽¹⁶¹⁾

A szállítás, a bútorzat kérdése megoldódott; megkezdődhetett a könyvek átszállítása. Mint Csatkai írta, több héten át hordták szekérrel a könyveket a könyvtár új **259** otthonába.⁴¹⁽¹⁶²⁾ A munkabérfizetési bizonylatokból sajnos, csak szórványpéldányok maradtak meg, melyek tanúsága szerint a munka oroszlánrészét a következő munkások végezték az alábbi napokon:⁴²⁽¹⁶³⁾

- Lederer Márton június 16-án, 17-én és július 1-én;
- Zwaller Károly júniusban a fenti napokon és július 2-án;
- Halvai Lajos júniusban ugyanekkor és július 3-án;
- Fiedler Mihály június 17-én és július egyik első napján;
- Tóth Ferenc június 11-től 16-ig végzett szállítási és szerelési munkákat.

Gelejiéknek az állomány kritikusan leromlott állaga, az elrongyolódott könyvek tömege is sürgős tennivalót jelentett. Már június 23-án alkalmazták Fliegl Pál és Rötzer János könyvkötő szakmunkásokat, hogy folyamatosan javítsák, kössék az elhasználódott köteteket.⁴³⁽¹⁶⁴⁾

A folyamatos munka újabb és újabb megoldandó kérdéseket vetett felszínre, közöttük olyanokat, melyek rendezéséhez magasabb szintű állásfoglalásra, döntésre volt szükség. Így kerültek könyvtári kérdések az intézőbizottság július 9-i ülésének napirendjére: határozat született, hogy a könyvtárban foglalkoztatott munkások bérét hetenként kell kifizetni; a könyvkötők munkadíjának megállapítása előtt meg kell hallgatni az illetékes szakszervezet véleményét is. Arról is döntöttek, hogy a könyvtári takarítónő részére sürgősen lakást biztosítanak, mégpedig az intézmény közelében. Ezen az ülésen rendezték a könyvtárvezetés személyi kérdését is: dr. Kálmán Ernő volt főjegyzőt bízták meg – tapasztalataira való tekintettel – az intézmény igazgatói teendőinek ellátásával.⁴⁴⁽¹⁶⁵⁾ Kálmánt Fischl július 12-én felmentette a népjóléti biztosságnál teljesített szolgálata alól és utasította, hogy 14-én jelentkezzen Lauringer Ernőnél.⁴⁵⁽¹⁶⁶⁾ Csatkai így emlékezett vissza Kálmán Ernő munkájára: „...egész sor munkatársat szervezett maga mellé, általában a felső tízezerből származó hölgyeket, de akikből hamar ki kellett ábrándulnia, amikor megkezdődött a katalóguscédulák szerkesztése ...”⁴⁶⁽¹⁶⁷⁾

Tekintsük át röviden, mi történt a Kaszinó könyvtárában az átszállítást megelőző hetekben? A konkrét célok ismeretében érthető, hogy mielőbb el kellett végezni az alaprendezés és leltározás munkálatait. Utóbbi június 16-án fejezték be, a felvett jegyzőkönyv a következő hiányokat mutatta: a magyar nyelvű munkák közül 13, a németek közül 16, a francia és angol nyelven írtakból pedig 4 mű hiányzott. A lapok közül a Bolond Istók, az Üstökös, a Borsszem Jankó és a Fliegende Blätter néhány évfolyamának nem akadtak nyomára. A munka befejezésének másnapján a könyvtárügyi alosztály tisztségviselői átvették a könyveket.⁴⁷⁽¹⁶⁸⁾ A többszöri felszólítás ellenére is akadtak olyanok, akik fittyet hánytak a lapok felhívásaira, a kilátásba helyezett büntetésre és nem hozták vissza könyveiket.⁴⁸⁽¹⁶⁹⁾

Az átadást követően Kiss Jenő levélben kérte a könyvtárosok méltányos díjazását, végül kihangsúlyozta: „Hiszem és remélem, hogy a Kaszinó Egyesület gazdag könyvtára a jövőben is teljesíteni fogja kulturális misszióját a részben megváltozó olvasóközönség használata által is.”⁴⁹⁽¹⁷⁰⁾ Kiss maga írta, hogy a revíziót

május derekán kezdték, de Fischl az ezt megelőző másfél hónapot is ezzel egyenértékűnek tekintette; ²⁶⁰Kiss Jenőnek 750 K-t utalt ki, Hauer Frigyes, Schwarz Miklós, Boczor Géza és Ziermann Lajos is megfelelő díjazásban részesültek.⁵⁰⁽¹⁷¹⁾

A szükséges bútorokon, könyvanyagon és egyéb eszközökön túl igen jelentős pénzösszeget is áldozott a város könyvtári célokra: ez az összeg – csak a fennmaradt források alapján – közel hétezer koronára tehető, melynek legnagyobb részét munkabérek kifizetésére fordították.⁵¹⁽¹⁷²⁾

Ősszel adták volna át rendeltetésének az új megyei-városi könyvtárat, így a nagy mű torzó maradt csupán. Augusztus 2-án a népjóléti biztos még kiutalt 3000 K-t, de két nappal később a város és a vármegye magyar művelődési hivatalától utasítás érkezett Kálmán Ernő részére, hogy a „változott politikai viszonyokra való tekintettel” a munkálatok azonnal beszüntetendők.⁵²⁽¹⁷³⁾

Hamarosan megkezdődött a koncentrált könyvanyag széthordása és ami megmaradt – a régi közkönyvtár könyvei – nemcsak jelképesen süllyedt ismét mélyre: az internátus pincéjében várta, hogy a hatalomra jutott ellenforradalmi rendszer valahol helyet szorítson a köz könyvtárának.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Szita Szabolcs: Adalék a Szociáldemokrata Párt Sopron környéki tevékenységéhez (1932–1944)

Szita Szabolcs: Adalék a Szociáldemokrata Párt Sopron környéki tevékenységéhez (1932–1944)

1932-ben már három éve tartott a gazdasági válság okozta kegyetlen nyomor, amely Magyarországon a dolgozó tömegek egyharmadát az éhhalál küszöbére szorította. Az állandósult munkanélküliség, a sokszor kilátástalannak látszó időszak sokakra demoralizáló hatással volt. A sorsfordulókat próbált, a nemzetközi vagy hazai politikai küzdelmek acélosító iskoláját megjárta ugyanakkor harcrakész maradt. Vele együtt a szervezett munkásság nagyobb része tudatosan látta (vagy ösztönösen érezte), hogy a fasiszmus, Gömbös politikája a munkásmozgalom legális részének is végveszélyt jelent.

Előző évben a Szociáldemokrata Párt széleskörű falusi szervezőmunkát indított meg, amely az 1930-ban elfogadott szociáldemokrata agrárprogram nyomán nagy jelentőségű volt a falvak politikai, mozgalmi életének fellendülésében. 1931-ben 273 SZDP szervezet működött falun és 50 szociáldemokrata jutott be újonnan a községi képviselőtestületekbe.¹⁽¹⁷⁴⁾ A párt agrárprogramja, a válság alatti radikális hangvétele a falusi agrárszegénységben megnövelte az SZDP iránti bizalmat.

E fellendülésről, majd a fokozatos visszahúzódásról, a falusi munkában bekövetkezett visszaesésről tanúskodik egy 53 lapnyi iratgyűjtő, melyben 1932 elejétől maradt fenn Soprontól délkeletre fekvő egyik község, Kópháza²⁽¹⁷⁵⁾ szociáldemokrata pártszervezetének levélváltása az SZDP országos központjával. Az iratgyűjtőben³⁽¹⁷⁶⁾ zömmel olyan levelek vannak, melyeket nem betűvetéshez idomult kezek vetettek papírra. Nehézkes, sokszor dülöngélő sorokat betűzhetünk itt embertpróbáló idők falusi tanúságtételeiről.

²⁶¹A dokumentáció nagyrésze irkalapokra, kalendáriumlapra, vagy éppen adókimutatási ív hátoldalára íródott. Az első lapok arról adnak számot, hogy Kópházán „újra kezdik fejleszteni a szociáldemokrata szolidaritást a szebb napokért és a boldog jövőért.” Az SZDP Országos Titkárságának címzett

beszámoló⁴⁽¹⁷⁷⁾ szerint a kópházi szervezetnek ekkor 80 tagja volt, akiknek egy-egy új tag szervezését tűzte ki évi feladatul a helyi vezetőség.⁵⁽¹⁷⁸⁾ A munkanélküliség okozta tagdíjhátralék miatt egyidejűleg a központ⁶⁽¹⁷⁹⁾ megértését kérték, a fizetési haladékokat meg is kapták. Márciusi levelében Knull Károly napszámos (Kópháza 201) közölte, hogy a párt lapját, a Népszavát Feldmann Sándor trafikos árusítja a községben. Ezidőben jött létre a peresztegi SZDP csoport is Koller Mihály vezetésével.

A 149., 150. és a 151. sz. ház Kópházán (Domonkos Ottó felvétele 1954-ből)

1932. április 22-én Ferenczy János, az SZDP Sopron városi titkára fordult levéllel a központhoz. Ebben többek között figyelemre ajánlotta a horvát anyanyelvű Michtits Vince Proletár tavasza című, magyarul írt, a falusi szegények életviszonyairól, tudati tükröződéseiről tanúskodó versét.⁷⁽¹⁸⁰⁾ „Ha lehetséges, közöljék a Föld és Szabadságban,⁸⁽¹⁸¹⁾ ²⁶²mert az igazi falusi lelket szólítja meg.” – javasolta Kis elvtársnak⁹⁽¹⁸²⁾ Ferenczy. Ebben a hónapban számoltak el a tagbélyegekkel a kópházaiak, egyben újabbakat is kértek.

A várt tavasz, a „peticionáló mozgalom” nem hozta meg a remélt munkalehetőséget.¹⁰⁽¹⁸³⁾ Két májusi levél, mint jajkiáltás tanúskodik az elkésérítő falusi állapotokról.¹¹⁽¹⁸⁴⁾ „Segítségért hová forduljunk? Koldulni, lopni és rabolni nem szabad, csak éhen szenvedni, nyomorban imádkozni.” Az előljárárság „ínséglist” osztásával igyekezett a nyomoron „enyhíteni”, de sem ezzel, sem „az üres ígéretekkel nem lakhatunk jól” – panaszták a kópházaiak.¹²⁽¹⁸⁵⁾

A boglyarakás mellett időleges bevételt a májusi gyöngyvirág és a sóska árusítása hozott. A kópházi nincstelenek így módon jutottak némi pénzhez a soproni piacon. A nyomor elviselhetetlen – panaszkolta Michtits Vince levélben és rímbe faragva egyaránt – minden második nap eszünk valamit, a ruhánk csupa rongy és folt. A súlyos viszonyokat feltáró kópházi levelekre az SZDP központ válasza¹³⁽¹⁸⁶⁾ arra szorítkozott, hogy „a változás ... a dolgozó emberek összességének az összetartásától és szervezettségétől függ.” Az egységes fellépés érdekében kell „pártszervezeteinket erősíteni és mindent elkövetni, hogy azonos érdekű társadalmi rétegek a mi pártunkhoz tartozzanak.”

Az SZDP Titkárság e levele figyelemreméltó adalékot tartalmaz a kópházaiak kapcsolatairól. A községi SZDP szervezet jelezte, hogy a határontúli Volksfunk c. lapot akarja előfizetni, de a titkárság ezt nem ajánlotta „mivel a határon szigorú cenzura működik, az elvtársak nem fogják megkapni a lapot.”

Augusztus elején a kópházaiak egyik érdekvédelmi ügyében ismét Ferenczy János emelt szót az SZDP központnál. A választ Knull Károly kópházi napszámos címére kérte. Nevezett az ottani pártszervezet elnöke, igen derék elvtárs – írta Knullról a soproni párttitkár.¹⁴⁽¹⁸⁷⁾ E hónapban a továbbra is tartós gazdasági nehézségek miatt a községi SZDP szervezet azt kérelmezte, hogy a tagdíjat három havonta küldhessék, mivel „a proletár garasok alig jönnek.” A titkárság „a lehetetlenül rossz gazdasági viszonyok miatt” teljesítette a kérést.

A falu súlyos anyagi gondjairól tanúskodik, hogy 1932-ben négy Népszavát fizettek elő a kópházaiak, a következő évben csak egy példány járt. A titkárság kérte a községi pártszervezetet, fejtessen ki agitációt a Népszava mellett. A válasz szerint ezt folytatják, s „mihelyt valami munkához jövünk, több Népszava előfizető lesz Kópházáról.” Akciót indítottak a Kautsky-füzetek és a Munkáskórus c. kiadványok terjesztéséért is. A nincstelenség azonban behatárolta lehetőségeiket; 1934-ben nem sikerült az SZDP jelvényeket érvényesíteniük. Itt meg kell jegyeznünk, hogy a szomszédos Sopronban sem volt biztatóbb a mozgalom helyzete. 1934. április 5-én a belügyminiszter öt soproni szociáldemokrata szakcsoport működését – elnéptelenedésre hivatkozva – megszüntette.¹⁵⁽¹⁸⁸⁾

1934 őszén a kópházi szervezet nagyobb pártrendezvény lebonyolítására készült. Október 14-re központi előadó kiküldetését kérték „Zuschlag vagy Malasits elvtársat.”²⁶³ A központ válasza: Zuschlag elvtársat küldjük a filléres gyorssal.¹⁶⁽¹⁸⁹⁾ Novemberben újra a sajtó, a kiadványok miatt zajlott levélváltás. Ekkor – mint a következő évben is – 21 db Népszava kalendáriumot kért a kópházi pártszervezet, a terjesztés módszereként újfent a házi agitációt jelölték meg. Az 1935. évi megrendelésüket Kálcsik János, Egresits Gyula, Knull Károly és Michtits Vince aláírása hitelesítette.¹⁷⁽¹⁹⁰⁾

A következő három esztendőből¹⁸⁽¹⁹¹⁾ az iratgyűjtőben nem maradt dokumentum. A sorban Ferenczy János 1938. március 7-én kelt levele következik, mikor is Ferenczy jelezte az országos titkárságnak, hogy „a kópházi pártszervezet megkezdte működését.” 100 db Föld és Szabadság bélyeget (földmunkás bélyeget), 50 db ilyen tagsági könyvet igényelt a kópházaiak részére, „mivel a többi felszerelés a pártszervezetnél rendelkezésre áll.” Az értékeket és a leveleket Egresits Gyula, Kópháza 180. sz. alá javasolta küldeni az SZDP soproni titkára.

Az SZDP központ postafordultával erősítette meg Egresits Gyula megbízatását. Egyben azt kérte, „kövessen el mindent, hogy a pártszervezet kiépüljön és megerősödjön.” Áprilisban Michtits Vince számolt be a központnak a helyi szervezetről, amely a helyileg is erőteljesen növekvő német befolyás árnyékában állt talpra. Az SZDP-tagokat nem lehet tévútra vezetni – írta levelében – „bár kevesen vagyunk, de erősek.” Soraiból arra következtethetünk, hogy a környező falvakban is próbálkoztak a párt megszervezésével.

„Kópházán még tűrhető a nép, de Harka, Balf és Rákos községek egészen meg vannak zavarodva. Hiába agitálunk, nem hisznek nekünk.” A Michtits-féle helyzetelemzésre küldött központi válasz¹⁹⁽¹⁹²⁾ azonban mindössze arra intett hogy „arra az időre kell most felkészülni, amikor a szociáldemokrata munkásság politikai és gazdasági tevékenységét szabadon kifejtetheti.”

A kópházaiak az 1939. év eleji elszámolásban az 1938. évből 50 bélyeget küldtek vissza és 1939-re újabb százat kértek. Levelükben megjegyzik, hogy „több tagot nem tudtunk összetoborozni, mert a nálunk és környéken élők többnyire külföldön dolgoznak, Németországban.” Az elszámolást nyugtázó válasz²⁰⁽¹⁹³⁾ érezhetően a nyilas veszély jegyében fogant. Bár „örömmel” értékelte „az elvtársak hűséges kitartását a szociáldemokrata párt mellett” ugyanakkor arra intett, hogy „a jövőben sem szabad megteveszteniük magukat bármilyen hangzatos jelszavak által sem.” Február 21-én arról értesítették Knull Károlyt, hogy Zuschlag²¹⁽¹⁹⁴⁾ elvtárs a soproni munkásotthonba készül, kéri a kópházaiak képviselőjét a soproni munkásotthonba „megbeszélés céljából.”

A levelezésből kitűnik, hogy a kópházi pártszervezet tagjai a német és magyar nácik fokozódó nyomása alatt, kiélezett politikai helyzetben álltak helyt. Az 1940. évi elszámolás során ismételten hitet tettek a mozgalomhoz való tartozásuk, elkötelezettségük mellett. „Minket már többször megverték doronggal és boxerrel” – írták – de „mi maradunk annak, amelynek éltünk, a szociáldemokráciának.” Ezúttal csak 28 bélyeget küldtek vissza és újabb százat kértek. A beszámolóra küldött központi válasz²²⁽¹⁹⁵⁾ ²⁶⁴a korábbiakkal csengett össze:... „higyjék el az elvtársak, érdemes a szocializmusért szenvedni, mert egészen kétségtelen, hogy ezekben a súlyos történelmi időkben érik a mi kalászkodásunk is... Csak így tovább a megkezdett úton.”

1940. december elején a kópházaiak arról értesítették a pártközpontot, hogy összejöveteleik megritkultak. A pártszervezet tagjai közül többeket bevonultattak, mások Németországba kerültek dolgozni. A központtól levelükre helyzetelemző kérdőív érkezett. A kérdésekre Michtits Vince és Egresits Gyula küldött választ. Szűkreszabott véleményük szerint a párt sorvadását a nyilas mozgalom okozza, a pártépítés a szociáldemokrácia ellen felszított gyűlölet miatt stagnál. December végi levelükben²³⁽¹⁹⁶⁾ ugyanakkor arról biztosították a központot, hogy „...a mi tűzünk nem aludt el.”

A felmérés után küldött központi levelek alapvető hangvétele a további türelemre, alkalmazkodásra és kitartásra való buzdítás.²⁴⁽¹⁹⁷⁾ 1941–1942 fordulóján a nyilasok egymás közti marakodásáról tájékoztatják a kópházaiakat. Az 1942. és 1943. évi levelezést egyaránt szóvirágokkal tűzdelt, „mértéktartásra” szólító, „a jobb szociális világrendben való reménység” jegyében fogant központi levelek jellemzik. Az 1943. év végéről fennmaradt elszámolás arról tanúskodik, hogy ötven pártbélyegből 48-at adtak el Kópházán, valamint értékesítették az 1944. évi Népszava naptárakat.

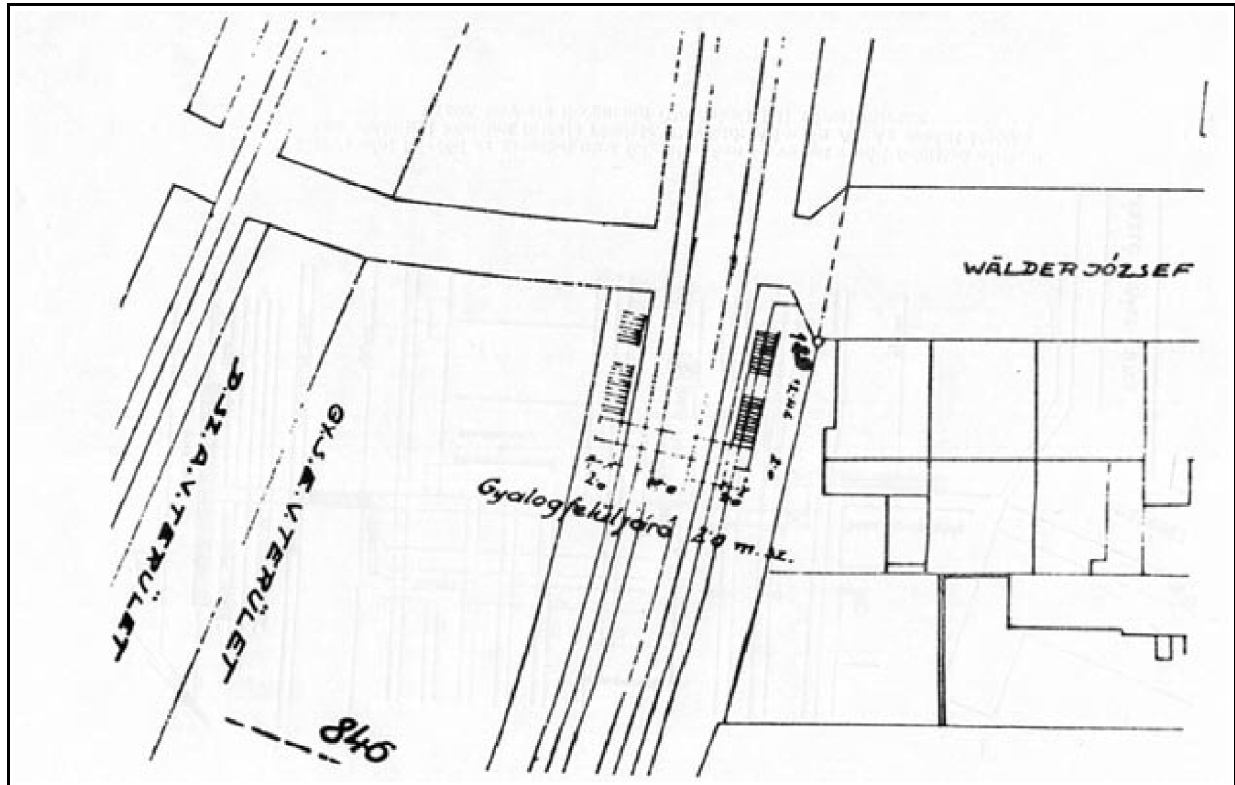
A levelezés 1944. január 5-én, egy Kópházán kelt levéllel szakadt meg. Ez alkalommal a szervezet helyi vezetői kifejezték óhajukat, hogy „ebben az évben Kópházán is több tagunk lesz.” Az 1944. március 19-i német megszállás, majd a nyilas terror azonban megakadályozta a terveket. Csak a felszabadulás után nyílt új lehetőség a munkásmozgalom kópházi osztaga számára. A demokratikus kibontakozás, az újjáépítés első vonalában küzdők között²⁵⁽¹⁹⁸⁾ újra ott találjuk a munkáspártok vezetőségeiben Egresits Gyula, Kálcsik János, Knull Károly és Michtits Vince nevét.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Hárs József: Út és vasút külön szintű keresztvezése Sopronban

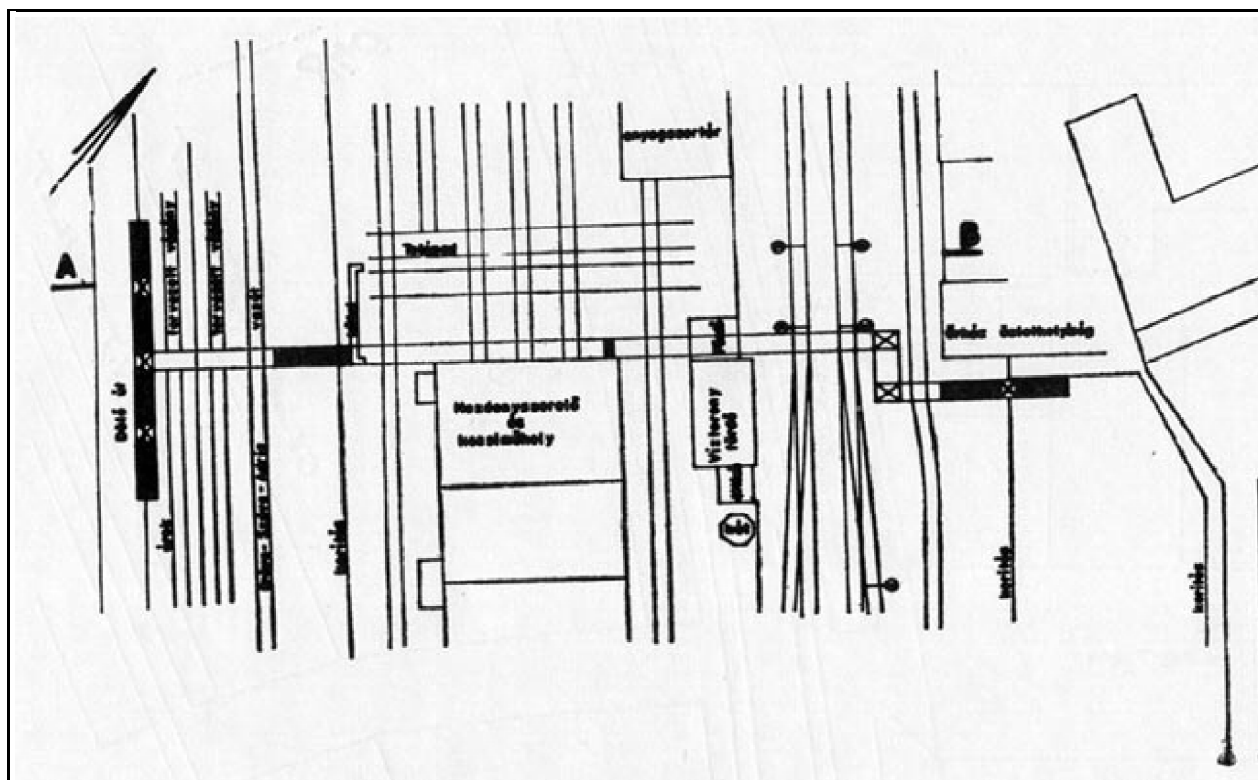
Hárs József: Út és vasút külön szintű keresztezése Sopronban

(Egy előadóiülés összefoglalója)

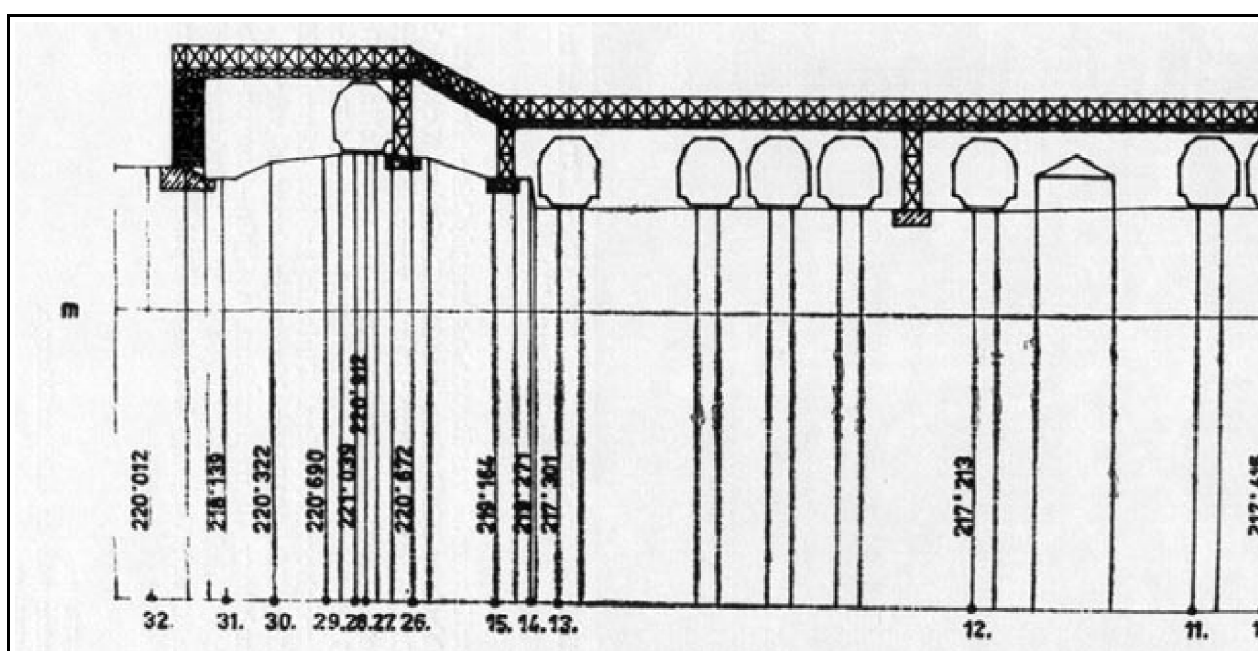
1. Az Építőipari Tudományos Egyesület soproni csoportja és a Soproni Városszépítő Egyesület művészeti és helytörténeti szakbizottsága rendezésében 1987. november 24-én előadásokra került sor. A MTESZ székházában, a szakma nagy érdeklődésétől kísértén, ismertették a tervezők a hivatalosan Frankenburg úti külön szintű keresztezés néven szereplő létesítmény múltját és jelenét.

2651. Helyszínrajz a Wälder József utcában tervezett vasúti felüljáróról. Sopron, 1928. IV. hó. (Részlet, az eredeti léptéke 1:1000, dokfotó: Adorján A.)

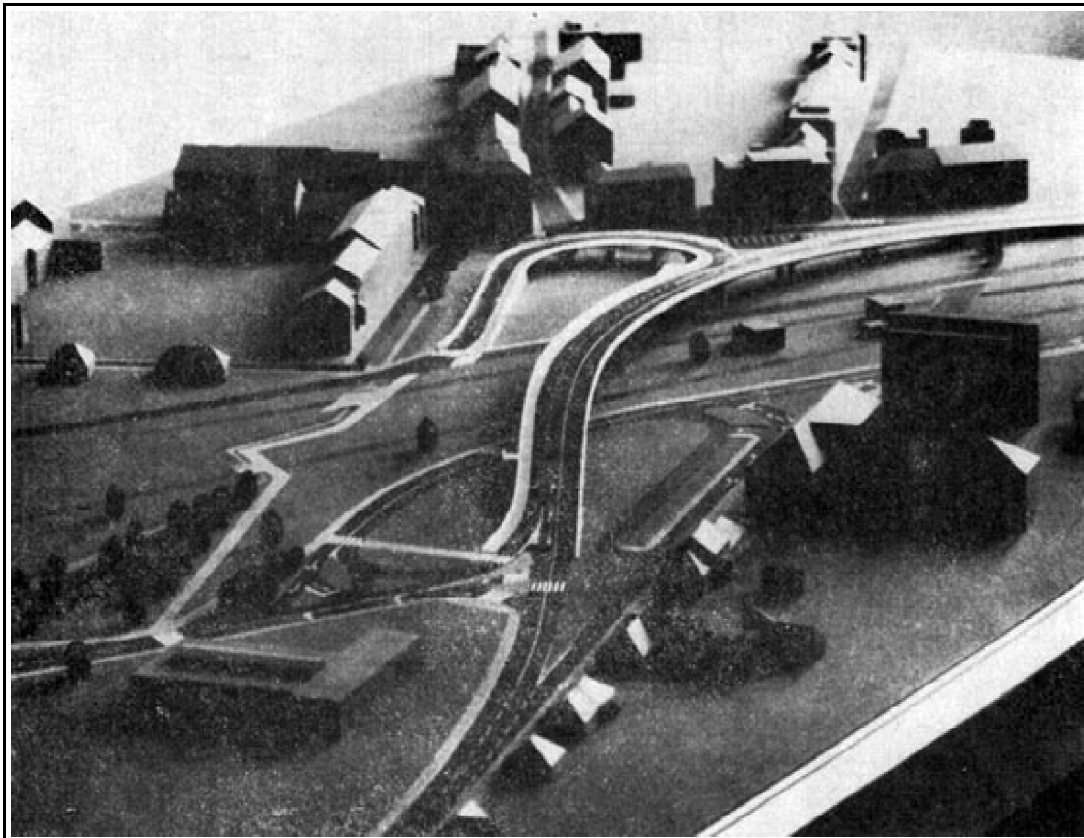
2662. Helyszíni felvétel az Erzsébet utca folytatásában tervezett vasúti felüljáró céljából. (Az eredetiről készített tusrajz részlete. Dokfotó: Adorján A.) Az eredeti léptéke 1:500, tervezte Bergmann (Boronkai) Pál városi mérnök

2673. Hossz-szelvény az Erzsébet utca folytatásában tervezett vasúti felüljáróról. A 2. helyszínrajz A-B metszete.

(Az eredetiről készített tusrajz részlete. Dokfotó: Adorján A.) Sopron, 1929. január 21. Bergmann sk.

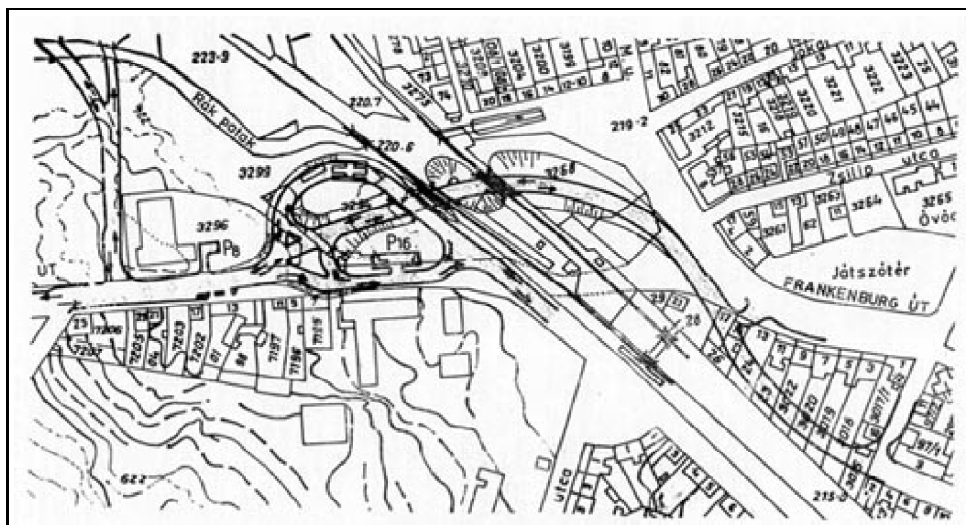
A vasúton átvezető gyalog- és kocsijárók évszázados problémáiról Hárs József beszélt, a jelenlegi vasúti pályák alatt vezetendő mélyített közút (nem egészen pontos megfogalmazással: aluljáró)¹⁽¹⁹⁹⁾ beruházásának eseményeit Szóka Sándor, a város műszaki ²⁶⁸osztályának csoportvezetője sorolta elő. Fábiánkovits Ferenc ÉTE-titkár és szerkezettervező már köszöntőjében megindokolta, hogy miért adták be a felüljáróval szembeni ellentervüket, s hogyan sikerült az utolsó pillanatban megakadályozni, hogy a körülményekkel nem ismerős idegen tervezők környezetromboló és nem esztétikus elképzelése váljék valóra. Később tervek és vetített képek segítségével hozta közelebb a hallgatósághoz azt az elképzelést, amely már kezd kirajzolódni a Frankenburg út–Béke út–Ady Endre út–Mártírok útja térségében. Ezt egészítette ki Simonics András út- és közműtervező, valamint Hámosi Gábor közmű- és parktervező beszámolója. Az alábbiakban röviden összefoglaljuk az elhangzott előadásokat.

4. A Frankenburg úti felüljáró makettje, 1985. (Városi Tanács műszaki osztálya. Fotó: Báthory T.)

2. A városon keresztülvezető vasútvonalak megépítése átvágta az addig megszokott lövéri utat. Odábbhelyezéséről és a vasút költségére történő bővítéséről hozott határozatot a város közgyűlése 1876-ban.²⁽²⁰⁰⁾ Alul- vagy felüljáró tervezésére korán, a Wälder-féle városrendezési terv keletkezésekor (1905) gondoltak.³⁽²⁰¹⁾ Jelzi ezt már az a tény is, hogy a Felkelő út (ma József Attila utca) a régebbi Erzsébet (ma Köztársaság) utca tengelyének meghosszabbítása. Tudunk az ide képzelt átvezetés tervezési munkálatairól is. A közgyűlés 1915-ben kimondja, hogy a város „az Erzsébet utca meghosszabbításában, mintegy 80 m hosszban, a Győr–Sopron–Ebenfurti és a Déli Vasút vágányai alatt egy aluljárót létesít, és

ezen aluljáró tervének és költségvetésének kidolgozásával a győri Vagongyárat és a Pitter és Brausewetter céget bízta meg”.[4\(202\)](#)

[2695.](#) Az épülő létesítmény helyszínrajza

[270](#)Az előmunkálatokat (felmérés, tervek készítése, talajvizsgálat) a következő évben el is kezdik.[5\(203\)](#) Az alul-átjáró c. cikk írója örömmel közli, hogy alaptalan volt a félelem: ötméteres mélységben sem találtak talajvizet.[6\(204\)](#)

A városi tanács abban bízott, hogy a frissen felépített kaszárnya (a későbbi Rákóczi-hadapródiskola a mai József Attila lakótelep helyén)[7\(205\)](#) érdekeltté teszi a honvédelmi minisztériumot az építkezés támogatásában. A háborús gazdálkodás ezernyi megkötöttsége közepette azonban nemcsak a pénz, hanem az ember és az anyag is hiányzott: a kivitelezés elakadt.[8\(206\)](#)

1927-ben háromszázötvenhárman írtak alá egy kérvényt, amelyben intézkedést sürgetnek az Alsólővér utcánál a „forgalombénító” tolatások ellen, ill. egy gyalogosok számára építendő híd érdekében.[9\(207\)](#) A síneken túli városrész akkor már annyira terjeszkedett, hogy a tanács valóban fontolóra vette, 48 000 P-s költséggel, a kérelem teljesítését. A beható tanulmányozás azonban igen sokáig húzódott. Felüljáró híd az Erzsébet utca tengelyében címmel, a Soproni Hírlap 1932. február 4-i számában, szemére vetik a városnak, hogy egy olcsó vashíd-vételt elmulasztott, de még mindig volna másik lehetőség, gyalogosok számára. Kocsik közlekedésére alkalmas híd viszont a Wälder József (ma Batsányi) utca–Alsólővér (ma: Alsólővér) utca között volna a leggazdaságosabb.

Az állomás alatti alagút terve 1933-ban merült fel megint. Az Oedenburger Zeitung értesülése szerint[10\(208\)](#) a kereskedelmi miniszter már meg is bízott egy MÁV-főfelügyelőt a helyszíni tájékozódással, és a tervek elkészítésével. Az újságíró javasolja: használják fel a motorverseny idejére emelt két fahidat. Ezek alkalmazását alighanem tűzvédelmi okok tették lehetetlenné. A sínek feletti gyalogos átkelő először 1967-ben valósult csak meg, a vasút villamosítása miatt azonban 1987-ben le kellett bontani.

A város két része közötti zavartalan összeköttetés életszükséglet. Gondoljunk a mentőkre, tűzoltókra, mert a vasútnak ezekkel szemben is abszolút előnye van (volt már olyan eset, hogy tűzoltóink tehetetlenül nézték

egy raktár égését, mert a piros jelzés miatt nem kelhettek át a síneken).

3. Az 1962-ben készült, valamint a jelenleg érvényes általános rendezési terv egyaránt a Frankenburg út térségében határozza meg a külön szintű keresztezés helyét, mert itt kell a legkevesebbet bontani. A MTESZ 1965-ben pályázatot írt ki, majd az UVATERV 1968-ban tanulmánytervet készített. A költségeket akkor 120 millió forintba becsülték.

A munka végre bekerült a VI. ötéves terv feladatai közé azzal, hogy áthúzódik majd a VII. ötéves tervbe. Költségeiből úgy sikerült valamelyest lefaragni, hogy az eredetileg 242 m hosszú híd 164 m-re rövidült. Így is igen magasak voltak a várható kiadások. A meghívásos országos pályázaton ez utóbbi kivitelezését nyerte el a Budapesti Hídépítő Vállalat, 98,4 millió forinttal. A létesítmény, a járulékos költségekkel együtt, ennél jóval többbe került volna, de az már más vállalatok feladatához tartozott.

1985. november 14-én volt az eredményhirdetés. Ezzel egyidőben jelentkezett a Soproni Városszépítő Egyesület, az ÉTE helyi csoportja és a GYŐRITERV soproni irodája az aluljárós változattal, amely 30%-os megtakarítást ígért. A város vezetői voltak annyira rugalmasak, hogy a váratlan ötletet nem söpörték le az asztalról, hanem – fórum keretében – kikérték a soproni műszakiak véleményét. A megjelentek [271](#)elkötelezték magukat az új mellett, még arra az esetre is, ha mégsem sikerülne a költségek mérséklése. A terv környezetvédelmi és városképi szempontból annyival előnyösebbnek látszott, hogy a városi végrehajtó bizottság 26/1986/III. 4. VB. sz. határozatában az aluljáró mellett döntött.

A tervezés elhúzódtott. A korábban pályázatot nyert kivitelezővel csak 1986. december 17-én tudták aláírni az új szerződést. De addigra már biztosították számára a munkaterület egy részét, s a felvonulás, majd a földmunka elkezdődhetett. Most meg az okozta a nehézséget, hogy nem volt elég embere az építésvezetésnek, a fegyellemmel is baj volt, s az import-korlátozások miatt az előregyártott vasbeton hídelemek elkészülése váratott magára. A készültségi fok 1987 végére 30–35%-os volt, a tervezett 42% helyett. A lemaradás, a GYSEV-vonal további villamosítása miatt, esetleg még növekedhet is, mégis van remény arra, hogy a kikötött határidőre – 1988 végére – készen lesznek.

4. A felüljárós megoldás hasonlatos lett volna azokhoz a hosszú részsűk közé emelt hidakhoz, amilyenek elhagyott területeken ívelnek át az autópályák felett. Ez a főhíd, a leágazásokkal együtt, teljesen elnyomta volna még az egyetem magas épületeit is. Az új változat viszont csak hídkorlátjaival emelkedik a meglévő terepszint fölé.

Simonics, Fábiánkovits és Hátori tervének lényege az, hogy a Csengery utca–Csatkai Endre (Múzeum) utca találkozásától induló fő útvonal kb. 5 m-nyire mélyített útként keresztezi a két meglévő vasútvonalat, valamint a Béke út újonnan kiképzett hurkos kapcsolatát az Ady Endre úttal. Ez három rövid vasbeton híd építését teszi szükségessé. A Mártírok útja így a SOTEX épületének terasza mellé kerül, s nyugati végére a Rák-patak új áthidalását határozták el. A gyalogosok és a kerékpárosok részére tervezett aluljáró közel a Bajcsy-Zsilinszky út tengelyéhez található, nyugat és kelet felé rámpás kivezetéssel. És természetesen két – szinte csak átereszt méretű – híddal a vasút számára.

5. A létesítmény csapadékvíz elvezetését gravitációs zárt csatornázás biztosítja. Ennek építése részben rekonstrukció, mert az eddigi alulméretezett egyesített csatornázás helyett megfelelő elválasztott rendszer jön létre, amely az útmélyítés csapadékvizét is természetes lejtéssel képes a Rák-patakba vezetni. Az Erzsébet-kert és a Május 1. tér összekötésével összefüggő „zöldfolyosó” alakul ki, amelynek fontos szerepe lesz a város levegőjének felfrissítésében. A mély vezetőségű útpálya azon kívül még a környező lakások és

kollégiumok zajvédelme szempontjából is előnyös.

Hogy közlekedésileg mennyire váltja be a hozzá fűzött reményeket, az a használat során talán abból fog kiderülni, hogy az Alsólövért utca-Batsányi utca közötti jelenlegi átjárót akkor majd mennyire veszik igénybe. Ott ugyanis, a tolatások miatt, továbbra is dugók keletkezhetnek. Szakemberek véleménye szerint idővel szükség lesz még egy zavartalan átkelőhelyre. Talán ott, ahol egykor őseink is elképzelték.¹¹⁽²⁰⁹⁾

1988. XLII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Keszei Dénes: „A Nagycenken fekvő katonaság”, avagy „A letelepedett hadi sereg”

272 Keszei Dénes: „A Nagycenken fekvő katonaság”, avagy „A letelepedett hadi sereg”

Helytörténeti irodalmunkban a török idők végéről (1673) ilyen megjegyzés olvasható: Örökösen átvonuló és telelő, garázda, idegen katonaságtól sokat szenvedett a lakosság. Ugyanezen időben a gróf Draskovich Miklós kezére került volt Nádasdy-birtokokon – a Sárvár–Felsővidéki községekben, ahova Cenk is tartozott – a német katonaság sokszor novembertől májusig „telelt”, s a lakosság kötelessége volt őt tűzfával, szalmával és gyertyával ellátni.¹²⁽¹⁰⁾ Egy 1767. évbéli községi beszámolóban pedig ezt olvashatjuk: „A transennákkal (átvonuló katonaság) gyakran terheltetünk.”

Tudni kell, hogy azon időben a katonaság – laktanya híján – az év egy részében, gyakran a felében a községekben kvártélyozott. A helybeli fiatalokat nagyon messze vitték katonáskodni, legtöbbször idegen országba. Ezt mutatja az ilyen községi feljegyzés: „Simon Mihályné egyik fia hadakba menvén. Él-e, hal-e, nem tudatik” (1725). A névjegyzékekben mindig megjegyezték, ki katona: Kis János katona (1820); avagy: Katona Tóth István. A községbe került katonák zöme viszont idegen volt, főleg osztrák és cseh. A legénységet egyenként szállásolták el a lovakkal együtt, étkezést is kellett biztosítani.

Egy 1784. évi tüzeseti kivizsgálás²⁽²¹¹⁾ jellemzően rávilágít az akkori helyzetre: Molnár Jánosnéhoz (mai Soproni u. 13. sz.) beszállásolt osztrák katona május elsején egy pajtásához ment. Azalatt egy Spacsek nevű cseh katona az ablakon benézett az éppen ebédező asszonyhoz. Bekérekedett, sőt az asszonnyal együtt ebédeztek, amikor megérkezett a nála „gvardirozó” katona. Az mindjárt rátámadt a másikra, mit keres az ő kvártélyán, és miért eszik ott? Öltre mentek, s karddal is verekedtek. Az asszony kiszaladt az utcára, és behívta az arra sétáló Stadlman nevű katonát, aki a kardot elvette tőlük és eldugta. Azzal el is ment. Az osztrák ezután az asszonynak esett, és öklével verte, két kanalat is összetört rajta. A segítségére siető szomszéd ekkor a hadnagyért szaladt, aki két káplárt küldött a katonáért és áristomba vitette. Mikor kísérték, még ezt kiáltotta németül az asszonynak: „Ha én nálatok maradok kvártélyon, jaj lesz neked!”

Tizednapra, hajnalban a házban tűz támadt, több ház is leégett. A kihallgatott tanúk vallomásából kitűnt, hogy a katona volt a tettes. A padláson alvó gazda vette észre a tüzet. Egy tanú az éj közepén látta, hogy a másik szobából a katona kiment, és a lovát is sietve kiszabadította az istállóból.

A tisztek részére külön házat építettek. Az 1740. évi feljegyzés szerint „Bene Miklós helyére (mai Gyár u. 46.) most kvartélyozó tisztnek ház építtetett.³⁽²¹²⁾ A Dominium (uradalom) építtette, s az uraságtól 80 frt-ért bírták a helyet.”

A tisztház javítása a községre hárult, mert 1765-ben már ezt írták: „Az uraságtól várna a helység valami

kevés segédelmet, ha mást nem, csak a kvártélyozó kapitány épületének javítását. Úgy látszik, ezt nem várhatták el Széchenyi Antal gróftól.

Az 1800-as évek elején megváltozott a katonai elszállásolás és étkeztetés módja. A csapatokat csoportosan helyezték el, és a községnek kenyér, zab, széna és szalmaadagokat kellett szolgáltatnia. A francia megszállás előtti időkből származó kimutatásból⁴⁽²¹³⁾ 273 vettük az adatokat: „A letelepedett hadi sereg számára kiszolgáltattott kenyér, zab, széna és szalma adagokról 1805–1806:

Nagycenk: Filázt Ádámné 1 q kenyér; Tiendl József 1 q 55 kg kenyér; Stógl mészáros 4 q kenyér stb.

A 98 fő leadott összesen 54 q 80 kg kenyeret, 354 porció zabot, és 1052 porció szénát. Kiscenken: 28 fő adott 15 q kenyeret, 320 porció zabot és 451 adag szénát.

A porció is nagy teher volt a jobbágyságnak. Mutatja egy 1809-ben kelt, a grófnak címzett beadvány, amelyben ezt írták: ...A porció és egyéb terhes kifizetések is rajtuk. Valóságosan nagy szegénységben vagyunk. Többen vannak, akik a mindennapi kenyérre nem virradnak, mint akik virradnak.”

Széchenyi Ferenc gróf már 1806-ban, a francia részről fenyegető veszedelem hírére ezeket írta Pap Ferenc jószágkormányzónak:⁵⁽²¹⁴⁾ „Tibolt járja a falvakat, és a felkelő tiszteknek fát, bort, étkezést biztosítson az uradalmi vendéglőkben. Ha a tisztek elégedettek, nem hagyják a legénységet sem kárt tenni.” Mikor 1809-ben járszági felkelők érkeztek a faluba, a tisztek a gróf utasítására az uradalom vendégasztalához voltak hivatalosak, a legénységnek pedig vasárnaponként 1–1 icce bor járt.

Ferenc gróf később is igyekezett kedvezni a katonaságnak, főleg a tiszteknek. 1811-ben pl. ezt írta Bécsből Pap Ferencnek: „Némelykor a kapitányt és a hadnagyot – az asszonysággal együtt – kérje magához ebédre, a katonaság pedig újév, farsang és húsvét idején adjon ajándékot: a strázsamesternek 3, a káplároknak 2–2, a közlegényeknek pedig 1–1 forintot”.

A következő évben sem feledkezik meg a katonaságról. Levelében ez áll:⁶⁽²¹⁵⁾ „A cenki kapitánynak – most, elmenetelük idején – egy akó bort, a katonaságnak pedig a szokásos adagot adassa meg az úr, és ezt repetáltassa újesztendő és húsvét napokon. Szüret alkalmával pedig küldjön a kapitánynak egy puttony szőlőt.” Az 1816-os kasznári számadásában ez áll: „A Nagycenken fekvő katonaságnak ajándék.”

A tisztházat 1815-ben katonaháznak írják. Amikor üresen állt, a vármegye ellenőriztette állapotát. Az 1832-ben kiküldött Horváth Zsigmond biztos az alábbi jelentést küldte a nemes vármegyének: „A nagycenki kvártélyháznak mindennemű tartalma a legjobb rendben vagyon. A katonatiszt számára kirendelt kvártélyház a tulajdonos által jó karban tartatik.”

1849-ben, a világosi fegyverletétel után ismét megváltozott a helyzet. Az elnyomatás éveiben az országot megtömték idegen katonasággal, német és cseh hivatalnokokkal. A községet egy dragonyos század szállta meg, és minden házhoz 1–2 katonát szállásoltak el. Sok háznál külön katonaszobát építettek számukra, hogy a hosszú megszállás alatt ne kelljen velük egy fedél alatt lakniuk. Még ma is áll egy ilyen házika a Gyár utcában.

A tisztház mellett lóistálló volt. Egy 1863. évből való feljegyzés szerint a katonaisztállóból a trágyát az uradalomnak adták a világításhoz szükséges olaj fejében.

1877-ben „a vármegye házának” nevezik a tisztházat. Ez időben már pandúrok, majd utódaik, a csendőrök laktanyája volt. 1889-ben a vármegye eladta a Ragats-családnak. A két világháború között az ún.

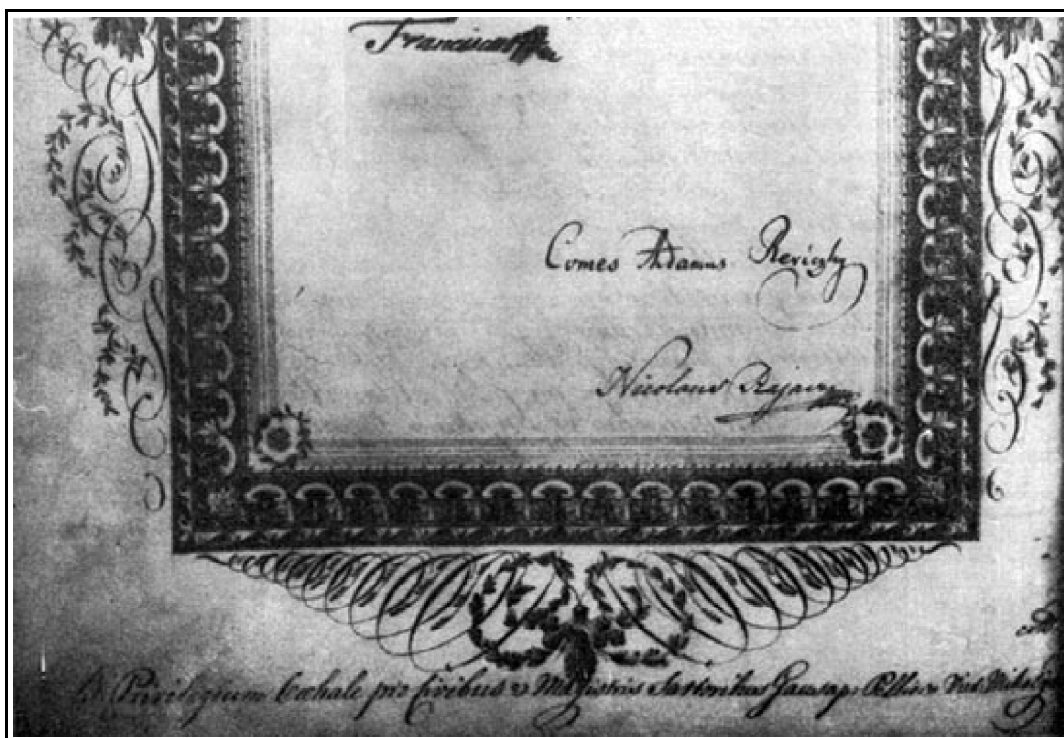
vámbemondó őr székelt itt. A ház még ma is áll, a Ragats-utódok laknak benne.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Kiss Jenő: A mihályi céh 1828-ból származó királyi oklevele

274 Kiss Jenő: A mihályi céh 1828-ból származó királyi oklevele

Mihályi, Sopron vármegyének ez az Árpád-kori települése – ahogy a rendelkezésünkre álló történeti adatokból kiderül – már a XVIII. században is a fejlett, élénk gazdasági életet élő falvak közé tartozott. Jó minőségű földje, erdeje, a korán népszerűvé vált gyümölcsstermesztés, valamint színvonalas állattenyésztése tették lehetővé, hogy a rangosabb települések közé emelkedjék (Vályi András: Magyar Országnak leírása. Budán, 1799, II, 607–8; Fényes Elek: Magyar Országnak... mostani állapotja... Pesten, 1836, I, 289; Hármaskis-Tükör. Pesten, 1849–50. 55; Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. Pesten, 1851, III, 87–8; PallasLex. XII [1897], 639). A városok közelsége (Sopron, Bécs, Kapuvár, Csorna, Győr, Szombathely, Pápa), viszonylag könnyű és gyors megközelíthetőségük jó piacot kínált a mezőgazdasági, valamint háziipari termékek eladására: „A’ Dunántúli Vármegyék közül egynek sincs az a’ módja, gabonáját és marháját olly kevés úti-köcség mellett olly áron el adni, mint el adja Soprony Vármegye. Soprony Sz. Kir. Városába minden héten kétszer jönnek az Ausztriaiak” (Nagy Apáthi Kiss Sámuel: Soprony Vármegyének rövid Esmértetése Tudományos Gyűjtemény 1823/10: 60). A módos mezőgazdasági faluban természetesen az iparosoknak is könnyebb a megélhetése, mert nagyobb a kereslet, nagyobb a piac. Nem véletlen, hogy a környező falvakban, Kisfaludon, Gyóróban, Himódon, Círákon, Vicán, Vadosfán, Magyarkeresztúrott emberemlékezet óta jóval kevesebb iparos élt és él, mint Mihályiban (vö. SSz. 1973, 262).

A Mihályiban működő, céhbe tömörült takácsok 1807-ben, a kádárok, kosárfonók, szabók és szűcsök pedig 1828-ban nyertek királyi kiváltságlevelet. Az utóbbiak oklevele mind a mai napig sértetlen állapotban megmaradt Mihályiban. Sorsáról egy külön lapra írt és az oklevél mellé helyezett följegyzés tájékoztat: „Nyilatkozat. A mihályi céh iratai közül a legértékesebb, az 1828-ból származó királyi kiváltságlevelével szerencsés körülmények között az egykori céhládában őrződött meg. A céhláda legutóbb Simon János asztalosmesternél volt. Az ő elhalálózása után – mint a mihályi Iparoskör egyetlen, ma is iparában működő, volt tisztségviselője – kötelességemnek érezve a megmaradt céhemlékek további megóvását, 1973-ban megőrzésre elkértem Simon János özvegyétől a céhre vonatkozó iratokat. A céhláda sajnos már nem volt meg. Mihályiban, 1976. jan. 21-én. Kiss József cipésmester, volt iparosköri alelnök, jegyző, Mihályi, Hunyadi u. 77.”

2751. I. Ferenc aláírása a mihályi céh oklevelén

A királyi oklevél fémbe készített, bekapcsolható keretben van, piros bársony kötésű. A királyi viaszpecsét, amelynek latin nyelvű szövege ma is jól olvasható, aranyozott zsinóron lóg szép művű réztartóban. Az ugyancsak kitűnő állapotban megőrződött pergamen oklevél elől-hátul 2 üres lapot, 2 lap latin nyelvű szöveget és 8 lap terjedelmű, magyar nyelven nyomtatott, ún. cikkelyeket, azaz a céhre vonatkozó előírásokat, tudnivalókat tartalmaz. Az oklevél 27×36 cm nagyságú. A latin nyelvű, részint nyomtatott, részint kézírással írt szöveg az akkor általános fordulattal kezdődik: „Nos Franciscus Primus, Divina Favente Clementia Austriae Imperator... Hungariae ... Rex Apostolicus...” stb., majd pedig kézírással folytatódik: „...Quod Nos erga humillimam fidelium Nostrorum Civium et Magistrorum Sartorum, Gausapeariorum, Pellionum, atque Vietorum in Oppido Mihályi Comitatus Soproniensis ... in unum Coetum coalitorum, supplicationem Majestati Nostrae in eo factam ... Nos eosdem pro meliori inter ipsos servando ordine Certis articulis ... clementer providere, talesque articulos ... Civibus et Magistris Ipsorumque Succesoribus universis valituros benigne confirmare dignemur ...” A céh tagjai tehát alázatos kérvénnyel folyamodtak I. Ferenc császárhoz, aki kegyeskedett a céhbe tömörült mihályi kádároknak, szabóknak, szűcsöknek és kosárfonóknak kiváltságlevelet adni, elismervén és mindenki számára hivatalosan is megerősítvén a céh jogait és kötelességeit. A latin nyelvű szöveget 1827-ben írták Bécsben: „in Imperiali Urbe Nostra Vienna Austriae ... 2760 anno Domini Millesimo octingentesimo vigesimo septimo”. A végén 3 aláírás olvasható: Franciscus (I. Ferenc császár tehát), Comes Adamus Reviczky (tehát Reviczky Ádám kancellár) és Nicolaus (a második név itt olvashatatlan). Az utolsó előtti lapon szépen rajzolt betűkkel ez olvasható: „Az 1828-dik Esztendei Junius Hónapnak 19^{dik} Napján T. N. Sopron Vármegyének hasonló nevezetű Szabad Királyi Városában tartott Köz-Gyűlés alkalmatosságával ezen Czéhbeli Privilegialis Levél minden Ellentmondás nélkül ki hirdettetett, és az illető Czéhnek maga hozzá alkalmaztatása végett kiadatni rendeltetett. Hőgyész Pál T. N. Sopron Vármegyének

hites Fő-Jegyzője által”. A 4 oldalas, latin nyelvű szöveg közrefogja a 16 oldalas, 49 „cikkely”-ből, azaz paragrafusból álló, magyar nyelven nyomtatott szabályzat-gyűjteményt. Ez a rész a következő alcímekre tagolódik: „Az Inasokról” (1–9. cikkely), „A’ Mesterlegényekről” (10–20. cikkely), „A’ Mesterségről általlyában” (21–28. cikkely), „A’ Mestereknek és Legényeknek kötelességeiről” (29–35. cikkely), „A’ Czéhbéliek Temettetéséről” (36. cikkely), „Az Özvegyekről” (37. cikkely), „A’ Czéhbéli Gyülekezetekről” (38–42. cikkely), „A’ Czéh, és All-Czéh-Mesterek Választatásáról” (43–49. cikkely). Ez a rész voltaképpen előírás-gyűjtemény. A benne foglalt szabályok voltak hivatva a céhbéliek életét irányítani és szervezetté tenni. A céhszabályok a céh tagjaitól mind a közéletben, mind magánéletben szinte spártai szigorral megkövetelték a becsületes és erkölcsös életmódot és munkát. Tisztázták a mesterek, mesterlegények és inasok jogait és kötelességeit, megszabták az inasok tanulóidejét (szakmától függően 3–4 év) és a mesterlegények vándoréveit (legalább 3 év), s tájékoztattak jogi-adminisztratív kérdésekről is.

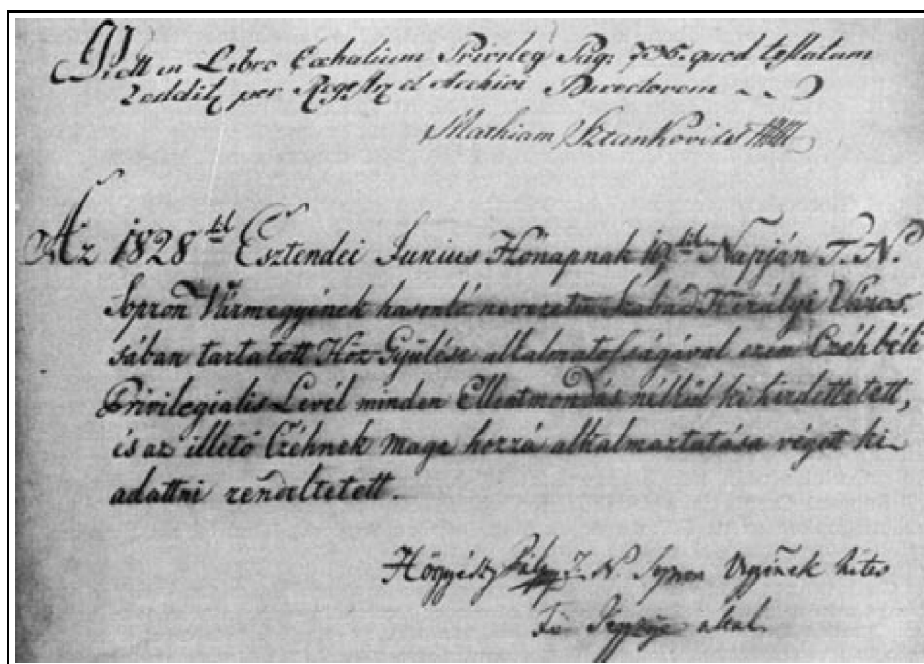
2. A királyi viaszpecsét a mihályi céh oklevelén

A céh oklevelével – annak fémkeretében, az oklevél alá helyezve – megőrződött két hivatalos, a bécsi kancellárián kiállított okirat is. Az egyik 22×25,5 cm 277 nagyságú, latin nyelvű, zömmel kézzel írott nyugta (*Quietantia*), amelyben a hatóság az oklevél bejegyzési és kiállítási díjaként 110 forint befizetését, illetőleg átvételét igazolja 1828. április 22-i dátummal. Az okirat száma:

10 715	28.
<hr/>	<hr/>
15 422	27

A másik (22,5×36 cm) szintén zömmel kézzel írt latin nyelvű nyugta, de nincs rajta felül a *Quietantia* felirat, s a nyomtatott latin szöveg is különbözik az előzőtől. Ez a nyugta a céhoklevél elküldéséért kiszabott 24 forint befizetését igazolja. A kiállítás dátuma: Bécs, 1828. április 18. Aláírói Josephus Stettner

és Josephus Rauchofen. Bal felső sarkába írták az iktatószámot: 15 422.

3. Főjegyzői hitelesítés 1828-ból. Lobenwein Tamás felvétele

Záró megjegyzés: a fentebb bemutatott királyi kiváltságlevél, valamint a mihályi céh 1838-tól vezetett pénztárkönyve (SSz. 1984. 81–84), illetőleg a mihályi Ipartársulat jegyzőkönyve s a mihályi Iparoskor pénztárkönyve (ezekre SSz. 1973, 261–262) 1986 nyarán múzeumba került. Édesapám a további megőrzésre legilletékesebb s leginkább hivatott intézménynek, a kapuvári Rábaközi Múzeumnak ajándékozta őket.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

278 SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1988. XLII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Nagy Alpár: A soproni Liszt-év

Nagy Alpár: A soproni Liszt-év

1986-ban a világon mindenütt megemlékeztek a halhatatlan magyar zeneművész, Liszt Ferenc, születésének 175., halálának 100. évfordulójáról. Az természetes, hogy a hazai ünnepségsorozatból nem maradt ki Sopron sem.

Az előkészületek, bár nem hivatalos formában, inkább innen-onnan kiinduló kezdeményezésként, időben, jó előre kezdődtek. Már 1984 őszén megvolt az első összejövetel, amelyet a Liszt Ferenc Művelődési Központ (a továbbiakban LFMK) vezetője hívott egybe.

1985. február 20-i keltezéssel került a Városi Tanács Művelődési Osztályára az a beadvány, amelyben Nagy Alpár, a Budapesti Liszt Ferenc Társaság (a továbbiakban LFT) Soproni Csoportjának vezetője kb. 65×45 cm-es bronz Liszt-emléktáblát – a zeneszerző oldalnézeti domborított arcmasával – kezdeményezett elhelyezni a Fő téri Storno-ház térre néző homlokzatára. A kiszemelt házban Liszt Ferenc két alkalommal járt, vendégeskedett, zongorázott.¹⁽²¹⁶⁾

A Képző- és Iparművészeti Lektorátus 1985. március 6-án megbízta Sz. Egyed Emma soproni szobrászművésznőt a portré domborítással díszített emléktábla tervezésével, kivitelezésével.

Akadnak szép számmal ellentétes vélemények, álláspontok: van már Lisztnek éppen elég (!) táblája a városban, minek újabb? És éppen ilyen nehéz időszakban?

A kezdeményezők úgy vélekedtek: a zeneköltő bronz mellszobrát, amely évek óta véglegesnek tekinthető helyén, az LFMK előtt áll, még a múlt század végén, a ferenc józsefi „békeidőben” készítette Sopron;²⁽²¹⁷⁾ az egykori Kaszinó helyén épült iskola oldalfalán 1936-ban avatták fel Szakál Ernő soproni szobrászművész domborművét;³⁽²¹⁸⁾ a felszabadulás után mindössze a Bezerédj-házon (Templom utca 6.) helyezték el az LFT Soproni Csoportja jóvoltából szerény emléktáblát 1975-ben.⁴⁽²¹⁹⁾ Az 1986. évi táblával magunkat, az itt élőket mérjük meg. S éppen Sopron, „Liszt városa”,⁵⁽²²⁰⁾ ne emlékezzék **279**ilyen módon, amikor nálánál kisebb s nagyobb városok jóval többet áldoznak?⁶⁽²²¹⁾ – igaz: gondosabb, alaposabb szellemi-anyagi összefogással.

1985. július 3-án a művelődési osztályon hívtak össze koordinációs értekezletet. Napirend: az 1986-os Liszt-év soproni eseményeinek egyeztetése, hogy a kiemelkedők mihamarabb továbbíthatók legyenek az illetékes országos fórumokhoz. Jelentős, fő vonalakkal felrajzolható program alakult ki: március 15-én Cziffra György ad koncertet, a Soproni Tavasz Napok időszakában sor kerül a Liszt-társaságok, illetve hazai Liszt-csoportok küldötteinek immár hagyományos nemzetközi „kishatármenti” találkozójára, március 21–23-án, ennek keretében Liszt-emlékkiállítást nyitnak meg a Lábasházban a soproni Liszt Ferenc Múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum anyagából (nyitva lesz március 22-től június 8-ig), lesz koszorúzás, szimpozium, hangverseny, továbbá június 20–22-én Liszt-ünnepség Doborjánban (Raiding), ahol soproniak is jelen lesznek; itthon a Szent Mihály-templomban – az anyagi kiadások felmérése után – megszólalhatna az ünnepi heteken Lisztnek valamelyik nagyszabású miséje; az LFMK-ban orgonahangversenyt lehetne rendezni a zeneszerző műveiből, ugyancsak a Soproni Ünnepi Hetek (a továbbiakban SÜH) idején, június 22-én; október 22-én pedig felavatnák a Liszt-táblát a Storno-házon, a közreműködő városi fúvószenekar, a pedagógus énekkar, a női kar Liszt Magyar ünnepi dalát adná elő.

Október 1-jén, a Zenei Világnapon, hangversenyt szervezett a soproni Liszt-csoport az LFMK-val karöltve, valamennyi helyi együttes, szólista fellépésével sokrétű, változatos programmal.⁷⁽²²²⁾ A zenei est tiszta jövedelmét, több mint 10 000 forintot, a közreműködők és a szervezők a felavatandó Liszt-tábla költségeire ajánlották fel.

Még abban a hónapban elkeresítő hír szivárgott a városba: a Soproni Tavasz Napok hagyománnyá növekedő helyi programtervezetét, Liszt-rendezvényeit Budapesten – valahol, valakik – módosították, megmásították a soproniak tudta, beleegyezése nélkül. Utólag beállított, fontosabbnak ítélt „felső” elképzelések elvitték az itteni rendezvényekre korábban biztosított pénzüsségeket. Ezzel semmivé vált az a

sokat ígérő kezdeményezés, amit a város vezetőinek biztatására az LFMK meg a soproni Liszt-csoport nagy igyekezettel, féltő gonddal keltett életre, s gondozta, fejlesztette az elmúlt néhány évben. A legfájóbb éppen az volt, hogy mindennek éppen a Liszt-évben kellett bekövetkeznie.

280December 12-én a Soproni Művészetbarátok Körében – az LFMK tükörtermében – Nagy Alpár beszélt az 1986-os zenei elképzelésekről, az LFT programjairól.[8\(223\)](#)

1986. február 25-én a helybeli Liszt-csoport ügyvezetője előadást tartott a soproni idegenvezetők egyik részének az esztendő Liszt-vonatkozású eseményeiről. Március 3-án Legány Dénes zeneakadémiai hallgató (Budapest) Liszt-műveket zongorázott (Mefisztó polka, Villa d'Este ciprusai, Szürke felhők, Csárdás macabre, Gyászgondola, R. W. Venezia, II. Mefisztó keringő, I. Elfelejtett keringő) az óvónőképző nagytermében. Bensőséges estjét a Soproni Csoport az intézet közművelődési bizottságával közösen szervezte. A zeneművek elhangzása előtt vetítették a „100 kép Liszt Ferencről” hangosított diasorozatot, ennek filanyagát Tschürtz Nándor, szövegét Nemes Erzsébet készítette.[9\(224\)](#) Március 12-én megnyílt a Lábasházban a Liszt Ferenc- emlékkiállítás.[10\(225\)](#)

A Soproni Tavaszi Napokra megjelenő Soproni Magazinban napvilágot látott Nagy Alpár írása „Liszt Ferenc felbecsülhetetlen üzenete” címmel.[11\(226\)](#)

Március 15-én este Cziffra György koncertezett a zsúfolásig megtelt evangélikus templomban.[12\(227\)](#)

Április 4-én, 5-én a Soproni Csoport 39 fővel az ausztriai Doborjánba és Kismartonba utazott a doborjáni (raidingi) Liszt-Verein-nel történő kapcsolatfelvétel céljából, nevezett helyek Liszt-emlékeinek nyomában.[13\(228\)](#)

Két nappal később Nagy Alpár a Kórház-Rendelőintézeti Egység kultúrtermében beszélt Liszt Ferencről. Itt is bemutatták a „100 kép Liszt Ferencről” hangosított diasort.

Áprilisra elkészült több példányban, s hozzáférhetővé vált Őrsi András Új utcai műhelyében a találóan, kifejezően megformált kisméretű Liszt-mellszobor. Mintapéldányai már korábban megkapták a végleges formát.

Készülőben volt a bronz és ezüst Liszt-érem is, amit majd a Magyar Éremgyűjtők Egyesületének Soproni Csoportjától lehetett vásárolni év vége felé.[14\(229\)](#) 1987-ben – a Liszt-év szempontjából kicsit megkésve – Renner Kálmán soproni éremművész is nyilvánosság elé lépett újabb Liszt-érmével.[15\(230\)](#)

Május 5-én helybeli Liszt Ferenc Női Kar adott emlékhangversenyt az LFMK koncerttermében. Vezényelt Kovács Sándor, közreműködött Illés Gabriella énekművésznő, Hoffmann László orgonaművész, mindketten Győrből, valamint a soproni Hunyadi János utcai Általános Iskola énekkara. A női kar hangversenyét ezúttal is az LFMK meg a soproni Liszt-csoport kezdeményezte, finanszírozta.[15\(231\)](#)

282 Május végén Szekszárdon rendezett Liszt-vetélkedőre utazott – a városi tanács művelődési osztályának anyagi támogatásával – a Berzsenyi Dániel Gimnázium három diáklánya; III. helyezést értek el.

Június 11-én Csornán rendeztek Liszt-emlékműsort a volt premontrei templomban. Fellépett a soproni Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekar, Dárdai Árpáddal az élen, valamint Szekendy Tamás fiatal zongoraművész (Kisalföld, 1986. VI. 9.).

Június 21–22-én a Liszt Ferenc Női Kar Ausztriában vendégszerepelt. Előbb Lékón (Lockenhaus), majd a doborjám (Raiding) emlékünnepeken énekelt több Liszt-darabot (Kisalföld, 1986. V. 21., 27.).

Augusztusban, a Liszt-évben végzett kimagasló munkájáért is, a megyei tanács közművelődési díját kapta

meg a soproni női kar.[17\(232\)](#)

Október 1-én, a Zenei Világnapra emlékezve szervezett bensőséges ünnepséget a Jereván városrész II. sz. általános iskolája, hangszeres muzsikuskok meg a Liszt Ferenc Női Kar közreműködésével. Természetesen Liszt nem maradt ki az emlékezésből.

13-án Husek Rezső, a szekszárdi Liszt-csoport ügyvezetője tartott előadást a soproni óvónőképző nagytermében „Liszt Ferenc szekszárdi kapcsolatai” címmel. Mondandóját Liszt-művekkel gazdagította, bravúros, eleven interpretálással (VIII. Magyar rapszódia, Mosonyi gyászmenete, Magyar rohaminduló). A rendezvényt most is a helyi Liszt-csoport meg az óvónőképző közművelési bizottsága szervezte.

22-én délután 4 órakor Gollnhofer Sándor általános tanácselnök-helyettes ünnepi beszéddel avatta fel Liszt emléktábláját a Storno-házon, bensőséges műsor keretében.[18\(233\)](#) A városi tanács 35000, a soproni Liszt-csoport, az LFT vezetőségének hathatós anyagi segítségével, valamint a soproni muzsikuskok, kórusok, zenekarok áldozatkészségéből, 30 000 forintot áldozott a művészi kivitelezésű objektumra.

Este az LFMK-ban Kertész Lajos budapesti zongoraművész bemutatkozó hangversenyét hallgathatták meg az érdeklődők.[19\(234\)](#)

November 8-án este az evangélikus templomban rendeztek hangversenyt Liszt Ferenc tiszteletére; a Sonitus-kórus énekelt, vezényelt Laborczy Erzsébet. 14-én Szarka Árpádné soproni főiskolai tanár tartott előadást „Liszt Ferenc hangversenyei Sopronban és környékén” címmel a Veszprémi Akadémiai Bizottság (VEAB) Társadalomtudományi II. Szakbizottsága Zenetörténeti Munkabizottságában.

23-án Győrött, a megyei énekkarok Liszt Ferenc jubileumi díszhangversenyén, fellépett a soproni Liszt Ferenc Női Kar, Kovács Sándorral az élen.

27-én Pozsgai Zoltán budapesti zongoraművész játszott Liszt-darabokat az óvónőképzőben. Hangversenyét az intézet Ifjú Zenebarátok szervezetének helyi klubja szervezte. Chopin, Bartók kompozíciói mellett több Liszt-szerzeménnyel is sikert aratott (Eroica transzcendens etűd, Sum lacrimae rerum, XV. Magyar rapszódia).

Decemberben a Dunatáj c. folyóiratban (4. sz. 53–59) megjelent Nagy Alpár tanulmánya Liszt Ferenc és gróf Széchenyi István kapcsolatáról.

Filharmoniai nagyzenekari hangversenyt, Liszt műveiből, 1987 februárjában hallottunk (Kisalföld, 1987. II. 19.).

Legány Dénes márciusban ismét fellépett az óvónőképzőben.[20\(235\)](#)

Május 5-éről 25-ére tették azt hangversenyt, ahol a soproni Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekar egyebek között Liszt két zongoraversenyét (A-dúr, Esz-dúr) adta elő az Országos Filharmonia 1986/87-es programsorozatának záróhangversenyeként Jandó Jenő szólójátékával, Dárdai Árpád vezényletével (Kisalföld, 1987. IV. 29.).

[283](#)Ezzel a néhány hónapos „ráhagyással” lezártnak tekintettük a Liszt-év soproni eseményeit. Eredményeink közé sorolhatjuk Kerék Imre soproni költő három versét, a „Liszt-koszorú”-t (Liszt szól, Liszt-érem, Petőfi tűnődése Liszt soproni koncertje után), Balázs István művész-mester (Sopron-Hermesz 6.) üvegből különleges technikával készített nagyméretű, oldalnézetben ábrázolt, térhatású Liszt-fejét, ezt a

maga nemében páratlan, egyedi példányt, és nem utolsó sorban azt, hogy a Soproni Csoport taglétszáma lelkes emberekkel gyarapodott.

S végezetül egy apró szépséghiba: a Művelődési Minisztérium díszes kivitelezésű emléklakettet adományozott azoknak, akik a Liszt-évben itthon vagy külföldön kimagasló munkájukkal elősegítették a Liszt-kultusz terebélyesedését. A plakettek gazdáinak kijelölésekor – hogyan, hogyan nem – olyanok is listára kerültek a széleskörű hazai és nemzetközi mezőnyben, akik keveset, vagy semmit sem tettek a nevezetes esztendőben. Így azután a kitüntetés veszített értékéből, devalválódott azok számára, akik tényleg sokat fáradoztak, dolgoztak azért, hogy Sopronnak, vagy bármelyik más helynek, ne legyen szégyenkezni valója.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Kienzl János: A soproni „Őszi tárlat” megnyitója (1987. okt. 4.)

Kienzl János: A soproni „Őszi tárlat” megnyitója (1987. okt. 4.)

Eseménye van ma városunknak.

E terem falai között – a múlt század végén – mára szóló üzenettel alakult meg a nagyhírű képzőművészeti kör, mely életre hívta az „Őszi tárlatot”, hol erőtlől duzzadóan, hol elgyengülten gúzsba kötve.

A múltra pillantva – mélyebb taglalása nélkül – ma az újráéledést üdvözljük. Legyünk elszántak, hogy a soproni képzőművészet tükörképébe rendszeresen belenézünk, s lelkesítjük, biztatjuk az alkotókat.

Ehhez megbízható alapunk van. Kulturális életünk nagyjai nemzedékről-nemzedékre, hordozták, gyarapították a szépet, az értéket, létrehozták táptalaját annak a kultúrszeretetnek, ami ma is sajátja a városnak; együtt lélegzik vele.

Ahogy azt Keresztúry Dezső írta:

„A város lakói szeretik a helyet, ahol élnek
S otthonukban teremtik meg azt, amiért mások idegenbe mennek”.

A teremtlő erő az, amely létrehozta a mai tárlatot is.

Biztató, s jó érzést adó az a lelkesedés, ami a meghirdetéstől zajlott napjainkig. Találkoztak, megismerték egymást, beszélgettek, sokat beszélgettek, szellemi és fizikai energiát mozgósítottak, felvetették a havonkénti találkozás gondolatát.

Az egymásra találás hozzon tartós, maradandó kapcsolatot! A havonkénti találkozás gondolata legyen élő valóság, az igény, mely szülte – örök.

Jöjjön létre olyan közösség, melyet óhajt a város. Egy nagy egyéniség – Gáspárdy Sándor –, ki évekig összetartó ereje volt a körnek, már nem lehet közöttünk, de hiszem, hogy példáján lelkesülve megvannak folytatói.

Kik is ők harminchárman?

Természetesnek tartom, hogy sokuk a látottakat festik, formázzák, azaz a hagyományos témakörben mozognak. Találkozhatunk a tájképpel, a csendélettel, a városrészlettel, ugyancsak természetesen különböző színvonalon.

Jelen van az átéltebb témák sora, a természetben való gondolkodás, a festészet törvényei szerinti élésnek lenyomata.

284Gáspárdi Sándor. Lobenwein Tamás felvétele

285Ami külön öröm, hogy a hagyományos soproni bemutatkozáshoz képest a fiatalok között megjelennek azok az alkotások, amelyek már a mai képzőművészet formanyelvén beszélnek.

A SOPRONI KÉPZŐMŰVÉSZETI ÉLETBE BESZIVÁRGOTT A JELEN!

A kép tehát színes, s mindenki önmagát adta. Tekintsük ezt úgy, hogy a városnak e sokszínű palettát tudják nyújtani az itt élő művészek. Nyugodt szívvel mondhatom, s bízást nem tévedek a „szakma” előtt, ha azt mondom, békésen együtt vannak ezek az alkotások.

A zsűri – tisztelve, becsülve munkájukat – szubjektív véleményt tükröz. Ezért mondhatom lelkiismeretem szerint, hogy legyen az igazi zsűri: Önök!

Készülvén alkalmi mondandómra, megfordult gondolataimban, hogy a látogatók egy részének az amatőr munkák tetszenek majd jobban. Miért ne? Természetesnek tartom a maga módján, mert hagyományos stílusban készültek, nem igényelnek eligazítást a művészet szövevényes útjain (s egyáltalán) a befogadó – e zűrzavaros világban – ezzel a képpel akar harmóniában élni szobájában.

Ma abban egyetérteni, mi az érték, nehezebb, mint a múltban volt. Éppen ezért kell lelkesen üdvöznünk minden ilyen eseményt, így a mait is, amely a szakértőket és a közönséget is arra ösztönözi: válogasson, s ítéletet mondjon. Magamat a közönséghez sorolva, nem ítéletet, véleményt mondok:

Meg vagyok győződve arról, hogy az itt látható ösztönösnek és korrekt lehetőségnek lesz közönségikere.

Őszi tárlatunk „öreg kora” ellenére még gyermekbetegségekkel küzd. A lázas készülődésben elfelejtettük meghívni Sterbenz Károlyt! Nincs rá mentségünk – Elnézést kérünk!

A tördelés ördöge miatt a Katalógusból maradt ki Timár Antal. Elnézést! Ha netán Szakál Ernőt keresné valaki, ő a budapesti kiállítása miatt maradt távol a mai szerepléstől.

Kedves epizód jár a jötevőknek, a művészetkedvelőknek, ezért most közre adom:

A mai kiállítás doyenje Vadon Józsefné (Perényi Irén) aki a napokban vette át gyémánt diplomáját a Képzőművészeti Főiskolán. Tiszta szívből gratulálunk – erőt, egészséget, alkotó sikereket kívánunk.

Mily nagy korívű e tárlat, mert Mascher Róbert, aki a legfiatalabb alkotó, most kezdi tanulmányait az Iparművészeti Főiskolán. Mit is kívánhatnánk? Kívánom, hogy e véletlen, jelképes találkozásból a képzőművészetnek, a városnak nagy haszna származzék.

Kodály mondta egy előadásában, hogy „a művészet csúcseit mindig is kevesen érhetik csak el, miként Himaláját sem mászhatja meg az átlagos turista.”

Schumann szerint a zenit csak a zseni érti meg teljesen. De mit jelent a megértés? Nem elég annyi, ha az átlagembert, amikor messziről a Himalájára tekint, a tisztelet és áhítat homályos érzése fogja el?

Ahhoz azonban, hogy az emberek tekintetét a magas hegyekre irányítsuk, először megközelíthető dombokat kell mutatnunk nekik!

Őszintén kívánom, hogy ez a mai kiállítás legyen mind az alkotók, mind a közönség számára egy olyan domb, amelyre a csúcsra haladtunkban sikerrel jutottunk fel.

286Akinek olyan szerencséje van, hogy a képzőművészet e szerény ünnepén szólhat a város feltörekvő művészeihez, s rajtuk keresztül polgáraihoz, az talán érdemén felül részesült az örömből.

Köszönöm, hogy meghallgattak. Hálás vagyok annak a közönségnek, amelyben minden megvan, ami e kis Magyarországon érték és megbecsülést érdemel. Ezt felismerve tápláljuk és óvjuk őket, mindannyiunkért.

Abban a hitben s egyszersmind reményben nyitom meg e szép kiállítást, hogy megerősíti az alkotói hitet, erőt ad a rokonszenves művészeknek a további, önmagukat városunkat gyarapító alkotásaihoz.

**1988. XLII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Bános Tibor: Aki szelet vet...
Fejezetek Fedák Sári életéből. Budapest, 1986, Magvető Könyvkiadó, 459 lap**

**Bános Tibor: Aki szelet vet... Fejezetek Fedák Sári életéből. Budapest, 1986,
Magvető Könyvkiadó, 459 lap**

A híres színésznőről, primadonnáról szóló könyv bővelkedik soproni részletekben. A dokumentumregény hősnőjéről csak annyit, hogy a politika színterén is szerepet vállalt, kiállt a Tanácsköztársaság mellett, de azután meredek fordulattal a szélsőjobboldalhoz csatlakozott és a nyilaskeresztes mozgalomig vezetett útja. A Népbíróság börtönbüntetésre, vagyonelkobzásra és politikai jogainak 10 évi felfüggesztésére ítélte.

A háborús büntetett gyanúsított színésznő ügyében kiadott jelentés 1946. január 13-án azt írta, hogy 1944 őszén Sopronba távozott és ott nyilvános szereplés alkalmával Szálasit dicsőítette. Sopronból önként távozott Bécsbe és ott a Donausender magyar adásában folytatta hasonló jellegű tevékenységét.

A tanúvallomások során Lajos Árpád tanú azt vallotta, hogy 1944. november 9-től december 22-ig Csornán tartózkodott katonai alakulatánál. Akkoriban a soproni színházban a Tokaji aszú című operettet adták elő Fedák Sári főszereplésével. Az egyik sláger nagy sikere után kétszer is ismételt, de most már átformálta a dalt, erős nyilas frázisokat énekelt és azt, hogy győzni fog majd Szálasi Ferenc. A budapesti Népbíróság nyilvános tárgyalásán Fedák Sári azt vallotta, 1944. október 14-én hagyta el Budapestet, részben, mert névtelen levelek miatt eléggé feldúlt állapotban volt, másrészt Sopronba szerződése is kötötte, tehát nem menekült. A soproni színházban nyilas dalt nem énekelt, a Tokaji aszú egyik dalára sem lehet a nyilasinduló hivatkozott szövegét énekelni. Sopronban 1945. január 16-ig tartózkodott. Mivel a gyakori bombázások tarthatatlanná tették itteni tartózkodását, meg lakását is kibombázták, Fiala Ferenc nyilas újságíróhoz fordult, kérve segítségét, hogy lakáshoz jusson, vagy kitelepülhessen vidékre. A válasz az volt, hogy Bécsbe települhet ki, ahol a Collegium Hungaricumban szállást is kaphat. Így történt, de ott a nyilasok hangos tüntetést rendeztek ellene, mondván, dobják ki ezt a kommunistát. 1919-ben valóban tevékeny szerepe volt a kommunista mozgalomban, ezért kapta Budapesten a nyilasoktól a névtelen fenyegető leveleket és ezért volt a tüntetés is ellene.

1943. március 14-én a színésznő elég naivan azt írta barátnőjének, hogy minden rendben van körülötte, rendfokozata honvéd vigalmi munkás, Ukrajnát pedig úgy tüntette fel, hogy „innen Magyarországból” küldi a lapot Budapestre. Bizonyára az ilyen naivitása juttatta egészen közel a nyilaskeresztes vezetőkhez és így jutott Sopronba [287](#) hosszabb időre. Az Összetartás című nyilas újság 1944. október 7-i számában hamis hírnek nevezte, hogy Fedák Sopronba költözik és ott várja a helyzet alakulását. Telefonon a művésznő elmondta, hogy szó sincs Sopronba való meneküléséről. Amikor ez a hír megjelent, Fedák már csomagolt. Azzal vigasztalta magát, hogy csak vendégszereplésre utazik Sopronba és onnan még visszatér Budapestre.

A könyv soproni vonatkozásai közül még megemlíthjük Fedák Sári kapcsolatát báró Villani Frigyesselel.

Villaninak soproni kapcsolatai közismertek, hiszen jelentős szerepe volt a soproni népszavazásnál. Ő volt a soproni szövetségközi katonai misszió mellett működő magyar kormányképviselő és bizalmas jelentése az akkori helyzetről mind a mai napig értékes történeti, illetve helytörténeti forrásmunka. Nos, 1936-ban „nagy szerelem után” nagy háborúskodás kezdődött Fedák és Villani között, aki akkoriban magyar királyi követ volt Rómában. Fedák el akarta vetetni magát a követtel, mivel az neki házasságot ígért. A könyvben közölt levélváltásoknak nincs helytörténeti értékük, ezért csak arra utalunk, hogy a leveleket az Országos Széchényi Könyvtár őrzi, és ezekben talán soproni vonatkozásokra is lehetne bukkanni. Soproni színészettörténeti adatok is találhatók a könyvben.

Hiller István

1988. XLII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Dr. Horváth Zoltán levéltárigazgató, 9401 Sopron, Pf. 82.

Hárs József olvasószerkesztő, Sopron, Május 1. tér 21–23.

Dr. Kubinszky Mihály tszv. egyetemi tanár, 9401 Sopron, Pf. 132.

Solt Herbert építészmérnök, Sopron, Lackner Kristóf u. 7.

Dr. Vass Dénes okl. építészmérnök, 1053 Budapest, Királyi Pál u. 14.

Király Tibor GYSEV-főtanácsos, Sopron, Mátyás király u. 19.

Bella Ernő ny. igazgató, Sopron, Pócsi u. 1–3.

Dr. Nováky Gyula régész, 1111 Budapest, Bartók B. út 18.

ifj. Szabó Kálmán könyvtáros, Sopron,

Dr. Szita Szabolcs egyetemi adjunktus, 1146 Budapest, Ajtósi Dürer sor 19–21.

Keszei Dénes iskolaigazgató, 9485 Nagycenk, Gyár u. 31.

Dr. Kiss Jenő egyetemi docens, 1052 Budapest, Pesti B. u. 1.

Nagy Alpár főiskolai adjunktus, Sopron, Zerge u. 21.

Kienzl János városi párttitkár, Sopron Köztársaság u.

Dr. Hiller István, az EFE Központi Könyvtárának főigazgatója, 9401 Sopron, Pf. 132.

1988. XLII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis

Horváth, Zoltán: Ausländische Versuche zur Gründung von Fabriken in Ödenburg vor 1918

Hárs, Josef: Deutsche Übertragungen ungarischer literarischer Werke in der Oedenburger Zeitung zwischen der beiden Weltkriegen (II. Teil)

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Kubinszky, Michael: Bauwerke von Oskar Winkler – wertvolle Leistungen der neuesten ungarischen Architektur

Solt, Herbert: Oskar Winkler als Projektingenieur

Vass, Dionys: Oskar Winklers Leistungen für die Holzindustrie

Kleine Mitteilungen

Király, Tiburtius: Ödenburg in der Philatelie. (Vierzehnte Mitteilung)

Bella, Ernst: Bemerkungen zur Schrift „Widerstandspläne und Aktionen junger Ödenburger in den Jahren 1944–45“ (Nr. 1) von Stefan Hiller

Nováki, Gyula: Zum Vortrag von Kornel Bakay „Spuren einer verbrannten Planke entlang der Burgmauern von Somogyvár“

Szabó, Koloman jun.: Maßnahmen der Ungarischen Räterepublik im Bibliothekswesen von Ödenburg

Szita, Szabolcs: Beiträge zur Tätigkeit der Sozialdemokratischen Partei in der Umgebung von Ödenburg 1932–1944

Hárs, Josef: Kreuzung von Straffe und Eisenbahn auf verschiedenen Ebenen (Zusammenfassung einer Vortragsreihe)

Keszei, Dionys: Einquartierung von Soldaten in Gropzinkendorf im 18. Jahrhundert

Kiss, Jenő: Urkunde der Innung in Mihályi aus 1828 von König Franz I.

Kulturelles Leben in Ödenburg

Nagy, Alpár: Das Ödenburger Liszt-Jahr

Kienzl, Johann: Eröffnung der Ödenburger Herbstausstellung (4. Okt. 1987)

Bücherschau

Hiller, Stefan: Bános, Tiburtius: Wer Winde sät ...Kapiteln aus dem Leben der Schauspielerin Charlotte Fedák. Budapest, 1986 (ung.)

Unser Mitarbeiter

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Horváth Zoltán: Sopron város adófizetőinek társadalmi és foglalkozásbeli struktúrája 1858-, 1886-, és 1911-ben. (Kézirat)

2 (Megjegyzés - Popup)

Horváth Zoltán: Sopron városias fejlődése a kapitalizmus első időszakában (1848–1914). SSz. 1985, 234.

3 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 232.

4 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Sopron megyei Levéltári Igazgatóság Soproni Levéltára SVL. Acta politica et oeconomica (a továbbiakban APoe) Fasc. XXV. 12 781. (1862. jan. 4.).

5 (Megjegyzés - Popup)

Jahres-Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Oedenburg. (a továbbiakban Ker.Ip.Kam. jel.) 1853. 7.

6 (Megjegyzés - Popup)

Ker. Ip. Kam. jel. 1860, 51–53.

7 (Megjegyzés - Popup)

Horváth i. m. 231–232.

8 (Megjegyzés - Popup)

Horváth Zoltán: Wie aus Waidhofener Schweinhändlern vermögende Oedenburger Bürger und ungarische Grundbesitzer wurden. In: Burgenländische Forschungen Sonderband VII. Burgenland in seiner pannonischen Umwelt. Festgabe für August Ernst. Eisenstadt 1984, 181–182.

9 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Adatok az első soproni vasút történetéhez. SSz. 1959, 12.

10 (Megjegyzés - Popup)

SVL. APoe. Fasc. X. 1052.

11 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Fasc. XX. 5114.

12 (Megjegyzés - Popup)

Ker.Ip.Kam. jel. 1853, 185.

13 (Megjegyzés - Popup)

SVL. APoe. Fasc. VI. 912.

14 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Fasc. X. 1078.

15 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Fasc. XXV. 7252. (1846. jan. 18.)

16 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Gemeinde Protocoll 1846. márc. 31.42/2.

17 (Megjegyzés - Popup)

Uo. APoe. Fasc. XXV. 7252.

18 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Fasc. X. 1231.

19 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Fasc. XXVI. 4905. (1861. jún. 1.)

20 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Fasc. XXV. 18 787.

21 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Fasc. XXIV. 8005. (1877. márc. 9). Haag 1876. nov. 22-én az I. jelzetű helyet, a Potzman Greuth-dűlőben a Balfi út és az Ikva-patak kereszteződésénél, a híd mellett kérte.

22 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Fasc. XXV. 22 912.

23 (Megjegyzés - Popup)

Horváth: Wie aus Waldhofener ... 174–175.

24 (Megjegyzés - Popup)

Finck János Sopron szab. kir. város polgármesterének 1887-ik évi jelentése a városi közigazgatás összes

ágairól. Sopron, 1888, 7 (a továbbiakban Pm. jel.).

25 (Megjegyzés - Popup)

SVL. APoe. Fasc. XXV. 26 182., 26 008. Vö. Sopron város Törvényhatósági Közgyűlésének jegyzőkönyve (továbbiakban Sopron város Kgy. jkv.) 1896. május 28; Pm. jel. (Ny.) 1896, 22.

26 (Megjegyzés - Popup)

SVL. APoe. Fasc. XXV. 27 119.

27 (Megjegyzés - Popup)

Sopron 1889. április 9. Napi Hírek: „Jadov” műtrágyagyár felállítása; Soproni Napló 1899. április 9. Hírek: Műtrágya-gyár Sopronban.

28 (Megjegyzés - Popup)

SVL. APoe. Fasc. XXVI. 6091.

29 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1899. április 20. Hírek: Selyemgyár Sopronban?

30 (Megjegyzés - Popup)

SVL. APoe. Fasc. XXV. 27 348.

31 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Sopron város tanácsának iratai (továbbiakban Sopron Tan. ir.) 1904-XV.-131.

32 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1906-IX.-4.

33 (Megjegyzés - Popup)

Uo. (1906. február 11-én kelt irat)

34 (Megjegyzés - Popup)

Uo. (1906. január 29-én kelt irat)

35 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Sopron Tan. ir. 1906-IX.-1.

36 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1906. márc. 4. Viharos városi közgyűlés. (A fonógyár ügye); Nemzetőr 1906. febr. 27. Napi Hírek: A szövőgyár ügye, 28-án Napi Hírek: A szövőgyár ügye; Sopron város Kgy. jkv.

1906–2319–55.

37 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Sopron Tan. ir. 1906-XVI.-25.

38 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Sopron város Kgy. jkv. 1906–6793–224.

39 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Sopron Tan. ir. 1907-III.-48.

40 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1907. március 14. Iparkamara közgyűlése (Iparosok kérvénye állami gépekért.).

41 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Sopron Tan. ir. 1910-III.-36.

42 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1908-XV.-87.

43 (Megjegyzés - Popup)

Uo. (1908. nov. 2-án kelt irat).

44 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1913-IX.-11.

45 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1914-III.-22.

46 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1917-III.-150.

47 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1917-IX.-114.

48 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1917-III.-151.

49 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1918-IX.-7.

50 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1918-III.-180.

51 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1918-XVIII.-50.

52 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1918-XV.-34.

53 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1918-XVI.-113.

54 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1918-IX.-98.

55 (Megjegyzés - Popup)

Lásd 22. sz. jegyzet (Dinamitgyár. A polgármester 1885. július 11-én kelt felterjesztése.).

56 (Megjegyzés - Popup)

A soproni víz nagyüzemi használatáról vö. Dávidházy István: 50 éves a Soproni Posztó és Szőnyeggyár. SSz. 1959, 271.

57 (Megjegyzés - Popup)

Horváth Zoltán: A feudalizmus alkonya Sopron megyében. Bp., 1976, 46.

58 (Megjegyzés - Popup)

Lásd fentebb: VI. Ruházati ipar (Schuh, Kann és tsa., Schimmerlik és München) 28., 31., 32., 35. jegyzet.

59 (Megjegyzés - Popup)

SVL. Sopron város Kgy. jkv. 1907–1081–131.

60 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Törvénytár 1907. évi törvénycikkek. Jegyzetekkel ellátta Dr. Márkus Dezső. Bp., 1908, 15. A hazai ipar fejlesztéséről 1907. III. törvénycikk.

61 (Megjegyzés - Popup)

SVL. Sopron Tan. ir. 1907-III.-48.

62 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: OL. Pesti Kereskedelmi Bank Soproni Fiókjának iratai: Z-40-120-2051-/1918. július 12.).

63 (Megjegyzés - Popup)

Lovas Gyula: A soproni vasút társaság. SSz. 1964, 244-248.

64 (Megjegyzés - Popup)

Horváth Zoltán: Harc a soproni gyapjűvásártartási jog megszerzéséért (1843-1846). SSz. 1970, 316.

65 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 313.

66 (Megjegyzés - Popup)

SVL. APoe. Fasc. XVIII. 250 et D.

67 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Sopron Tan. ir. Wirtschafts commission Protocoll. 1864, 75, 98.

68 (Megjegyzés - Popup)

Uo. APoe. Fasc. X. 1675.

69 (Megjegyzés - Popup)

SVL. Mikrofilm-gyűjtemény 59 (1976) Zergényi Gyula naplója 1868-1871. 1871. augusztus 25: „A város mióta nem voltam, az épületekben gyarapodott ugyan, de másképp valami változás jobbra nem igen történt. A kereskedelem pang, ipar nincs, a társas élet is hervadt, az értelmiségnek sehol nincs gyűlpontja”.

70 (Megjegyzés - Popup)

Uo. APoe. Fasc. X. 1675.

71 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Fasc. XXV. 10 909-(1858. jún. 22.).

72 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Fasc. XXV. 23 562.

73 (Megjegyzés - Popup)

Pm. jel. 1894, 27.

74 (Megjegyzés - Popup)

Horváth: Sopron városias fejlődés ... 144.

75 (Megjegyzés - Popup)

U. ö. Sopron város adófizetőinek ... (Kézirat).

76 (Megjegyzés - Popup)

Lásd 22. sz. jegyzet (Dinamitgyár, 1885. június 4-én kelt irat).

77 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1906. febr. 22. Gyáralapítási kísérlet. (Városi közgyűlés.)

78 (Megjegyzés - Popup)

Sopron szab. kir. város Zárszámadása és Vagyonkimutatása 1908. évről. Sopron, 1909, 66 (Törlesztéses kölcsönök).

79 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 114 és Sopron Tan. ir. 1906-XVI.-80. A város fizetési kötelezettségének évek óta megfelelni nem tud. Tartozása 1905. dec. 31-én 1 454 120 K 10 fill.

80 (Megjegyzés - Popup)

Lásd 28. sz. jegyzet.

81 (Megjegyzés - Popup)

A német címeket nem fordítottam le. Csak azt a magyar címet közlöm, amelyet a fordító maga adott meg (ezeket gömbölyű zárójelben), vagy kétséget kizáróan – a szövegek egybevetése alapján – meg tudtam állapítani [ezeket szögletes zárójelben adom]. Sajnos vannak költők, akiknek a listára került művei itt számomra jelenleg nem hozzáférhetőek, azonosításuk későbbi kutatási feladat. – A második helyen álló fordító nevét – az egyöntetűség kedvéért – szintén magyarul adom meg. Nem erőszakos magyarítás: korabeli forrásokon alapszik. – A „vö.” arra utal, hogy a szóbanforgó vers újból szerepel, esetleg más fordító munkájaként.

82 (Megjegyzés - Popup)

075.-hez: Klemens Mikes (1690–1761), tanulmány.

83 (Megjegyzés - Popup)

A 119.-hez: „Anmerkung. Ludwig Harsányi ist der grösste lebende Dichter der Gegend »Jenseits der Donau«. Er ergriff am 7. Oktober 1936 Besitz von seinem Stuhl in der Kisfaludy-Gesellschaft in Budapest.”

84 (Megjegyzés - Popup)

A 120.-hoz: ld. a 36. jegyzetet.

85 (Megjegyzés - Popup)

A 132.-, 133.-, 134.-hez: „Anmerkung. Ludwig Missuray-Krúg der bekannte Schriftsteller, hat soeben ein in der Buchdruckerei Röttig-Romwalter erschienenen Gedichtbuch mit dem Titel: A búzakalász legendája, veröffentlicht. Wir bringen daraus drei kleine Proben.”

86 (Megjegyzés - Popup)

A 147.-hez: Szép Ernő nem látszik azonosnak a neves íróval. Egyik számban (Oe. Ztg. 1926. aug. 20.) a helyi tűzoltóság jubileumára írt rigmust.

87 (Megjegyzés - Popup)

A 156.-hoz: „Dieses Gedicht steht in dem neuesten Bande des hiesigen Dichters Ludwig Missuray-Krúg: Széljegyzetek a bibliámon. 1938.”

88 (Megjegyzés - Popup)

A 170.-hez: a vers a költő legutóbb megjelent, hasonló című kötetéből való – írja a fordító.

89 (Megjegyzés - Popup)

Megjegyzés a 179.-hez: Malomhegyi István (1846–1932), a századfordulón volt ismert, s rendszeres látogatója volt a bayreuthi ünnepi játékoknak.

90 (Megjegyzés - Popup)

Lám a 184.-hez fűzött hosszabb megjegyzésben magyarázza a vers megjelenését, értelmét.

91 (Megjegyzés - Popup)

A 193.-hoz Lám kis tanulmányt csatol. Ezt a legérdekesebb, de legnehezebben érthető Ady-verset Földessy értelmezte helyesen (Ady-múzeum I., 125–144), állapítja meg Lám: az özvegy legények a költő álmai, amelyek költeménnyé akarnak formálódni.

92 (Megjegyzés - Popup)

A 212.-hez: „Durch dieses berühmte gewordene Gedicht lenkte der Verfasser die Aufmerksamkeit auf sein unglückliches Dasein und auf sein Talent” – írja Lám.

93 (Megjegyzés - Popup)

A 220.-hoz: Barsy Irma „ist bekannt als Romanschriftstellerin (»Die Leutschauer Madonna«) und als Lyriker”.

94 (Megjegyzés - Popup)

A 231.-hez: „Der grosse Lyriker Michael Babits ist am 5. [!] d. gestorben.” Természetesen nem biztos, hogy Lám a hír hallatán fordította le gyorsan a verset.

95 (Megjegyzés - Popup)

A 247.-hez: Gellért Sándor „ist ein blutjunger Dichter”, akinek a versét hosszan magyarázza a fordító.

96 (Megjegyzés - Popup)

A 247. és a 249. versek a költő A bál udvarában c. kötetében jelentek meg (Bp., 1942. 137., ill. 5–6. p.).

97 (Megjegyzés - Popup)

Ld. 39. jegyzetet.

98 (Megjegyzés - Popup)

A 333.-hoz: „Diesen Anruf schrieb der Dichter anlässlich des Lillafüreder Treffens der ungarischen Schriftsteller.”

99 (Megjegyzés - Popup)

A 339.-hez: „Julius Kunszery (Kunczer) war vor Jahren Professor an der hiesigen Realschule (heute Staatsgymnasium)”. Az értesítőkből tudjuk, hogy magyar–német szakos. Ld. még SSz. 1973, 276.

100 (Megjegyzés - Popup)

Előadás a soproni egyetem 1987. jan. 20-i ülészakán, amelyet Winkler Oszkár 80. születésnapján tartottak (vö. SSz. 1985, 186.).

101 (Megjegyzés - Popup)

Előadás a soproni egyetem 1987. jan. 20-i ülészakán.

102 (Megjegyzés - Popup)

Előadás a soproni egyetem 1987. jan. 20-i ülészakán.

103 (Megjegyzés - Popup)

Makkai László–Visnya Sándor: A postai küldemények bérmentesítése. A magyar bélyegek monográfiája. Bp., 1965, I. kötet, 280–284.

104 (Megjegyzés - Popup)

Makkai–Visnya i. m. 295.

105 (Megjegyzés - Popup)

Kostyán Ákos: A készpénz-bérmentesítés 1903–1967. A magyar bélyegek monográfiája. Bp., 1971, IV. kötet, 34., 39., 50.

106 (Megjegyzés - Popup)

Kostyán Ákos: Pénzküldemények kezelése és bélyegzői. A magyar bélyegek monográfiája. Bp., 1965, I.

kötet, 609., 617.

107 (Megjegyzés - Popup)

Makkai–Visnya i. m. 276.

108 (Megjegyzés - Popup)

A „Magyar Front” tevékenységére utal a SSz. 1988, 30. lapjának 7. számú lapalji jegyzete; „Lobogó” c. lap 1969. ápr. 2.: Az a tavasz...; „Rádió és Televízióújság” 1975. márc. 31.: Harminc év múltán.; „Népszabadság” 1979. ápr. 4.: Így indult 5 város; „Igaz szó” 1985. április: Soproni sorsforduló.

109 (Megjegyzés - Popup)

Pintér István: A Magyar Front és az ellenállás. Bp., 1970, 48–59.

110 (Megjegyzés - Popup)

Bakay Kornél: Elégett palánk nyomai a somogyvári várfalak mentén. SSz. 42 (1988), 128.

111 (Megjegyzés - Popup)

Nováki Gyula–Sándorfi György: Az Árpád-kori várak kutatásának legújabb eredményei: Műemlékvédelem 28 (1984), 167–179. A 176. lapon: „Kővérfal már jóval a tatárjárás előtt tért hódított a magánföldesúri várakban is.” Lásd még e témával kapcsolatban a vitát Feld István, Engel Pál, Miklós Zsuzsa, Sándorfi György és Gerő László tollából: Műemlékvédelem 31 (1987) 1–23.

112 (Megjegyzés - Popup)

Nováki, Gyula: Zur Frage der sogenannten „Brandwälle” in Ungarn. ActaArch. 16 (1964) 99–149, 144.

113 (Megjegyzés - Popup)

Tomka, Péter: Erforschung der Gespanschaftsburgern im Komitat Győr-Sopron. ActaArch. 28 (1976) 391–410.

114 (Megjegyzés - Popup)

Németh Péter: Előzetes jelentés a szabolcsi Árpád-kori megyeszékhely régészeti kutatásának első három esztendejéről 1969–1971. ArchÉrt. 100 (1973) 167–178.

115 (Megjegyzés - Popup)

Leszih Andor: A miskolci Múzeum ásatásai Borsodban. I. A borsodi földvár. Történelmi és Régészeti Közlemények Miskolc Város és Borsodvármegye Múltjából 2 (1927) 85–87.

116 (Megjegyzés - Popup)

Tomka Péter: Régészeti adatok a győri, mosoni és soproni kora középkori sáncvárak történetéhez. SSz. 41 (1987), 147–155.

117 (Megjegyzés - Popup)

Gádor, Judit–Nováki, Gyula: Ausgrabung in der Erdburg von Abaújvár. Acta Arch. 28 (1976) 425–434.

118 (Megjegyzés - Popup)

Kaus, Karl: Darufalva (Drassburg), Locsmánd (Lutzmannsburg), Pinkaóvár (Burg). (Burgenlandi vörös sáncok régészeti vizsgálatának eredményei 1891–1986-ig). SSz. 41 (1987) 330–339. 4. kép.

119 (Megjegyzés - Popup)

Sőregi János leírásai a Déri Múzeum (Debrecen) 1932., 1933., 1935., 1937., 1939., 1942. évi Évkönyvében.

120 (Megjegyzés - Popup)

Kaus, i.h.

121 (Megjegyzés - Popup)

Bakay Kornél: Második jelentés a somogyvári bencés apátság feltárásáról (1974–75). Somogyi múzeumok Közleményei 2 (1975) 191–206.

122 (Megjegyzés - Popup)

Kőhalmi Béla: A magyar tanácsköztársaság könyvtárpolitikája. Bp., 1959; Gulyás Pál: Kommunista könyvtárpolitika. Magyar Könyvszemle 1920–1921, 1–84. – A továbbiakban SVL = Soproni városi levéltár

123 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVII/2.

124 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVII/2., 53–1919. sz.

125 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Sopron egészségügye és népművelése az 1919-es Tanácsköztársaság idején: SSz. 1955, 112.

126 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVII/2. sz.

127 (Megjegyzés - Popup)

SVL Ib. jkv. 128. sz. 1919. ápr. 29.

128 (Megjegyzés - Popup)

Kőhalmi i. m. 97–108. A neves szerző elismeréssel szólt a kecskeméti eseményekről; megjegyezzük, hogy a soproni intézkedések csupán néhány nappal követték az előbbit és – noha Kőhalmi nem említi – a soproni példa országos jelentőségűnek mondható.

129 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVII/2. sz. 1919. ápr. 26.

130 (Megjegyzés - Popup)

Mihalik a vidéki közművelődési könyvtárügy irányítója, szakértője volt a Tanácsköztársaság idején. Vö. Gulyás: i. m.

131 (Megjegyzés - Popup)

Blum Béla a népjóléti biztosság könyvtári alosztályán dolgozott fontos beosztásban (SVL XVI. 5/334. sz.)

132 (Megjegyzés - Popup)

Nem véletlen, hogy Kőhalmi is nagyjából azokat a városokat emelte ki a mintaszerűen végzett munka példáiként, melyekre – Gulyás közlése szerint – Mihalik terveket készített.

133 (Megjegyzés - Popup)

SVL Ib. jkv. 296. sz., 1919. máj. 16.

134 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Vörös Újság (továbbiakban: SVÚ) 1919. máj. 29.

135 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVI. 5/136 233. sz.

136 (Megjegyzés - Popup)

Helyesen: Wlassics Gyula br., a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének elnöke, korábban vallás- és közoktatásügyi miniszter.

137 (Megjegyzés - Popup)

SVÚ. 1919. ápr. 16.

138 (Megjegyzés - Popup)

SVÚ. 1919. ápr. 29.

139 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVII/2. sz. 1919. ápr. 26. (melléklet).

140 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVII/2. sz., 1919. ápr. 19. (nyugta)

141 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Munkástanács (továbbiakban: SMT). 1919. ápr. 17., valamint Oedenburger Arbeiterrat (továbbiakban: Oed. Arb.) ugyanakkor.

142 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVII/2. sz. – pontosabb jelzet, dátum, aláírás nélkül.

143 (Megjegyzés - Popup)

Oed. Arb. és SMT 1919. ápr. 17. Az előbbi bizonyossággal állítja a tényeket, utóbbi csak valószínűsíti.

144 (Megjegyzés - Popup)

Levéltári forrásaink nem, kizárólag Csatkai említi a mai Ruhagyárat. SSz. 1955. i. h.

145 (Megjegyzés - Popup)

A sajtó elég későn, július elején közölte a döntést a könyvtár új otthonáról.

146 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVII/2 (1761). sz.

147 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVII/2 (2292). Sz. (határozat)

148 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVII/2. sz. alatt 27 db. jkv.

149 (Megjegyzés - Popup)

Nem tudjuk, hogy a számok művet, vagy kötetet jelentenek-e.

150 (Megjegyzés - Popup)

Tulajdonképpen a vármegyei levéltár könyvei.

151 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVI. 5. sz. alatt, május 7-én, külön határozat is készült a könyvtár köztulajdonba vételéről. A többi gyűjteménynél hasonló kettősséggel nem találkoztunk.

152 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVI. 5 (1400). sz. – Az iratot Geleji mint a művelődési osztály vezetője írta alá.

153 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVII/2. (1761). sz.

154 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVII/2. sz. – pontosabb jelzet nélkül.

155 (Megjegyzés - Popup)

Fáber engedélyéről a lapok is tudósítottak: SVÚ. 1919. júl. 1; Oed. Arb. 1919. júl. 4; Der Proletarier 1919. júl. 2. (mindhárom tudósítás százezres kötetszámot említ).

156 (Megjegyzés - Popup)

SVÚ. 1919. júl. 1.

157 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai i. m. 112.

158 (Megjegyzés - Popup)

SVÚ. 1919. jún. 17; Der Proletarier 1919. jún. 18, 25; SVÚ. 1919. júl. 4.

159 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVI. 5 (jún. 16.) sz.

160 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVI. 5 (jún. 17.) sz.

161 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVI. 5/407 (2278). sz.

162 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai i. m. 112.

163 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVII/2 (1906)., XVI. 5/452 (2298). sz.

164 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVI. 5 (2297). sz. Nem tudjuk, hogy a két könyvkötő meddig dolgozott, de jún. 23-tól júl. 5-ig bizonyosan.

165 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVI. 5/237 (2397). sz. irathoz csatolva az intézőbizottság július 9-i ülésén hozott 13.487. sz. határozatok.

166 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVI. 5/234 (2397). sz.

167 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai i. m. 112. – Csatkai is utal rá, hogy a költözés befejezése után, csak július második felében kezdődhetett az érdemi feldolgozó munka: a Kaszinó könyveinek használhatóvá tétele a tasakos kölcsönzési rendszerben.

168 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVII/2. sz. Egy lapon a revízió eredménye és az átvétel igazolása.

169 (Megjegyzés - Popup)

SVÚ. 1919. máj. 20., jún. 30; Der Proletarier 1919. máj. 21.

170 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVI. 5/407 (jún. 18.) sz.

171 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVI.5/407 (2278). sz. – Kiss pótlékait azért nem folyósították, mert – állításával ellentétben – nem ez volt egyetlen megélhetési forrása. Vö. SVL XVI. 5/407 (676). sz.

172 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVI. 5. sz. alatt 2564., 2672., 2868. sz. határozatok.

173 (Megjegyzés - Popup)

SVL XVII/2. Sz. 1919. aug. 4; Svm. 1919. aug. 8.

174 (Megjegyzés - Popup)

Pintér István: A Szociáldemokrata Párt története (1933–1944). Bp., 1980, 13.

175 (Megjegyzés - Popup)

A vármegyei címtár szerint ezidőben a soproni járás e kisközségének 1795 lakosa volt, határához 1517 kat. hold tartozott. Sopron szab. kir. város „Civitas fidelissima” és Sopron vármegye címtára és útmutatója. 1929–1931., Sopron, 1931, 715–716.

176 (Megjegyzés - Popup)

Párttörténeti Intézet Archívuma 658. f. 6/244. sz.; Kisalföld, 1982. február 9.

177 (Megjegyzés - Popup)

1932. január első napjaiban kelt, négy aláírója van.

178 (Megjegyzés - Popup)

Az SZDP és a szakszervezetek anyagi helyzete ekkor igen súlyos volt. Kiapadtak a segélyforrások, a kormány nagy nyomása miatt a párt tömegbefolyásának növelése nemcsak politikai, hanem gazdasági kérdés is volt.

179 (Megjegyzés - Popup)

1932. január 21-én az SZDP központi Titkársága 25 db iparos könyvet, 100 db 50 filléres bélyeget és 45 db tagsági könyvet küldött Kópházára. Az anyagi gondokra jellemző, hogy a Népszava árát is a felére kellett leszállítani a csőd veszélye miatt. 1932 elején a párt széles körű Népszava agitációt indított, melynek célja az előfizetők számának megduplázása volt.

180 (Megjegyzés - Popup)

Közli Baranyai Lenke: Sopron és vidékének munkásmozgalma 1929–1933. Győr, 1982, 85–86.

181 (Megjegyzés - Popup)

Föld és Szabadság. Indult Budapesten 1930. X., évente tízszeri megjelenéssel. A Szociáldemokrata Párt kiadványa a földmunkások számára. Megszűnt 1939-ben.

182 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Kis Jenő, az SZDP országos titkára.

183 (Megjegyzés - Popup)

1932. március végén az SZDP vezetősége a vidéki szociáldemokrata pártszervezetek elleni terror miatt politikai mozgósítást rendelt el. Ennek szellemében küldöttségeket vezettek a kormányhoz és a helyi közigazgatási szervekhez. A munkabeszüntetésekkel egyidőben történt küldöttségjárásra és a szociáldemokrata memorandumok átadására országosan 1932. április 7-én került sor.

184 (Megjegyzés - Popup)

Kópháza Sopron megye legszegényebb községei közé tartozott. Adottságairól és szociális viszonyairól vö. Soproni Elek: A kultúrsarok gondjai. Sopron vármegye szociális és gazdasági viszonyainak feltárása. Bp., 1940, 31., 35–36., 70., 73., 74., 81., 82–89., 94., 99–100., 131., 173–175.

185 (Megjegyzés - Popup)

1932. május 29-én, Kópházán kelt levélből.

186 (Megjegyzés - Popup)

1932. június 9.

187 (Megjegyzés - Popup)

1932. augusztus 1.

188 (Megjegyzés - Popup)

Negyedszázados harc ... Bp., 1975, 304.

189 (Megjegyzés - Popup)

1934. október 6. Zentai (Zuschlag) Vilmos, ill. Malasits Géza.

190 (Megjegyzés - Popup)

„...maradunk hűek a szociáldemokrácia mellett” – zárták levelüket az aláírók.

191 (Megjegyzés - Popup)

A válság továbbra is érezte hatását. 1936. június 24-től 552 építőipari munkás lépett sztrájkba. A sztrájk július 3-ig tartott, a résztvevők száma Sopron megyében megközelítette az 1000 főt. A bérharcban valószínűsíthető a bánfalvi és kópházi építőmunkások részt vállalása is. A kópháziak munkavállalási lehetőségeit tovább csökkentette a nagycenki cukorgyár 1937-ben történt bezárása. Ugyanakkor a mozgalom létét jelzi, hogy 1935. december 29-én Sopronbánfalván a polgári ellenzékkel közös listán indult SZDP újabb képviselőtestületi tagságokhoz jutott. 1937. január 16-án nagy mennyiségű kommunista röplapot foglalt le a rendőrség Sopronban és Sopronbánfalván, amely kilenc ember letartóztatásával járt. Áprilisban 140 csornai téglagyári munkás tette le a munkát.

192 (Megjegyzés - Popup)

Az 1938-as események, a szomszédos Ausztria német megszállása tovább nehezítette a szociáldemokrata mozgalom tevékenységének nemzetközi feltételeit. Itthon a szélsőjobboldal nyílt, egyre szélesedő támadása, a területi revízió közvetlen lehetősége, ezzel együtt a féktelen nacionalizmus gyengítette a szocialista szervezetek befolyását, működési feltételeit.

193 (Megjegyzés - Popup)

1939. január 17.

194 (Megjegyzés - Popup)

Zentai (Zuschlag) Vilmos.

195 (Megjegyzés - Popup)

1940. január 24.

196 (Megjegyzés - Popup)

A vidéki SZDP szervezetek körében ekkor már számottevő volt a visszaesés, a kisebb pártszervezetek a

rájuk nehezedő nyomás miatt zömmel csak vegetáltak. A központi helyzetfelmérés során 80 pártszervezettel, az állhatatos törzsgárdával tudott csak az SZDP központja kapcsolatot teremteni.

197 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanakkor a behívások, internálások és letartóztatások, az SZDP vezetőségének „a háborús viszonyok megértésére” irányuló taktikája olyan következményekkel járt, hogy a vidéki SZDP szervezetekből alig maradt meg 15–20. A szociáldemokrata mozgalmat ért súlyos veszteségek mellett reális veszéllyé vált a párt betiltásának lehetősége is (Pintér i. m. 310). Az SZDP és a szakszervezetek feloszlásáról és a Népszava betiltásáról szóló felterjesztéshez 1941 szeptemberében támogatólag csatlakozott Sopron város, ill. Sopron megye törvényhatósági bizottsága is.

198 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Sopron megyei 2. sz. levéltár. Kópházi Nemzeti Bizottság anyagában 1946–1947. évi iratok.

199 (Megjegyzés - Popup)

Az aluljáró forgalmát a szakemberek az alagúthoz közel állónak érzik, a mélyített út viszont rézsük között, szabadon halad.

200 (Megjegyzés - Popup)

SVL. 1969/235 kgy/1876. Sz.

201 (Megjegyzés - Popup)

Állítólag Boór Nándor volt az ötlet szülőatyja.

202 (Megjegyzés - Popup)

SVL. 13451/158 kgy/1915. sz.

203 (Megjegyzés - Popup)

SVL. 5386/56 kgy/1916. sz.

204 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló–Sopronmegye 1916. jún. 15.

205 (Megjegyzés - Popup)

Előbbi neve „Károly-laktanya”. Ld. Heimler Károly: Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 200. lap és SVL. Tanácsi iratok 22992/1915. sz.

206 (Megjegyzés - Popup)

A HM. segélyt nem ad: SVL. Tanácsi iratok 17244/1915. sz.

207 (Megjegyzés - Popup)

SVL. Polgármesteri iratok 8276/1927. sz.

208 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung 1933. jún. 4.

209 (Megjegyzés - Popup)

A GYSEV-állomásépület tervezésekor (1977 k.) ismét felmerült az állomás alatti aluljáró elképzelése, de pénzügyi okok miatt nem valósulhatott meg. – A témával foglalkozott Schneider Lipót: Sopron város közlekedésének fejlesztése. SSz. 1980, 32–42 és 146–156; Hárs József: Aluljáró vagy felüljáró? Soproni Magazin. Soproni Ünnepi hetek 1986. – Megjegyzem, hogy Winkler Oszkár Sopron város általános rendezési tervéről szólva (SSz. 1961, 100) a Köztársaság utcai aluljáró mellett teszi le a voksot.

210 (Megjegyzés - Popup)

Vanyó Tihamér: Sopron vármegye hadügyi, gazdasági viszonyai és közállapotai (1640–1690). SSz. 1976, 113.

211 (Megjegyzés - Popup)

Országos Levéltár: P 623: 113. cs. 18.

212 (Megjegyzés - Popup)

OL.P. 623: X. k. 1. cs. 7. sz. (378-as könyv)

213 (Megjegyzés - Popup)

OL.P 623: 110. cs. 463.

214 (Megjegyzés - Popup)

Bártfai Szabó László: A Sárvár-Felsővidéki gróf Széchenyi-család története. Bp., 1911–1926, II., 421, 481.

215 (Megjegyzés - Popup)

OL.P 623: 110. cs. 635.

216 (Megjegyzés - Popup)

1840. február 18-án a soproni Casino nagytermében hangversenyezett Liszt Ferenc. „Hangversenye után nagy utó estélyre jelent meg Auersperg hercegnél” – írta a Honművész korabeli száma (Csatkai Endre: Liszt Ferenc és Sopron. SSz. 1961, 208–220; uő: Száz évvel ezelőtt Liszt Ferenc hangversenyezett Sopronban. Új Sopronvármegye 1940. II. 18.). Ugyancsak Csatkai írta, hogy az ún. „utó estély” Auersperg hercegnél, a jelenlegi Storno-házban volt. Lásd még Storna Pál: A soproni Storno-ház. Bp., 1960, 6–7: „1840-ben Liszt Ferenc a házban lakó Auersperg Károly hercegnél gyönyörködteti művészetével hallgatóit, majd 1881. április 6-án Zichy gróf kíséretében látogatja meg id. Storno Ferencet”. Liszt 1881 áprilisi látogatását („Sopron” 1881. IV. 6., IV. 9.) id. Storno Ferenc bejegyezte naptárába is; ifjabb Storno Ferenc pedig a nevezetes látogatást megörökítendő, apja bejegyzése nyomán, megfestette kicsiny fatáblára az öreg

Liszt portréját oldalnézetben, 1899-ben.

217 (Megjegyzés - Popup)

Lásd a „Sopron” c. napilap 1892-es, 1893-as vonatkozó számait, újabban: Sopronvármegye 1936. VIII. 2. 1–2. Liszt Ferenc emlékhelyek Sopronban, Csatai Endre: Liszt soproni szobrának leleplezése 1893-ban (fényképfelvétel). SSz. 1961, 220; Storno Gábor: Tilgner Viktor szobrász ismeretlen levele Storno Ferenchez a soproni Liszt-szobor ügyében. SSz. 1967, 82–85.

218 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1961, 206.

219 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Alpár: Liszt Ferenc Sopronban egykor és ma. Kisalföld, 1976. II. 21.

220 (Megjegyzés - Popup)

A „Sopron” 1886. VIII. 11-i számában olvasható Bastianellinek. Róma polgármesterének az a távirata, amelyet Liszt Ferenc halála alkalmával küldött Finck János soproni polgármesternek: Borgomastro Oedenburg Ungheria. A voi rappresentante città che dette natali a Franz Liszt ora che con la vita sua tanta luce si spegne manda comossa reverente un affettuoso saluto Roma... (Riedl Béla soproni tanár magyar fordításában): Sopron város polgármesterének Magyarországra. Önnek, mint azon város képviselőjének, mely Liszt Ferenc szülővárosának tekintetik, e pillanatban, midőn életének elmúlásával annyi fény aludt ki, meghatva küldi tiszteletteljes részvétét Róma...

221 (Megjegyzés - Popup)

Kalocsán például már a Liszt-év elején, 1986. január 3-i keltezéssel elhagyta a kalocsai Petőfi Nyomdát a „Liszt Ferenc és Kalocsa” c. 32 oldalas füzet, amit Fuchs Ferenc zeneiskolai igazgató, a LFT Kalocsai Csoportjának vezetője állított össze. A hónaponként megjelenő Kalocsai Műsorfüzet – Kalocsa város Tanácsának kiadványa – folyamatosan reflektorfényben tartotta a nagy művészt: választékos Liszt-programokat, eseményeket hirdetett, valóságos szócsöve volt – még 1987-ben is! – az ottani, 1982-ben alakult Liszt-csoportnak. A Budapesti LFT Elnökségének és Titkárságának 1987-es januári körleveléből megtudhattuk, azt is, hogy 1986-ban egyedül Sopronban volt emléktábla avatás, a Storno-házon, október 22-én. Új köztéri szobrot avattak Esztergomban (VII. 31.), Marisits István alkotását; Kalocsán (X. 1.), Eskulitz Tamás alkotását; Budapesten (X. 22.), Marton László alkotását; Baján a hangversenyteremben (X. 31.), Jelena A. Koszova alkotását; Szekszárdon a Megyeházán (X. 22.), Farkas Pál munkáját. Szekszárdon továbbá Liszt-teret és zenélő kutat adtak át a lakosságnak. Ugyanitt, még 1985 őszén, operatív bizottságot hívtak életre a Liszt-évre fölkészülés első lépéseként. A kalocsaiak szintén már 1985. szeptember 6-án létrehozták alkalmi testületüket.

222 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld 1985. X. 19. A fellépő együttesek: a Berzsenyi Dániel Gimnázium énekkara (vez. Ács Ferenc), a Liszt Ferenc Női Kar (vez. Kovács Sándor), a Liszt Ferenc Pedagógus Kórus és a Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekar (vez. Dárdai Árpád), a LFMK fúvószenekara (vez. Fohner János). Az előadóművészek: Fodor Gábor, Halmos Erika, Bancsó Ervin, Pákozdi Anna, B. Freivolt Valéria, Szalay

József, Szekendy Tamás.

A koncerten Bartók, Kodály, Bárdos, Farsang, Karai, Farkas, Balázs, Borgulya, Szokolay művei mellett megszólaltak Mozart, J. S. Bach, Grieg szerzeményei is. Liszt Ferenc Asz-dúr etűdjének (Op. 1. No. 9.) fuvola-zongora átirata soproni bemutató volt, a Magyar Fantázia remek előadása Szekendy Tamás zongoraszólójával és a soproni Szimfonikusok játékával méltóképpen tett pontot a zenei est végére.

223 (Megjegyzés - Popup)

Szalay Csaba: A Soproni Művészetbarátok Köréről. (Számadás újabb három évről.) Soproni Füzetek '86, 137.

224 (Megjegyzés - Popup)

Ausztóriában is előadták.

225 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld 1986. III. 12. A kiállítás megnyitásán Szekendy Tamás Lisztnek, a városi múzeumban őrzött Beregszászy-féle zongoráján, Rigoletto-parafrázisát adta elő. Lásd még Kisalföld 1986. III. 18.

226 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Magazin 1986, 1–2.

227 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld 1986. III. 17., III. 19. 4. A világhírű művész hangversenye első részében Chopin-műveket (négy keringőt, a Barkarolát, a b-moll Szonátát), második felében Liszt-szerzeményeket játszott: 9. Transzcendens etűd, Villa d'Este szökőkútjai, 10. Transzcendens etűd, E-dúr Polonéz. (S ráadások!)

228 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld 1986. II. 14., IV. 10.

229 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld 1986. XII. 19., 23.

230 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld 1987. V. 14.

231 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld 1986. V. 5. A műsorban a következő Liszt-művek hangzottak el: Bárdos–Sztankó: Liszt Ferenc (előadta az iskolai kórus), Weimari népdal (gyerekkar), Áradj, tiszta napsugár (gyerekkar, női kar együtt), Csengj halkan, dalom, Bízni és égni (Illés Gabriella), Christus ist geboren, Pater noster, O salutaris hostia, Tantum ergo, Crux! Hymne des marins (női kar), Gebet (orgona, Hoffmann László), Ha álmodom mély, Ha volna oly tarka rét (Illés Gabriella), Az ébredő gyermek himnusza (női kar, soproni bemutató), B-A-C-H fantázia és fuga (orgona, Hoffmann L.).

232 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld 1986. VIII. 20., 23.

233 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld 1986. X. 23.; Népszabadság 1986. X. 23.

234 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld 1986. X. 23.1. Műsoron volt: Invocation, Ave Maria, Alleluja, Weinen, Klagen ... variációk, Mefisztó polka, XVI. Magyar rapszódia, Assisi Szent Ferenc prédikál a madaraknak, Paulai Szent Ferenc a hullámokon.

235 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld 1987. III. 28. Műsorában három Liszt-kompozíció is elhangzott: Teleki (a Magyar történelmi arcképek c. sorozatból), Manók tánca, Bölcsődal.